

2016
6.

BELÜGYI SZEMLE

A BELÜGYMINISZTERIUM SZAKMAI, TUDOMÁNYOS FOLYÓIRATA

IVÁNY BORBÁLA – KÁDÁR ANDRÁS KRISTÓF – NEMES ANDRÁS: Lejt a pálya? A hivatásosok által 1985 és 2013 között elkövetett bántalmazások vizsgálata

HUNYADY GYÖRGY – MÜNNICH ÁKOS: A szilárd erkölcsiség elvárása a rendvédelemben: egy lehetséges pszichológiai modell

SZABÓ KRISZTIÁN: A védő jelenléti joga a nyomozási szakban

KONDOROSI ANDRÁS: A büntethetőség akadályai a gazdasági bűncselekmények körében az új Btk. szerint

MISKOVICS MARIANN: A fegyveres elkövetés értelmezésének változásai az 1961-es büntető törvénykönyvtől napjainkig

MERKL ZOLTÁN: A tömeges bevándorlás okozta válsághelyzet. A honvédelmi törvény módosításai és egyéb jogszabályi változások a fegyverhasználatban

64.
évfolyam

TARTALOM 2016/6.

**IVÁNY BORBÁLA – KÁDÁR ANDRÁS KRISTÓF –
NEMES ANDRÁS**

Lejt a pálya?

A hivatásosok által 1985 és 2013 között elkövetett
bántalmazások vizsgálata (5–33)

HUNYADY GYÖRGY – MÜNNICH ÁKOS

A szilárd erkölcsiség elvárása a rendvédelemben:
egy lehetséges pszichológiai modell (34–68)

SZABÓ KRISZTIÁN A védő jelenléti joga a nyomozási szakban (69–78)

KONDOROSI ANDRÁS A büntethetőség akadályai
a gazdasági bűncselekmények körében
az új Btk. szerint (79–90)

MISKOVICS MARIANN A fegyveres elkövetés értelmezésének változásai
az 1961-es büntető törvénykönyvtől napjainkig
(91–107)

MERKL ZOLTÁN A tömeges bevándorlás okozta válsághelyzet
A honvédelmi törvény módosításai
és egyéb jogszabályi változások a fegyverhasználatban
(108–119)

FEHÉR JUDIT A rendőrség informatikai hálózat védelmének
fejlesztési irányai és feladatai (120–126)

FÓRIZS SÁNDOR Berlin 2014-es bűnügyi statisztikája (127–139)

• HÍRES BŰNÜGYEK, TANULSÁGOS NYOMOZÁSOK

HORVÁTH ANDRÁS Textilszálak jelentősége egy gázolási ügyben
(140–148)

SZERZŐK 2016/6.

FEHÉR JUDIT rendőr alezredes, Belügyminisztérium Informatikai
Helyettes Államtitkárság informatikai főosztály

DR. FÓRIZS SÁNDOR egyetemi tanár, Nemzeti Közszerológálati Egyetem
Rendészettudományi Kar

HORVÁTH ANDRÁS igazságügyi vegyész szakértő,
Bűnügyi Szakértői és Kutatóintézet

PROF. DR. HUNYADY GYÖRGY az MTA rendes tagja,
Eötvös Loránd Tudományegyetem Pedagógiai és
Pszichológiai Kar Pszichológiai Intézet

DR. IVÁNY BORBÁLA jogász, Magyar Helsinki Bizottság

DR. KÁDÁR ANDRÁS KRISTÓF ügyvéd, társelnök, Magyar Helsinki Bizottság

DR. KONDOROSI ANDRÁS vezető ügyész, Monori Járásí Ügyészszég

DR. MERKL ZOLTÁN Nemzeti Közszerológálati Egyetem
Rendészettudományi Kar

DR. MISKOVICS MARIANN PhD-hallgató,
Debreceni Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar
büntetőjogi és kriminológiai tanszék

PROF. DR. MÜNNICH ÁKOS Debreceni Egyetem
Bölcsészettudományi Kar Pszichológiai Intézet

DR. NEMES ANDRÁS doktorandusz,
ELTE Állam- és Jogtudományi Kar
büntetőjogi tanszék

DR. SZABÓ KRISZTIÁN ügyvéd, docens,
Debreceni Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar

SUMMARY

Ivány, Borbála – Kádár, András Kristóf – Nemes, András
Easy treatment? Forced interrogation and abuse by police and prison guards in 1985-2013 [5–33]

The authors provide an overview of a research by the Hungarian Helsinki Committee on ill-treatment and forced interrogation committed by police and prison officers.

Hunyady, György – Münnich, Ákos
The psychological modeling of ethical expectations for law enforcement officers [34–68]

The authors set forth a psychological model for mapping the ethical dispositions of law enforcement officers

Szabó, Krisztián
The role of the defense attorney in investigations [69–78]

Bearing in mind the ongoing recodification of the criminal procedure code, the author provides an overview of the role of the defense attorney in investigations in Hungary.

Kondorosi, András
Excluding criminal responsibility for economic crimes under the new Criminal Code [79–90]

The author provides an overview of how criminal responsibility for economic crimes can be excluded under the new Hungarian Criminal Code.

Miskovics, Mariann
Trends in crimes committed armed since 1961 [91–107]

The author provides an overview of criminal offences committed armed in Hungary since the adoption of the 1961 Criminal Code.

Merkl, Zoltán
The refugee crisis [108–119]

The author provides an overview of the protective measures the Hungarian government introduced during the 2015 refugee crisis.

SUMMARY

Fehér, Judit

Trends in improving police IT-networks [120–126]

The author provides an overview of how police IT-networks could and should be improved in Hungary.

Fórizs, Sándor

The 2014 Berlin crime statistics [127–139]

The author provides a comparative overview of the 2014 crime statistics in Berlin

Horváth, András

The importance of textile strings in a traffic violation: a case study [140–146]

Through the analysis of a particular Hungarian case, the author provides an overview of the complexity of assessing conditional probability in forensic science within the legal procedure.

IVÁNY BORBÁLA – KÁDÁR ANDRÁS KRISTÓF – NEMES ANDRÁS

Lejt a pálya?

A hivatások által 1985 és 2013 között elkövetett bántalmazások vizsgálata

A Magyar Helsinki Bizottság 2014-es kutatása¹ azt vizsgálta, hogy 1985-től kezdődően mi jellemezte a rendőrség és a büntetés-végrehajtás hivatásos állományú tagjai által elkövetett bántalmazások és kényszervallatások miatt induló eljárásokat, illetve milyen erőfeszítések történtek a jogsértések visszaszorítása érdekében, és ezek mennyiben bizonyultak hatékonyak.

A kutatás megerősíteni vagy megcáfolni igyekezett azt a kiinduló hipotézist, hogy azon garanciális intézmények bevezetése, amelyeket általában alkalmasnak tartanak a kínzási, bántalmazási esetek visszaszorítására, valóban csökkenti ebüncselekmények számát. A magyar kutatásban a vizsgált időszak kezdetétől áttekintettük a vonatkozó a jogszabályokat és egyéb normákat, valamint ezek változásait. Harminc évre visszamenőleg dolgoztuk fel a nemzetközi szervezetek (az Európa Tanács Kínzás Elleni Bizottsága, az ENSZ Emberi Jogi Bizottsága és Kínzás Elleni Bizottsága, az Amnesty International, a Human Rights Watch stb.) jelentéseit, azok rendelkezésre állása esetén a magyar kormány jelentésekre adott válaszait, valamint magyar civilszervezetek állásfoglalásait. Tanulmányoztuk a témában rendelkezésre álló szakirodalmat (ezek többsége a *Börtönügyi* és a *Belügyi Szemle*ben jelent meg), az ombudsmani jelentéseket és a Legfőbb Ügyészség büntetés-végrehajtást felügyelő osztályának éves jelentéseit. A statisztikai adatok és tendenciák bemutatása érdekében számos, elsősorban a Legfőbb Ügyészségtől kapott adatbázist dolgoztunk fel. Az ismeretek teljeskörűvé tétele, elsősorban a gyakorlat alaposabb megismerése érdekében interjút készítettünk a vizsgált időszakban rendőrként, ügyészként, büntetés-végrehajtási dolgozóként szolgálatot teljesítő szakemberek mellett bírókkal, ügyvédekkel, a tudományos területen és a

¹ A Magyar Helsinki Bizottság kutatását az Association for the Prevention of Torture Does torture prevention work? (<http://www.ap.torture-prevention.org/research-project>) projektje keretében végezte. A kutatást azonos módszertan alapján tizenegy további országban folytatták le. A kutatási projekt eredményeként 2016-ban jelenik meg az eredményeket összefoglaló tanulmánykötet.

civil szférában dolgozókkal, összesen huszonöt szakértővel. Az angol nyelvű kutatási jelentés alapján a leginkább aktuális kérdésekre koncentrálni a magyar nyelvű összefoglalót készítettünk, amelyet 2015. április 21-én vitattunk meg az érintett szakterületek állami és civil képviselőivel. A megbeszélésen elhangzott javaslatok és észrevételek alapján véglegesítettük mind az angol, mind a magyar nyelvű a tanulmányt.

A nemzetközi kutatási projekt a kínzás tendenciáit és az esetek megelőzését célzó mechanizmusokat kívánja feltérképezni a világ tizenkét országában. Jelen tanulmány a Helsinki Bizottság által angol nyelven készített kutatási jelentés összefoglalója, amely a jelentés aktuális részeire összpontosít. Tanulmányunkban azon magyar büntetőjogi tényállások közül, amelyek a vonatkozó nemzetközi szerződés² által „kínzásnak” tekintett magatartásokat részben vagy egészben lefedik, a hivatalos eljárásban elkövetett bántalmazásra koncentrálnak. A vizsgálatunkat a rendőrök és a büntetés-végrehajtási dolgozók tevékenységére, a munkájukat meghatározó jogszabályokra és gyakorlatokra szűkítettük.

A bántalmazási esetek jellemzői

Az 1985 és 2014 közötti időszakból néhány olyan ügy ismert, amikor a fogva tartott személy bántalmazása halált okozott. 2009 februárjában egy előzetesen letartóztatott személyt a Somogy Megyei Büntetés-végrehajtási Intézetben vertek halálra.³ Egy másik esetben, 2013 áprilisában kisebb lopás gyanúja miatt vettek őrizetbe egy férfit, akiből az izsáki rendőrőrsön szolgálatot teljesítő rendőrök vallomást igyekeztek kicsikarni. A rendőri bántalmazás következtében a férfi meghalt.⁴ 2015 áprilisáig egyik ügyben sem született jogerős ítélet.

A Helsinki Bizottság kutatásában megkérdezett szakemberek szerint legfeljebb elvétve fordulhatott elő az izsákihoz hasonló súlyú eset. Meglátásuk szerint a hivatalos személy által elkövetett bántalmazás többsége néhány pontot, ütést jelent, amelyek legfeljebb felületi sérüléseket okoznak. Csupán néhány interjúalany említett olyan esetet, amelyben az áldozat nyolc napon túl

² A kínzás és az embertelen vagy megalázó büntetések vagy bánásmód megelőzéséről szóló európai egyezmény, amelyet az 1995. évi III. törvény hirdetett ki.

³ Négy év a börtönörnek, aki agyonvert egy fogvatartottat. Index.hu, 2013. június 5. http://index.hu/belfold/2013/06/05/negy_evet_kapott_a_bunyos_bortonor

⁴ Kényszervallatás: „azt mondták, ült a széken és leesett”. HVG.hu, 2013. április 12. http://hvg.hu/itthon/20130412_Kenzszervallatas_azt_mondtak_ult_a_szeken

gyógyuló sérülést szenvedett. A Legfőbb Ügyészség büntetés-végrehajtási törvényességi felügyeleti és jogvédelmi önálló osztálya (és jogelődei) által készített éves jelentések a bántalmazások súlyosságáról hasonlóképpen számolnak be. Ezek alapján kijelenthető, hogy a hivatalos eljárásban elkövetett bántalmazások és kényszervallatások jellemzően kisebb súlyúak, ugyanakkor a Helsin ki Bizottság Emberi Jogi Tanácsadó Program jogsegélyszolgálatához esetenként súlyosabb sérülést okozó bántalmazásokról szóló panaszok is érkeznek. A médiából is ismert néhány súlyos ügy, például a kutatásban megkérdezett egyik interjúalany által említett eset, amiben a soroksári postarablás ügyében nyomozó rendőrök az egyik tanút kényszervallatták. A rendőri bántalmazás következtében a tanú csonttörést szenvedett.⁵ Nem szabad továbbá figyelmen kívül hagyni azt sem, hogy az esetlegesen gyorsan múló fizikai sérüléseken túl a bántalmazás akár kezelést igénylő pszichózist is okozhat.

A 2014-es kutatásban megkérdezett szakemberek többsége azt gondolta, hogy a rendőrök inkább követnek el bántalmazásokat, mint a büntetés-végrehajtásban dolgozók. A legtöbben, akik ezt a véleményt osztották, álláspontjukat a két csoport különböző alapfeladatára és tevékenységének eltérő céljára alapozták, valamint azokra a körülményekre, amelyek a csoport tagjainak a fogvatartottakkal való kapcsolatát jellemzik. A kihallgatás alatti feszült helyzet, a letartóztatott személy esetleges ellenszegülése erőszakhoz vezethet. A kihallgatáskor az erőszak eszköz lehet: a rendőrök annak érdekében folyamodhatnak ehhez, hogy a tőlük elvárt eredményeket elérjék. Ezzel szemben a büntetés-végrehajtás személyzetének esetében a fogvatartottal való hosszú távú „együttélés” érdekében az erőszaktól mentes eszközök alkalmazása lehet inkább célravezető.

Ugyanezeket a következtetéseket vonhatjuk le a Magyar Helsinki Bizottság 2003-as kutatásából, amely ötszáz előzetesen letartóztatottal készített interjú alapján. Az (adott kérdésre válaszoló) 82 bántalmazásra panaszkodó fogvatartott több mint nyolcvan százaléka állította, hogy ellenük rendőrök követték el a jogsértést⁷ (1. számú táblázat).

⁵ Helsinki Monitor, 1997/2., 1–4. o.

⁶ Az egységes és egyszerű terminológia érdekében fogvatartottnak nevezünk minden olyan személyt, akit a rendőrség vagy a büntetés-végrehajtás intézkedése – annak időtartamától függetlenül – megfoszt szabadságától (így például azt a személyt is, akit elfogtak, vagy akinek előállítása folyamatban van).

⁷ Kádár András Kristóf: A vétkesség vélelme – Sérelmes bánásmód és védői tevékenység az előzetes letartóztatásban lévő terheltek ellen folyó eljárásokban. Magyar Helsinki Bizottság, Budapest, 2004, 57. o.

I. számú táblázat
Bántalmazást elkövető személyek az előzetesen letartóztatottak szerint

Bántalmazást elkövető személy	fő	%	
Az előállítás/örizetbe vételt foganatosító rendőr	45	54,9	81,7
Az ügy előadója (nyomozó)	21	25,6	
A rendőrségi fogdaőr	1	1,2	
A büntetés-végrehajtási felügyelet tagja	2	2,4	
Egyéb személy	13	15,9	
Összesen	82	100,0	

A jogszabályi környezet fejlődését a gyakorlat hiányosan követi

A vizsgált időszakot a jogi környezet folyamatos fejlesztése mellett az előrelépést jelentő jogszabályok gyakorlati alkalmazásának állandósult hiányosságai jellemzik. A demokratikus követelmények teljesítése érdekében a kínzás, a hivatalos eljárásban elkövetett bántalmazás visszaszorítása szempontjából releváns jogszabályokat átfogó jelleggel módosították (például a büntetőeljárásról szóló 1973. évi I. törvény, régi Be.) vagy a régi szabályozás helyébe teljesen új lépett (például a rendőrségről szóló 1994. évi XXXIV. törvény, Rtv.). Az Emberi jogok európai egyezményének ratifikálása, az uniós csatlakozás feltételeinek teljesítése, valamint a fogva tartás nemzetközi megfigyelésének megindulása (különös tekintettel az Európa Tanács Kínzásellenes Bizottságára; CPT) jelentősen hozzájárult a normatív környezet fejlődéséhez. Ezek a tényezők fontos szerepet játszottak az új büntetőeljárás törvény (1998. évi XIX. törvény, új Be.) garanciális rendelkezéseinek és a fogvatartottak orvosi vizsgálatára vonatkozó szabályok elfogadásában is.

Mindezek mellett azonban a hatóságok szervezeti kultúrája, eljárásmódja sokkal nehezebben változott, néhány elemét tekintve pedig a teljes vizsgálati időszak harminc éve alatt változatlan, hiányos maradt. Az, hogy bizonyos kérdésekben a gyakorlat igazából nem követte a jogszabályi környezet változását, felveti a gyanút, hogy ezeken a területeken nincs és nem is volt kellően erős politikai akarat a hivatalos személyek által elkövetett bántalmazásokat a gyakorlatban is visszaszorító, valóban hatékony megelőzési mechanizmusok kialakítására.

A következőkben a kínzás (elsősorban a bántalmazás hivatalos eljárásban és a kényszervallatás) megelőzésére szolgáló garanciális jogintézményeket, azok fejlődését vizsgáljuk, és a fenti megállapítás alátámasztása érdekében a

legnagyobb hangsúlyt a kétségtelen jogszabályi fejlődés ellenére változatlan, a bántalmazásoknak teret engedő gyakorlati hiányosságok bemutatására helyezzük.

A hozzátartozó értesítése

A hozzátartozók szabadságelvonásról való értesítése szükségességének törvényi előírását a kutatásban vizsgált időszakban kodifikálta a jogalkotó. Az elmúlt harminc évben a szabályozásban jelentős előre- és kisebb visszalépések történtek (például az új Be. a korábbi azonnali értesítés helyett 24 órán belüli értesítést ír elő, amelyet 2005-ös jelentésében a CPT is kifogásolt). Mindezek ellenére e garanciális jogintézmény szabályozásában a teljes vizsgált időszakot tekintve egyértelmű a fejlődés, amelyet a CPT is észrevételezett már a tíz évvel ezelőtti látogatásakor: gyakorlatilag valamennyi megkérdezett fogvatartott megerősítette, hogy a hozzátartozó értesítéséhez való jogáról tájékoztatták, és gyakorolhatta is e jogát az előállításakor vagy röviddel azt követően.⁸

A hozzátartozó értesítésének gyakorlata kapcsán ugyanakkor továbbra is felvethetők bizonyos kifogások. Így például noha a rendőrségi törvény elsődlegesen a fogvatartottnak biztosítja a hozzátartozó értesítésének jogát, a gyakorlatban szinte mindig a rendőr telefonál a megjelölt hozzátartozónak, ennek következtében a fogvatartottnak nincs rálátása a rendőr által a családtagnak átadott információra, illetve a terhelt nem tud támogatást (például ügyvédet) kérni a hozzátartozótól. A jogintézmény területén megfigyelt jelentős előrelépések ellenére a CPT a 2009-es és 2013-as látogatásáról szóló jelentésében is kifogásolta ezt a gyakorlatot.⁹

A védőhöz való jog

A védőhöz való jog jogszabályi garanciái folyamatosan erősödtek az elmúlt harminc évben, a gyakorlat azonban nem különbözik számottevően az 1985-ös

⁸ Report to the Hungarian Government on the visit to Hungary carried out by the European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (CPT) from 30 March to 8 April 2005, § 22. [CPT-jelentés 2005]

⁹ Report to the Hungarian Government on the visit to Hungary carried out by the European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (CPT) from 24 March to 2 April 2009, § 23 [CPT-jelentés 2009]; Report to the Hungarian Government on the visit to Hungary carried out by the European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (CPT) from 3 to 12 April 2013, § 22. [CPT-jelentés 2013]

helyzettől. A leginkább problematikus terület a rászoruló fogvatartottak számára kirendelt védőkkel kapcsolatos gyakorlat.

A védő értesítésének időpontja

A probléma alapja, hogy még a védelem kötelező jellege sem teszi elengedhetlenné a védő jelenlétét az egyes nyomozati cselekményeken. Tehát, ha a védőt értesítik a védencével kapcsolatos nyomozati cselekményről, de ő – bármilyen oknál fogva – nem jelenik meg, a nyomozó hatóság lefolytatja például az első gyanúsított kihallgatást. Továbbá, mivel nincs olyan rendelkezés, amely előírná, hogy a védőt milyen időpontban kell értesíteni, még ha a gyanúsított jelzi is az ügyvéd meghatalmazására vonatkozó kifejezett kívánságát, akkor sincs feltétlenül biztosítva, hogy kapcsolatba léphet a védőjével az első kihallgatása előtt.

Az elmúlt évek jogszabályváltozásai némi fejlődést hoztak a területen. Például az új Be. 2006 óta előírja, hogy a gyanúsított kihallgatását úgy kell időzíteni, hogy megfelelő ideje legyen a védelemre való felkészüléshez. A nyomozó hatóság eljárását szabályozó BM–IM együttes rendelet 2007-es módosítása pedig lehetővé tette a terhelti jogok gyakorlását az előállítás kezdetétől.

A jogszabályok területén megfigyelhető pozitív irányú változásokat kevéssé követte a gyakorlat. Az Országos Rendőr-főkapitányság (ORFK) által 2006-ban végzett, valamennyi megyei rendőr-főkapitányságra kiterjedő felmérés szerint az első gyanúsított kihallgatásról a védőt csak igen röviddel a nyomozati cselekmény kezdete előtt értesítették. Az egyik megyében például az átlagos időtartam csupán harminc perc volt, ami az esetek legtöbbszörében nyilvánvalóan nem elegendő a védő megjelenéséhez. Tizenhat megyében az értesítéseket átlagosan egy órával a gyanúsított meghallgatás előtt küldték ki a védőknek, miközben tizenegy megyéből azt jelezték, hogy a védő részvételre irányuló jelzése esetén a rendőrök készek voltak új időpontra tűzni a kihallgatást.¹⁰

A későbbi kutatások sem mutattak ki jelentős előrelépést a területen. A Helsinki Bizottság 2009-ben készített felmérése, amelyben 152 súlyos ügyet (emberölés, halált okozó testi sértés, gondatlanságból elkövetett emberölés stb.) vizsgált, arra jutott, hogy az ügyek negyven százalékában kevesebb mint egy órával a kihallgatás kezdete előtt értesítették a védőt, az ügyek húsz szá-

¹⁰ Szabó Zsolt – Szomor Sándor: Fegyveregyenlőség. Rendészeti Szemle, 2007/3., 35. o.

zalékában pedig egyáltalán nem volt értesítés.¹¹ Egy 2014-es, rablási ügyeket vizsgáló kutatásában a Magyar Helsinki Bizottság hasonló ügyekkel találkozott: az értesítéseket egyes ügyekben a kihallgatás előtt olyan röviddel tették meg (bizonyos esetekben három-négy perccel korábban), hogy a védőnek gyakorlatilag lehetetlen volt megjelennie az eljárási cselekményen.¹²

A jogsértő állapot kiküszöbölését jelentősen akadályozta, hogy az ügyészek és a bírók a legtöbb esetben elzárkóztak a védő nélküli kihallgatások bizonyítékok sorából való kirekesztésétől. Noha az új Be. előírja, hogy azokat a bizonyítékokat, amelyeket a büntetőeljárásban részt vevő személyek eljárási jogainak megsértésével szereztek be, ki kell rekeszteni a bizonyítékok köréből, mégis egészen az utóbbi évekig a bíróságok rendszerint figyelembe vették azokat a gyanúsítottai vallomásokat, amelyeket a rövid értesítési idő miatt a védő távollétében tartottak meg.¹³

Csak a közelmúltban, 2013 elején hozta meg döntését az Alkotmánybíróság¹⁴, e szerint „*alkotmányos követelmény, hogy a büntetőeljárásban a terhelt érdekében kirendelt védőt a terhelti kihallgatás helyéről és időpontjáról igazolható módon, olyan időben értesítsék, hogy a kirendelt védőnek lehetősége legyen az eljárási törvényben foglalt jogait gyakorolni és a terhelti kihallgatáson részt venni. Az ilyen jellegű értesítés elmaradása esetén a terhelt vallomása a büntetőeljárás későbbi szakaszaiban bizonyítási eszközként nem értékelhető és nem vehető figyelembe.*” Az alkotmánybírói döntés hosszú távú gyakorlati hatásaira a jövő derít fényt, néhány bíró szerint azonban a határozat meghozatala óta eltelt időszak kézzelfogható javulást hozott a bírói gyakorlatban.

A kirendelt védők

A védők kirendelése tekintetében további súlyos problémák vetődnek fel, gyakorlati előrelépések kevéssé érzékelhetők.

A Fővárosi Főügyészség 1988-ban folytatott kutatásában 130 véletlenszerűen kiválasztott ügyet vizsgált. Ezekben 70 kirendelt védő közül 55 gyakorlatilag semmit nem tett a nyomozati szak idején a védece érdekében, a fennmaradó 15-ből csupán egy vett részt a gyanúsítottai kihallgatáson. A kirendelt

11 Iván Júlia – Kádár András – Moldova Zsófia – Novoszádek Nóra – Tóth Balázs: A gyanú árnyékában.

Kritikai elemzés a hatékony védelemhez való jog. Magyar Helsinki Bizottság, Budapest, 2009, 22. o.

12 Bárdits Anna – Kádár András – Novoszádek Nóra – Simonovits Bori – Szegő Dóra – Vince Dániel:

Utolsók az egyenlők között – Sérülékeny csoportok törvény előtti egyenlősége a büntető igazságszolgáltatásban. Magyar Helsinki Bizottság, Budapest, 2014, 115. o.

13 Kádár András: Szabadságkorlátozások. Fundamentum, 2005/2., 55. o.

14 8/2013. (III. 1.) AB határozat

védők kevesebb mint tíz százaléka találkozott személyesen a védencével a nyomozati szakban, szemben azzal, hogy a meghatalmazott védők nyolcvan százaléka vett részt a gyanúsított kihallgatáson.¹⁵

A későbbi kutatások bár némiképp jobb eredményekre jutottak, alapvetően arra mutattak rá, hogy a kirendelt védők tevékenysége nem elégti ki a valóban hatékony védelem követelményét. 2003-ban a Magyar Helsinki Bizottság Fogda- és Börtönmegfigyelő Programjában ötszáz előzetes letartóztatásban lévő személlyel felvett kérdőíves kutatása azt mutatta, hogy míg a meghatalmazott védők negyven százaléka kapcsolatba lépett ügyfelével az első kihallgatása előtt, addig ez az arány a kirendelt védők körében csupán 24 százalék volt.¹⁶ A korábban hivatkozott 2006-os ORFK-kutatás szerint a megyei rendőr-főkapitányságok közül tizennégyben az első kihallgatások kevesebb mint ötven százaléka zajlott a kirendelt védő jelenlétében. A Helsinki Bizottság rendkívül súlyos bűncselekményekkel kapcsolatos védői gyakorlatot vizsgáló 2009-es felmérése szerint, a kirendelt védők csupán 16, míg a meghatalmazottak 63 százaléka vett részt az első gyanúsított kihallgatáson.¹⁷ A kirendelt védők alacsony megjelenési hajlandóságát, gyér aktivitását a CPT 2013-as jelentése is felvetette.¹⁸

A kirendelt védők alacsony megjelenési aránya (és az eljárás későbbi szakaszaiban nyújtott, gyakran kifogásolható teljesítménye) csak részben következménye a kihallgatásról való késői értesítésnek, illetve az alacsony díjazásnak. Az okok strukturális sajátosságokban keresendők: a nyomozati szakban a nyomozást folytató rendőr végzi a kirendelést. Ez két vonatkozásban is igen súlyos probléma. Egyrészt a rendőrség nyilvánvalóan nem érdekelt a hatékony védelemben. Másrészt néhány ügyvéd a kirendelésekre alapozza praxisát, amelynek következtében anyagi függésbe kerülhet a rendőrtől, aki a kirendeléseket végzi. A Helsinki Bizottság közérdekűadat-kérésére érkezett rendőrségi válasz egyértelművé tette, hogy a „házon belüli” védőrendelés gyakorlata elterjedt, és hogy a rendszeresen kirendelt védők olykor nyilvánvalóan kezelhetetlenül sok ügyvel foglalkoznak, ami egyértelműen kizárja a hatékony védelem garantálásának lehetőségét. 2008-ban 50 megkérdezett rendőrkapitányság közül 19-ben az esetek harmadában ugyanazt a védőt rendelték ki. Az egyik kapitányságon a kirendelések 82 százalékát ugyanaz az

¹⁵ Tóth Mihály: Nyomozás és védelem. A fal lehet üveg is. Magyar Jog, 1989/3., 350–355. o.

¹⁶ Kádár András Kristóf: i. m. 127–129. o.

¹⁷ Iván Júlia – Kádár András – Moldova Zsófia – Novoszádek Nóra – Tóth Balázs: i. m. 21. o.

¹⁸ CPT-jelentés 2013, § 24.

ügyvéd kapta.¹⁹ Ugyanezt a problémát jelzi a CPT 2013-as jelentése, amely szerint számos panasz érkezett a testülethez, amik szerint a kirendelt védő inkább a rendőr, mint a védelem érdekeinek megfelelően jár el.²⁰

Orvosi vizsgálat

A fogva tartott személyek orvosi vizsgálatára vonatkozó szabályozás és gyakorlat szintén számottevő fejlődésen ment keresztül az elmúlt években, miközben a vizsgálatok körülményeire vonatkozó egyes jellemzők mind a rendőrségi fogdákon, mint a büntetés-végrehajtási intézményekben továbbra is hagynak kívánnivalót maguk után.

Az orvosi vizsgálatok dokumentációját jellemzően nem adják a fogvatartott birtokába, azt rendszerint a fogvatartottat kísérő rendőr tartja magánál. A CPT már 1999-ben felhívta a figyelmet erre a körülményre, és azt javasolta, hogy a vizsgálatok eredményeit, az orvosi megállapításokat minden esetben foglalják írásba, és tegyék elérhetővé a fogvatartott és védője számára.²¹ Az ajánlás ellenére a gyakorlat nem változott, a CPT 2013-as látogatásakor hasonlóképpen kifogásolta, hogy a rendőrök hozzáférhetnek az egészségügyi papírokhoz.²²

Az orvosi dokumentáció bizalmosságának hiánya kapcsolódik ahhoz a gyakorlathoz is, hogy a rendőrök fő szabályként jelen vannak a vizsgálatokon. A CPT ezzel kapcsolatos kifogásának is hangot adott a 2009-es látogatásáról szóló jelentésében és javasolta, hogy a vizsgálatok alatt minden esetben hallótávolságon kívül, és – kivéve, ha az érintett egészségügyi személyzet kifejezetten kéri ennek ellenkezőjét – látótávolságon kívül tartózkodjon a felügyeletet ellátó rendőr.²³ Meglepő módon a CPT-ajánlások végrehajtására született ORFK-utasítás²⁴ a felügyelet jelenlétében folytatott orvosi vizsgálatokat fő szabályként, nem pedig kivételként határozta meg. A CPT a négy évvel későbbi látogatásán ismét a korábbiakkal egyező tartalommal kifogásolta a hatályos szabályozást és fennálló gyakorlatot: a rendőrök gyakorlatilag valamennyi fog-

¹⁹ Kádár András – Novoszádek Nóra – Selei Adrienn: Ki rendelt itt védőt? Egy alternatív védőkirendelési modell tesztelésének tapasztalatai. Magyar Helsinki Bizottság, Budapest, 2012

²⁰ CPT-jelentés 2013, § 24.

²¹ Report to the Hungarian Government on the visit to Hungary carried out by the European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (CPT) from 5 to 16 December 1999, § 22 [CPT-jelentés1999];

²² CPT-jelentés 2013, § 20.

²³ CPT-jelentés 2009, § 15.

²⁴ 22/2010. (OT. 10) ORFK utasítás

vatartott egészségügyi vizsgálatán jelen vannak függetlenül attól, hogy azt a rendőrségi fogdán vagy külső kórházban független szakvélemény beszerzése érdekében végzik. A CPT-hez érkezett információk szerint a kórházban végzett vizsgálatokat egyes esetekben a bántalmazás miatt megpanaszolt rendőr jelenlétben végzik el. Néhány esetben a CPT-nek arról is beszámoltak fogvatartottak, hogy bántalmazásuk a vizsgálat után is folytatódott.²⁵ A CPT-ajánlásoknak való megfelelés érdekében a mai napig nem módosították a szabályozást.

A büntetés-végrehajtási intézetekben a felügyelet jelenléte az orvosi vizsgálatokon sokkal kevésbé gyakori, mint a rendőrségi fogdákon. Ugyanakkor a 2013-as CPT-látogatás feltárt olyan eseteket, amelyeknél a személyzet jelen volt a vizsgálatokon. A CPT álláspontja szerint ez a gyakorlat sérti az orvos és a beteg közötti bizalmi viszonyt, valamint gátolja a fogvatartottakat abban, hogy bántalmazás miatt panaszt tegyenek.²⁶

További fenntartásokra ad okot, hogy a fogvatartottakat a fogdára való befogadásuk előtt jellemzően a rendőrség által foglalkoztatott orvos vizsgálja meg, aki tehát nem tekinthető a rendőrségtől függetlennek. A CPT 2005-ben, 2009-ben és 2013-ban tett látogatásain tapasztaltak nyomán megfogalmazottak²⁷ ellenére a fogva tartás kezdő időpontjától a fogvatartott által választott orvoshoz való hozzáférés joga sincs garantálva.²⁸

A Helsinki Bizottság 2014-es kutatásában a bíróságon, ügyészségen, rendőrségen dolgozó szakemberek többsége úgy vélte, hogy a függetlenség hiánya nincs hatással arra, hogy az orvosok miként rögzítik a sérüléseket, hogyan látják el szakmai feladataikat, azonban a Helsinki Bizottság 500 előzetesen letartóztatottal készített kérdőíves felmérése ezzel ellentétes képet mutatott.²⁹ A releváns kérdésre válaszoló 400 fogvatartott közül 185 (46 százalék) szerint az egészségügyi vizsgálat pusztán néhány kérdésből állt, formális volt. A megkérdezett fogvatartottak nyolc százaléka (38 személy) állította, hogy a rendőrkapitányságra érkezésekor rendőri bántalmazásból eredő sérülései voltak. Közülük öten nem jelentették a sérüléseket az orvosnak. A fennmaradó 33 személy közül heten (21 százalék) állították, hogy az orvos alaposan járt el, 22 válaszadó (67 százalék) úgy nyilatkozott, hogy a vizsgálatról nem készült írásos feljegyzés, és négy személy (12 százalék) nem tudta, hogy készült-e feljegyzés. A büntetés-végrehajtási intézetekben mért adatok kedvezőbbek vol-

25 CPT-jelentés 2013, § 19.

26 CPT-jelentés 2013, § 103.

27 CPT-jelentés 2005. § 18.; CPT-jelentés 2009, § 15.

28 CPT-jelentés 2013, § 19.

29 Kádár András Kristóf: i. m. 99–101. o.

tak. A 333 megkérdezett közül 82-en (26 százalék) mondták, hogy az orvosi vizsgálat csupán formáság volt. A hivatalos személy által elkövetett bántalmazást panaszoló hat fogvatartott közül ketten állították, hogy készült feljegyzés az orvosi vizsgálatról, egy személy ennek ellenkezőjét mondta, hárman pedig nem tudták, hogy készítettek-e dokumentációt.

A Helsinki Bizottság 2003-as kérdőíves kutatásában a megkérdezett fogvatartottak beszámoltak olyan esetekről, amikor a rendőrorvos arról próbálta őket meggyőzni, írják alá, hogy a sérüléseik nem bántalmazásból származnak. Ezek a panaszok egybevágóan a CPT 2009-es jelentésével, amely azt állapítja meg, folytatódott az a gyakorlat, hogy a rendőrségi vizsgálat során arról próbálják meggyőzni a fogvatartottat, írja alá azt a nyilatkozatot, amely szerint a sérülései az elfogását megelőző eseményből vagy a letartóztatásnak való ellenállásból származnak.³⁰ A CPT üdvözölte, hogy 2013-as látogatásán nem találkozott hasonló panaszokkal.³¹

A Helsinki Bizottság 2014-es kutatásában készített interjúkban néhány szakember azon az állásponton volt, hogy a büntetés-végrehajtási intézetbe történő befogadáskor végzett orvosi vizsgálat alaposabb, mint a rendőrségen végzett. Az egyik interjúalany szerint ennek az az oka, hogy a büntetés-végrehajtás állománya saját magát védi attól, hogy más szervezetek által elkövetett bántalmazásokért őket vonják felelősségre, ezzel szemben a rendőrségnél a sérülések alapos rögzítése és a panasz ügyészhez továbbítása a saját kollégák bepanaszolását jelentené.

A kihallgatások videofelvételen való rögzítése

Az új Be. 2003 óta írja elő, hogy a védelem indítványára a kihallgatás (és egyéb eljárási cselekmények) hang- és képfelvétellel való rögzítése kötelező, ha annak költségeit megelőlegezik. Az ENSZ Emberi Jogi Tanácsa (HRC) 2010-es következtetéseiben kritizálta ezt a szabályozást a rászoruló gyanúsítottakra hátrányos volta miatt.³² Emellett a 2013-as magyarországi látogatásáról szóló jelentésében a CPT azt javasolta, hogy a magyar hatóságok tegyenek erőteljesebb lépéseket a rendőri bántalmazás megelőzése érdekében, különösen a kihallgatási standardok és eljárások folyamatos ellenőrzésére szolgáló rendszer kidolgozásával, amely megkívánja minden rendőrségi

³⁰ CPT-jelentés 2009, § 14.

³¹ CPT-jelentés 2013, § 18.

³² Concluding observations of the Human Rights Committee – Hungary. CCPR/C/HUN/CO/5, 16 November 2010.

meghallgatás pontos rögzítését. A CPT szerint meg kell követelni azt is, hogy minden alkalommal rögzítsék a meghallgatások kezdő és befejező időpontját, a fogva tartott személy által a meghallgatás alatt tett bármilyen indítványt, és az egyes meghallgatásokon jelen lévők személyét. Továbbá az elektronikus formában rögzített felvétel egy másolatát elérhetővé kell tenni a fogva tartott személy és/vagy az ügyvédje számára.³³ Ezeket az ajánlásokat azonban – bár létjogosultságukat nem vitatta – nem teljesítette a magyar állam, a beruházás költségeit fedező források hiányára hivatkozással.

Az ORFK-tól kapott adatok szerint a rendőrségnek 2071 olyan helyisége van, amelyben kihallgatás folyhat, ebből 62-ben (az érintett helyiségek három százalékában) van megoldva kép- és hangfelvétel készítése. A rendőrségi információk szerint a kihallgatásokat rendkívül ritkán rögzíti a rendőrség: például 2014-ben csupán a terhelti kihallgatások 0,026 százalékát vették fel³⁴ (2. számú táblázat).

2. számú táblázat
Rögzített terhelti kihallgatások

Terhelti kihallgatások száma			Kép- és hangrögzítő berendezéssel rögzített terhelti kihallgatások száma			Kép- és hangrögzítő berendezéssel rögzített terhelti kihallgatások aránya (%)		
2012	2013	2014	2012	2013	2014	2012	2013	2014
136 442	132 033	100 925	19	31	27	0,013	0,023	0,026

A Helsinkai Bizottság 2014-es kutatásában megkérdezett szakértők majd mind-egyike úgy vélte, hogy rendkívül ritkán készítenek felvételeket a kihallgatásokról. Két interjúalany azt állította, hogy a terhelteket nem figyelmeztetik a felvételhez való jogukra, aminek következtében védő hiányában minden bizonnyal nem is tudnak e lehetőségről.

A fogva tartási helyek kamerás megfigyelése

Kamerákat a büntetés-végrehajtási intézetekben kb. 1997 óta, rendőrségi fogdáknál a 2000-es évek kezdetétől használnak. A kamerafelvételek bántalmá-

³³ CPT-jelentés 2013, § 14.

³⁴ A büntetőeljárás keretében végrehajtott gyanúsított, sértetti vagy tanúkihallgatások, illetve a terhelti kihallgatások számának igényelt adatairól nem volt kimutatása a Somogy, a Hajdú-Bihar, a Pest, valamint a Veszprém Megyei Rendőr-főkapitányságnak, és így nem közölt adatot, míg csak részadatokat szolgáltatott a Fejér, a Győr-Moson-Sopron, a Szabolcs-Szatmár-Bereg, a Tolna és a Zala Megyei Rendőr-főkapitányság, valamint a Repülőtéri Rendőr Igazgatóság.

zási ügyekben való felhasználását tekintve a Helsinki Bizottság interjúalanyainak többsége és a szakirodalom is meglehetősen szkeptikus. Például egy a fogvatartottak ellen elkövetett bűncselekményekről szóló 2006-os tanulmány szerzői – ilyen jellegű bűncselekményeket nyomozó ügyészek – a következőket írják: „*Ki kell azonban ábrándítani azt, aki úgy véli, a biztonsági kamera mindenre megoldás. [...] tipikusan a kamerák nem rögzítik a történeteket, csak az adott pillanatot mutatják, amelyet az őrszemélyzet [...] figyelemmel kísér. Ha a kamera rögzítőkamera, és a felvételt megőrzi, még mindig nem biztos, hogy ez önmagában megoldja az ügyet. [...] a kamera alapvetően nem »láthat« mindent (például zárka, fürdő és egészségügyi helyiségek), a jogsértő cselekmények jelentős része pedig a kamera által nem ellenőrzött területen történik. A kamera elhelyezése, felfüggesztése miatt szükségszerű a holtter, és a [...] »fogva tartó« is tudja, kitapasztalja a kamera működését. Mindamellet harminc napon túl a felvételeket nem őrzik meg, így az ennél korábbi események esetén nem áll rendelkezésre felvétel.*”³⁵ Egy későbbi, 2011-es tanulmány³⁶ a jelzett problémák változatlan fennállására utal. A büntetés-végrehajtás törvényességi felügyeletét vizsgáló legfőbb ügyészségi osztály éves jelentései közül számos jut ugyanerre a következtetésre, valamint megállapítja, hogy a fogva tartást foganatosító szerv sok esetben indokolatlan késedelemmel értesíti az ügyészt a bántalmazásról, aminek következtében a felvételt a nyomozás megindításának időpontjáig törlik. Előfordul az is, hogy a felvétel olyan rossz minőségű, hogy nem használható a nyomozásban.³⁷

Bántalmazás miatt tett feljelentések száma

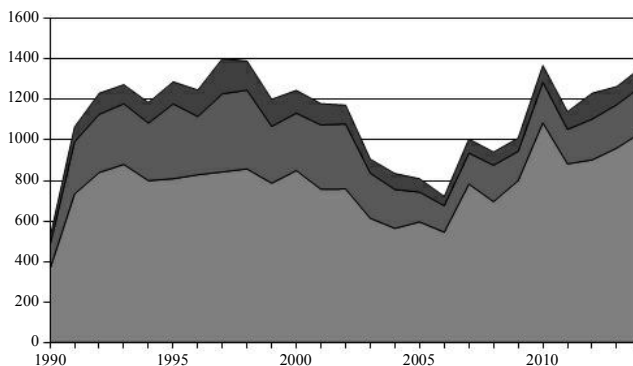
Tekintettel a jelentős jogszabályi fejlődésre és a társadalmi változásokra, a gyakorlatban megfigyelhető hiányosságok ellenére is azt feltételezhetnénk, hogy a hivatalos személyek által elkövetett kínzással kapcsolatos esetek, így a feljelentések száma csökken, a tényállásokra vonatkozó statisztika egyértelmű javulást mutat. A helyzet azonban nem ez (*1. számú ábra*).

³⁵ Grecsó Imre – Monostori Aurél: Gondolatok a fogvatartottak sérelmére elkövetett bűncselekmények nyomozásának sajátosságairól. *Belügyi Szemle*, 2006/6., 81–82. o.

³⁶ Székely István János: A fogvatartottakkal való bánásmód törvényessége. *Börtönügyi Szemle*, 2011/3., 21. o.

³⁷ Összefoglaló jelentés a fogvatartottakkal kapcsolatos bánásmód törvényességének vizsgálatáról. 2012, Bv.51/2013.

1. számú ábra
Feljelentések száma a következő bűncselekmények miatt

A vizsgált időszak első öt évéről nem áll rendelkezésünkre megbízható, egységes statisztika, továbbá – a kutatásban megkérdezett interjúalanyok szerint – igen magas volt a latencia. A statisztikai adatok szerint a feljelentések száma (362) 1990-ben volt a legalacsonyabb, ez a következő évben 734-re nőtt, majd egészen a 2000-es évekig a szám évente 760 és 880 között mozgott. A 2000-es évek elejétől megfigyelhető csökkenés után a bántalmazásról szóló feljelentések száma 2006-ban ismét növekedni kezdett, napjainkban 900-1000 körül van évente.

Alappal feltételezhetjük, hogy a valóságban a bántalmazások száma magasabb, mint a feljelentések száma. A Magyar Helsinki Bizottság 2003-as kutatásában a legtöbb megkérdezett fogvatartott (83-ból 61, 73,5 százalék) beszámolt bántalmazásról, amelyről azonban nem tett panaszt. Harmincketten azt mondták, hogy nem látták a feljelentés értelmét (mert korábbi panaszaik reakció nélkül maradtak, vagy mert hamis vád miatt ellenük emelhettek vádat), 19 válaszadó a megtorlástól való félelmében nem tett feljelentést. E fogvatartottak szerint a félelmeiket még inkább megerősítették azok, akiknek egyébként a bántalmazás ellen fel kellene lépniük (félügyelet, nyomozó, egészségügyi személyzet, kirendelt védő).³⁸

³⁸ Kádár András Kristóf: i. m. 102–104. o.

Tíz évvel a kutatás után a CPT hasonló aggódalmakat fogalmazott meg: számos meginterjúvult fogvatartott úgy vélte, hogy lehetetlen bizonyítani, mi történt velük, így nem volt értelme panaszt tenni. Egy fogvatartott arról számolt be a küldöttségnek, hogy elmondta a nevelőjének, a felügyelet bántalmazta, azonban a nevelő, aki egyébként együttérző volt, mégis azt tanácsolta, hogy inkább felejtse el az ügyet, hiszen nem áll rendelkezésére bizonyíték.³⁹ Megjegyzendő, hogy több olyan – hasonló – jelzés érkezik a Helsinki Bizottsághoz, amelyben a fogvatartottak azt panaszolják, hogy a szóbeli beszámolójuk ellenére, a személyzet – így szerzett hivatalos tudomása ellenére – nem indul eljárás a bántalmazási ügyben, hanem azt javasolják, hogy a fogvatartott tegyen írásbeli panaszt.

A bántalmazási esetek száma növekedésének lehetséges okai

A jogszabályi fejlődés ellenére megfigyelhető tehát, hogy a feljelentések száma kisebb kilengésekkel időszakonkénti tendenciális növekedést mutat. Ennek egyik oka a hivatalos személyek által eljárásuk során elkövetett erőszakos cselekményekkel kapcsolatos jogalkalmazói engedékenység lehet. Ezt az egyes büntetőeljárási szakaszok adatait mérő statisztikák egyértelműen alátámasztják, különösen, ha a jogalkalmazás „eredményességét” a hivatalos személy elleni erőszak tényállásának adataival vetjük össze. A bántalmazásra vonatkozó feljelentések alakulását másrészt a politikai/vezetői elvárások befolyásolják. Azokban az időszakokban, amikor a nyomozások eredményességére vonatkozó elvárások a (politikai) közbeszéd középpontjába kerülnek, fokozott nyomás helyeződik a rendvédelmi szervekre, akkor a feljelentések, így minden bizonnyal a bántalmazások száma is növekszik.

A jogalkalmazó szervek engedékenysége

A következőkben bemutatott statisztikai adatok alapján azt a következtetést vonhatjuk le, hogy a hivatalos eljárásban elkövetett bántalmazás tettesét igen kevés eséllyel vonják felelősségre. Ha ez megtörténik is, a cselekmény jogkövetkezményei igen enyhék, különösen, ha összevetjük azokat a „civil” személyek által elkövetett hasonló cselekményekkel. Azzal együtt, hogy nem

³⁹ CPT-jelentés 2013

kérdéses, a hivatalos eljárásban elkövetett bántalmazás tényállás miatti felelősségre vonás számos nyomozási nehézségbe ütközik (a sértettek sokszor csak jóval a bántalmazás után tesznek feljelentést, nincsenek tanúk, egyéb bizonyítékok, a kollegialitás jegyében kevés az esély a terhelő vallomásra, beismerés szinte soha nem történik stb.), felvethető a nyomozást végző ügyészi szervek és a bíróságok felelőssége abban, hogy a hivatalos személyek által elkövetett bántalmazások számát az elmúlt években nem sikerült visszaszorítani Magyarországon.

Nyomozás és vádemelés bántalmazás miatt

A statisztikák szerint rendkívül kevés – és csökkenő számú – bántalmazás miatti ügy végződik vádemeléssel. (A statisztikák a kényszervallatás büncselekménye tekintetében még alacsonyabb eredményességet jeleznek.) *(3. számú táblázat.)*

Azokban a büntetőügyekben, amelyekben elvileg hivatalos személyek felelősek a bántalmazásért, magas a latencia, és nagyon kevés bántalmazásra vonatkozó feljelentés vezet vádemeléshez. A statisztikában feltüntetett legutóbbi hét évet tekintve a panaszolt bántalmazás miatt indított eljárások mindössze kettő-hat százalékában emeltek vádat – a nyomozások túlnyomó többségét megszüntették, vagy elutasították a feljelentéseket. A feljelentett hivatalos személyek mindössze 1,35 százalékával szemben alkalmaz a bíróság valamilyen – általában rendkívül enyhe – büntetést, amit önmagában nem magyaráz egyik, egyébként megalapozottnak tűnő érv (például időmúlás, tanúk hiánya, bosszú stb.) sem, azt feltehetően valamilyen rendszerszintű ok indokolhatja.

Összehasonlításképpen: a „hivatalos személy elleni erőszak” büncselekménye miatt a 2007 és 2013 között indított eljárások több mint kétharmadában vádat emelt az ügyész. A hivatalos eljárásban elkövetett bántalmazás miatt tett feljelentések összesen 95 százalékában elutasítják a feljelentést, vagy megszüntetik a nyomozást. Ez a hivatalos személy ellen elkövetett erőszak esetében csak az ügyek alig több mint negyedében (26,13 százalék) történik meg *(4. számú táblázat).*

Mindemellett azokban a hivatalos személyek által elkövetett visszaélések miatt indított eljárásokban (a bántalmazást, a kényszervallatást és a jogellenes fogva tartást együtt számolva), amelyekben történt vádemelés, az ügyészség váderedményessége a hivatalos adatok alapján például csak 55,7 százalék volt 2013-ban, és 69,53 százalék 2014 első hat hónapjában. Mindeközben

3. számú táblázat
Bántalmazás hivatalos eljárásban (1990–2013)

	Feljelentések száma	Feljelentés elutasítása		Nyomozás megszüntetése		Vádemelés		Büntetés-kiszabás	
		db	%	db	%	db	%	db	%
1990	362	139	38	192	53	30	8	1	0,28
1991	734	218	30	428	58	87	12	1	0,14
1992	840	260	31	496	59	83	10	1	0,12
1993	880	245	28	517	59	115	13	3	0,34
1994	800	254	32	467	58	77	10	2	0,25
1995	809	201	25	493	61	112	14	3	0,37
1996	829	210	25	504	61	108	13	7	0,84
1997	843	276	33	448	53	114	14	5	0,59
1998	858	282	33	467	54	103	12	6	0,70
1999	787	249	32	455	58	77	10	6	0,76
2000	850	303	36	442	52	94	11	11	1,29
2001	757	318	42	369	49	62	8	8	1,06
2002	759	282	37	397	52	72	9	8	1,05
2003	614	187	30	363	59	51	8	13	2,12
2004	564	45	8	469	83	32	6	18	3,19
2005	596	50	8	493	83	35	6	18	3,02
2006	545	43	8	452	83	32	6	18	3,30
2007	783	73	9	649	83	49	6	12	1,53
2008	696	94	14	556	80	35	5	11	1,58
2009	800	82	10	691	86	24	3	3	0,38
2010	1086	148	14	879	81	44	4	15	1,38
2011	883	173	20	667	76	33	4	10	1,13
2012	902	197	22	649	72	36	4	20	2,22
2013	961	219	23	709	74	21	2	12	1,25
Átlag 2007 és 2013 között		140	16	685,71	79	34,57	4	11,85	1,35

a váderedményesség általában meghaladja a 95 százalékot, beleértve a „hivatalos személy elleni erőszak” miatt induló ügyek váderedményességét is (5. számú táblázat)⁴⁰.

1994-ben a legfőbb ügyész belső vizsgálatot rendelt el, hogy megállapítsák, a kényszervallatási ügyekben miért szüntetik meg olyan magas arányban

⁴⁰ Az adatokat a Legfőbb Ügyészség bocsátotta a Magyar Helsinki Bizottság rendelkezésére, kutatási célokra.

4. számú táblázat
Hivatalos személy elleni erőszak (2007–2013)

	Feljelentés elutasítása		Nyomozás megszüntetése		Vádemelés		Büntetés-kiszabás		Összesen
	db	%	db	%	db	%	db	%	
2007	24	3	275	33	510	60	35	4,15	844
2008	14	2	234	29	539	66	33	4,02	820
2009	14	2	193	25	520	67	44	5,71	771
2010	23	3	158	20	555	69	66	8,23	802
2011	20	3	117	18	462	72	39	6,11	638
2012	14	2	136	22	419	69	37	6,11	606
2013	10	2	119	19	434	71	50	8,16	613
Átlag 2007 és 2013 között	17	2,42	176	23,71	491,28	67,71			727,71

5. számú táblázat
Váderedményesség (2007–2013; %)

	Bántalmazás hivatalos eljárásban	Hivatalos személy elleni erőszak
2007	72,1	96,7
2008	65,3	97,0
2009	68,0	97,6
2010	54,5	96,8
2011	61,1	97,8
2012	65,7	96,9
2013	65,0	96,6
Átlag	64,52	97,05

a nyomozásokat. A vizsgálatban „[n]éhány ügyben azt állapítottuk meg, hogy a nyomozás adatai alapján meghatározott személyek alaposan gyanúsíthatóak voltak kényszervallatás büntetnének az elkövetésével, de a nyomozó hatóság a Be.[-ben...] előírt kötelességeit elmulasztotta. Az is előfordult, hogy több alaposan gyanúsítható személy közül csak az egyik rendőrt hallgatták ki gyanúsítottként.”⁴¹ A vizsgálat megállapításai hangsúlyozták, hogy „bátrabban kell mérlegelni a tényállás megállapíthatósága és a megítélése kérdésében” és hogy „többször kell vádemelést kezdeményezni, így lehetőséget biz-

⁴¹ Vitéz Miklós: A rendőrök ellen kényszervallatás büntette miatt tett feljelentések elbírálásának egyes tapasztalatai. Belügyi Szemle, 1995/6., 25. o.

tosítva a bíróságoknak is arra, hogy a bizonyítékok értékelésére és e bűncselekmény megállapíthatóságának szabályaira iránymutatást adjanak⁴².

A büntetőeljárás eredményességi mutatói hasonló bűncselekmények esetében

A 2015. áprilisi megbeszélésen felvetődött, hogy a bántalmazás hivatalos eljárásban bűncselekmény büntetőeljárás adatait – a hivatalos személy elleni erőszak helyett – olyan bűncselekményekkel indokolt összehasonlítani, amelyekre szintén jellemzők a jelentős bizonyítási nehézségek, illetve olyanokkal, amelyeknél a vádlott bosszúból is tehet feljelentést. Ügyészek álláspontja szerint e kritériumok alapján a hozzátartozó sérelmére elkövetett erőszakos cselekményeket és az ügyvédi visszaélés tényállását érdemes vizsgálni.

A Legfőbb Ügyészség rendelkezésünkre bocsátotta a hozzátartozók (és volt hozzátartozók) sérelmére elkövetett egyes bűncselekményekkel kapcsolatos büntetőeljárások statisztikai adatait. A hozzátartozó sérelmére leggyakrabban elkövetett erőszakos bűncselekmény, a testi sértés statisztikái a 6. számú táblázatban láthatók szerint alakultak az elmúlt hat évben.⁴³

Az adatok azt mutatják, hogy a hozzátartozó sérelmére elkövetett testi sértés esetén az ügyek nagyságrendileg 25 százalékában fejeződik be korai szakaszban – a sértett szempontjából – eredménytelenül a büntetőeljárás, és az esetek több mint kétharmadában vádat emelnek. Ezzel szemben a hivatalos

6. számú táblázat
Hozzátartozó sérelmére elkövetett testi sértés (2009–2014)

	Feljelentés elutasítása		Nyomozás megszüntetése		Vádemelés		Büntetés-kiszabás		Összesen
	db	%	db	%	db	%	db	%	
2009	32	1,24	422	16,35	1963	76,06	164	6,35	2581
2010	52	1,70	472	15,48	2315	75,90	211	6,92	3050
2011	63	2,33	494	18,25	1940	71,67	210	7,76	2707
2012	186	6,81	550	20,15	1747	63,99	247	9,05	2730
2013	185	6,76	491	17,94	1706	62,33	355	12,97	2737
2014	515	15,73	563	17,20	1821	55,62	375	11,45	3274
Átlag	172	5,76	499	17,56	1915	67,59	260	9,08	2846,5

42 Uo. 28. o.

43 Megjegyezzük, hogy a hozzátartozó sérelmére elkövetett egyéb erőszakos cselekmények statisztikai adatai is hasonló arányokat mutatnak.

eljárásban elkövetett bántalmazás bűncselekménye miatt indított büntetőeljárások átlagban több mint kilencven százalékban eredménytelenül fejeződnek be, vádemelés az ügyeknek csupán négy százalékában történik. Ezek alapján tehát – annak ellenére, hogy mindkét bűncselekmény rendszerint „a négy fal között”, tanúk jelenléte nélkül történik, így bizonyítási nehézségek adódhatnak – jelentős különbség van a büntetőeljárás eredményességét tekintve. Kijelenthetjük hát, hogy a bizonyítási nehézségeken túl további tényezőket kell keresnünk, amelyek miatt a hivatalos eljárásban – állítása szerint – bántalmazást szenvedett feljelentőnek ritkán „ad igazat” a büntető igazságszolgáltatás.

Egyes szakemberek szerint a bántalmazás hivatalos eljárásban és az ügyvédi visszaélés olyan bűncselekmények, amelyekben a feljelentést sokszor csak a bosszú motiválja egy olyan személy iránt, akinek tevékenységétől a feljelentő számára fontos eljárás kimenetele függ, de a feljelentésnek valós alapja nincs. Emiatt érdemes összevetni e két bűncselekmény adatait. A Legfőbb Ügyészség által gyűjtött büntetőeljárás adatok a következő értékeket mutatják az elmúlt hat évben (7. számú táblázat).

Az ügyvédi visszaélés bűncselekménnyel kapcsolatos büntetőeljárásban hozott döntések nyolcvan százalékban a büntetőeljárás megszüntetéséhez ve-

7. számú táblázat
Ügyvédi visszaélés (2009–2014)

	Feljelentés elutasítása		Nyomozás megszüntetése		Vádemelés		Büntetés-kiszabás		Összesen
	db	%	db	%	db	%	db	%	
2009	29	33,72	31	36,05	25	29,07	1	1,16	86
2010	36	37,89	38	40	19	20	2	2,11	95
2011	44	29,93	70	47,62	32	21,77	1	0,68	147
2012	50	42,37	48	40,68	20	16,95	0	0	118
2013	44	55	33	41,25	3	3,75	0	0	80
2014	90	35,71	79	31,35	80	31,75	3	1,19	252
Átlag	293	39,11	299	39,49	179	20,55	7	0,86	778

zetnek a feljelentés elutasításával vagy a nyomozás megszüntetésével. Az esetek átlagosan húsz százalékában emel vádat az ügyészség. Az adat a hivatalos személyek által elkövetett és elszenvedett bántalmazás adatai közötti értéket mutat, de így is ötszöröse a hivatalos eljárásban elkövetett bántalmazás esetén regisztrált vádemelési gyakoriságnak.

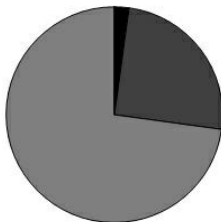
A négy összehasonlított bűncselekmény büntetőeljárásainak elmúlt hat évben rögzített átlagos adatait szemlélteti a 2., 3., 4. és 5. számú ábra. Valamenny-

nyí ábrán a fekete szín a feljelentés elutasításának, a sötétszürke a nyomozás megszüntetésének, a világosszürke pedig a vádemelésnek a mértékét mutatja. Az ábrák egyértelműen mutatják, hogy a bántalmazás hivatalos eljárásban bűncselekmény esetén bármely más, hasonlóan vélt cselekményhez képest milyen kirívóan alacsony a vádemelések aránya. Mindezek alapján tehát megállapíthatjuk: nem a bosszúból tett feljelentések vagy a bizonyítási nehézségek okozzák elsősorban azt, hogy a hivatalos személy által bántalmazott sértettnek kirívóan csekély az esélye arra, hogy az elkövetőt elítélje a bíróság.

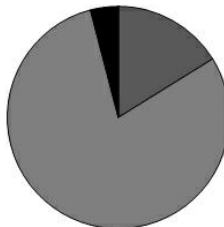
A bántalmazásokkal kapcsolatos büntetékiszabási gyakorlat

A kényszervallatás, a hivatalos eljárásban elkövetett bántalmazás büntette alapesetének büntetési tétele öt év. Ezzel együtt a bíróságok csupán elenyésző számú esetben szabnak ki szabadságvesztést ezekben a bűncselekmé-

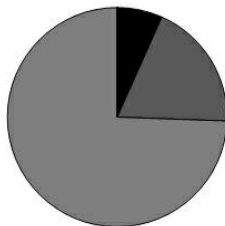
1. számú ábra

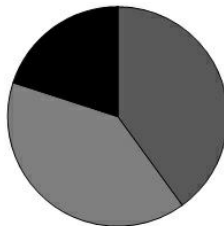
2. számú ábra

3. számú ábra

4. számú ábra

nyekben. Ez a megállapítás még akkor is igaz, ha a bántalmazás miatt a régi Btk. alapján csupán háromévi szabadságvesztést lehetett kiszabni. A kiszabott végrehajtandó szabadságvesztések száma 2007 és 2013 között átlagban 1,27 százalék volt, ha azonban figyelmen kívül hagyjuk a „kiemelkedő szigorúságú” 2011-es évet, amikor több mint öt százalék volt a végrehajtandó szabadságvesztésre ítélek aránya, akkor ez a szám nem éri el a fél százalékot úgy, hogy négy olyan év is volt, amikor egyetlenegy végrehajtandó szabadságvesztés-büntetés sem született.

A hivatalos eljárásban elkövetett bántalmazás, illetve a hivatalos személy elleni erőszak miatt induló ügyekre vonatkozó büntetékiszabási adatokat összehasonlítva az is látszik, hogy a hivatalos személy elleni erőszakot elkövető „civilre” kiszabott büntetések lényegesen szigorúbbak. A hivatalos eljárásban elkövetett bántalmazás miatt az új Btk. alapján ugyancsak legfeljebb öt-, míg a régi alapján háromévi szabadságvesztés-büntetésre ítéltette a bíróság az elkövetőt. E bűncselekmény miatt az esetek alig több mint egy százalékában ítélik az elkövetőt végrehajtandó szabadságvesztésre, míg a hivatalos személy elleni erőszakot elkövetőknek majd negyedét. Az összes szabadságvesztésre ítélek aránya nagyságrendileg húsz százalékponttal kedvezőbb a hivatalos személyek tekintetében (8. számú táblázat).

A Legfőbb Ügyészség büntetés-végrehajtási törvényességi felügyeleti és jogvédelmi önálló osztálya egyik éves jelentésében megjegyezte – egy büntetés-végrehajtási intézet biztonsági tisztjének ügyével kapcsolatban, aki többször megütt egy fogvatartottat, és tetteért a bíróság megrovásban része-

8. számú táblázat
Kiszabott büntetések (2007–2013; %)

	Bántalmazás hivatalos eljárásban			Hivatalos személy elleni erőszak		
	Végrehaj- tandó	Felfüggesz- tett	Pénzbüntetés	Végrehaj- tandó	Felfüggesz- tett	Pénzbüntetés
	szabadságvesztés			szabadságvesztés		
2007	0,00	0,00	57	23,11	45	18
2008	1,39	1,39	35	17,53	48	25
2009	0,00	0,00	46	20,73	48	17
2010	0,00	0,00	39	21,05	51	15
2011	5,56	5,56	17	27,01	47	10
2012	0,00	0,00	23	24,90	49	9
2013	1,67	1,67	20	19,61	56	7
Átlag	1,27	26,14	33,85	21,99	49,15	14,42
	13,7			35,57		

sította –, hogy „a bíróságok szankcióalkalmazási gyakorlatában [...] csak a [büntetés-végrehajtásban dolgozók által elkövetett] korrupciós bűncselekményeknél jellemző a pénzbüntetésnél súlyosabb szankció alkalmazása”⁴⁴.

A vádképviseleti informatikai rendszerben megvizsgáltuk, hogy a hivatalos személyekkel szemben kiszabott, adott esetben munkahelyvesztéssel, így jelentős pénzügyi veszteséggel is járó katonai büntetéseket és mellékbüntetéseket milyen gyakorisággal alkalmazzák a bíróságok. Azt feltételeztük, hogy ha a bírák rendszeresen szabnak ki katonai büntetéseket, az kompenzálja az ítélkezés más tekintetben tapasztalható enyhességét. A három vizsgált bűncselekmény közül katonai (fő- és mellék-) büntetést statisztikailag értékelhető módon csak a hivatalos eljárásban elkövetett bántalmazás esetén szabtak ki a bíróságok, azonban ilyen esetekben is csak rendkívül ritkán: hivatalos eljárásban bántalmazást elkövető személy szolgálati jogviszonyát az elmúlt hat évben egyetlenegy alkalommal sem szüntette meg a bíróság, lefokozást is csupán az ítéltek nyolc százalékáa esetében alkalmazott.

A politikai/vezetői elvárások hatásai

A jogalkalmazó szervek tétlensége nyilvánvalóan nem elszigetelt, önmagában való jelenség. Álláspontunk szerint jelentősen hatottak rá a társadalmi, valamint – olykor az ezeket felerősítő és részben torzító – politikai elvárások, amelyek jól kirajzolható ívet jelenítenek meg a rendszerváltozástól kezdődően.

A harmadik köztársaság kikiáltása és az 1990-ben tartott első szabad választások után megkezdődött a demokratikus átalakulás, amely magában foglalta az erőteljesen központosított, katonai jellegű rendőrség szerepének újragondolását is. „*A demokratikus erők már 1990 előtt is valamennyien egyetértettek a rendőrség decentralizálásának szükségességében: a helyi közbiztonságért felelős szervezetnek a helyi önkormányzat felügyelete alatt kell működnie, és csak a nyomozásért felelős rendőri erőknek kell központi irányítás alatt maradniuk.*”⁴⁵ Az egyetértés azonban idővel elpárolgott. A társadalmi kontroll radikális csökkenése és a mesterségesen fenntartott teljes foglalkoztatottság megszűnése, így a növekvő munkanélküliség következtében a rendszerváltozás robbanást hozott a bűnözésben: kevesebb mint öt év alatt duplájára nőtt a regisztrált bűncselekmények száma. „*A Kádár-rendszer nyugalmához szokott la-*

⁴⁴ Összefoglaló jelentés a fogvatartottakkal kapcsolatos bánásmód törvényességének vizsgálatáról. 2004, lg.61/2005.

⁴⁵ Kőszeg, Ferenc: Introduction. In: Kádár, András (ed.): Police in Transition. CEU Press, Budapest, 2001, p. 3.

*kösságot sokkolta a bűnözés ilyen mértékű növekedése. Mindenki áttörést várt a kemény rendőri fellépéstől. A közvélemény támogatta a kormányt az erőteljes és központosított rendőrség fenntartásában.*⁴⁶

A társadalmi elvárások óriási nyomás alá helyezték a rendőrséget. Egy a kényszervallatások kriminológiájáról szóló cikk az országos rendőrfőkapitányt idézi, aki – egy vezető beosztású rendőröknek szóló értekezleten – azt mondta, hogy ahol a nyomozás eredményességi mutatói nem érik el az előirányzott célt, „ott [...] vezetői mulasztások is lehetnek, s akár a kapitány székébe is kerülhet az eredményesség”⁴⁷. A cikk szerzője figyelmeztet: „Elgondolkodtató, hogy a limit fölé kerülés érdekében mit tesznek a kapitányság-vezetők, hatásukra pedig valamennyi beosztottjuk.”⁴⁸

A rendszerváltozás után ráadásul a legtapasztaltabb rendőrök közül többen elhagyták a testületet, aminek hatásait egy tanulmány így mutatja be: „A rendőrök átlagéletkora 32 év: a nagy tapasztalattal rendelkező középkorú rendőrök szinte teljesen hiányoznak a testületekből, tehát azok a szakemberek, akikről a szakma tanulható lenne egyszerűen nincsenek jelen.”⁴⁹ Ez a kijelentés különösen egy ügyészségi felmérés fényében válik hangsúlyossá, amely azt állapította meg, hogy a kényszervallatással vádolt rendőrök kétharmada fiatalabb volt harmincévesnél, több mint az ötven százaléuk kevesebb mint két, továbbá több mint kétharmaduk kevesebb mint öt éve teljesített szolgálatot a rendőrség állományában. A felmérés arra a következtetésre jutott, hogy összefüggés mutatható ki a rendőr életkora, a szolgálat hossza és a kényszervallatás elkövetése között.⁵⁰

E tényezőket figyelembe véve nem meglepő, hogy a rendőrség számára nehéz volt a kemény fellépést sürgető társadalmi-politikai nyomásnak ellenállni.

A vizsgálati időszak kezdetéről nem állnak rendelkezésre megbízható statisztikák, az elérhető adatok szerint a rendszerváltás előtt a hivatásos személyek által elkövetett bántalmazások, kényszervallatások száma igen alacsony volt. Ennek nyilvánvalóan nem az az oka, hogy nem fordultak elő ilyen esetek, hanem az, hogy a latencia rendkívül magas volt. A jelen tanulmány alapjául szolgáló kutatásban megkérdezett szakemberek nagy részének az volt az

46 Finszter, Géza: The Political Change over and the Police. In: Kádár, András (ed.): Uo. 143. o.

47 Németh Zsolt: A kényszervallatás kriminológiája – avagy a kényszervallatás ártalmairól. Belügyi Szemle, 2000/7–8., 112. o.

48 Uo.

49 Finszter, Géza: i. m. 139. o.

50 Vitéz Miklós: i. m. 28. o.

álláspontja, hogy ebben az időszakban igen gyakoriak voltak a bántalmazások, ketten rendszerszintűnek nevezték azokat.

A következő években a rendőrség a gyorsan változó jogi környezetben, a közbiztonság hirtelen romlásának és a bűncselekmények száma meredek emelkedésének nyomása alatt igyekezett saját demokratikus átalakulását végrehajtani, amely folyamat számos jogsértést is előidézett. Ezt a problémát az Európai Bizottság egy Magyarországot az Európai Unióhoz való csatlakozása fényében vizsgáló 1998-as jelentése is érintette: „*A rendőrök magatartása és a fogvatartottak helyzete továbbra is aggodalomra ad okot. Beszámolók szerint a rendőrség visszaél hatalmával, jogsértéseket követ el (növekszik a kiskorúakat, külföldieket, romákat ért jogsértésekről szóló beszámolók száma).*”⁵¹ Az uniós csatlakozás Magyarország legfontosabb stratégiai célkitűzése volt, ezért a figyelmeztetést komolyan vette az ország, különösen amiatt, hogy a jelzett kifogásokat más nemzetközi források is megerősítették. Az ENSZ kínzás elleni egyezménye (*Convention Against Torture; CAT*) és az Európa Tanács Kínzás Elleni Bizottsága (*Committee for the Prevention of Torture; CPT*) a kilencvenes évek végén kiadott jelentései változást hoztak egyes területeken. Például 2001-ben az ügyészség törvényességi felügyeletét valamennyi fogva tartási formára kiterjesztették, és javítottak a fogdába befogadáskor a sérülések rögzítésére vonatkozó szabályozáson. Ugyancsak említést érdemel a fogva tartási helyek civilszervezetek általi ellenőrzési lehetőségének megteremtése. A Magyar Helsinki Bizottság 1997-ben, illetve 2002-ben kezdte meg a rendőrségi fogdákat, majd a büntetés-végrehajtási intézetek monitorozó látogatását a rendőrséggel, illetve a büntetés-végrehajtással kötött együttműködési megállapodások alapján, amelyeket a testületek a demokratikus értékek iránti elkötelezettségük és az átláthatóságuk erősítése érdekében kötöttek a civilszervezetekkel.

Az új rendszer fokozatos megszilárdulásával, a bűnözési adatok radikális emelkedésének megtorpanásával és a csatlakozási tárgyalások adta demokratikus lendülettel békésebb időszak kezdődött, a büntetőpolitikában pedig liberális fordulat történt. A jogszabályok változása, a rendőrségre nehezedő nyomás enyhülése és az ellenőrzési rendszerek kiterjesztése következtében a – jelen témában érintett – hivatásos személyek által elkövetett bűncselekmények miatt tett feljelentések száma is csökkenni kezdett. A pozitív irányú tendenciában 2006-ban következett be változás, amiben szerepet játszhattak a

⁵¹ Regular Report from the Commission on Hungary's Progress towards Accession, 1998.
http://ec.europa.eu/enlargement/archives/pdf/key_documents/1998/hungary_en.pdf

„2006. őszi események”, illetve az azok nyomán a rendőrség és a társadalom viszonyában beálló kedvezőtlen változások is.

A 2008-ban kezdődő gazdasági válság nyomán erősödtek a társadalmi feszültségek, ezen belül a cigányellenes érzelmek. A Jobbik a „cigánybűnözés” témakörének közbeszédbe emelésével megerősödött. A Magyar Gárda vonulásokat tartott kistélepülések cigányok lakta területein a közrend fenntartásának hamis szlogenje mögé bújva. E tevékenységnek a gárda feloszlata és a romagyilkosságok borzalma sem vetett véget, a masírozások folytatódtak. A Jobbik növekvő népszerűsége nyomást helyezett a pártokra, és a rendőrségre is. Ennek jó példája a miskolci rendőrkapitány által 2009-ben tartott sajtótájékoztató, amelynek során erősen előítéletes kijelentések hangzottak el a roma állampolgárokról: *„Azt nyugodtan kijelenthetjük, hogy a közterületi rablások elkövetői cigány emberek. Igazából Miskolcon legfeljebb pénzintézetet vagy benzinkutat rabol ki magyar, minden más rablás viszont az ő részük.”*⁵² Az igazságügy-miniszter utasítására az ORFK vizsgálatot indított, és a kapitányt felfüggesztették, azonban a pártok helyi és regionális szervezetei a jobboldaltól a baloldali átívelően támogatásukról biztosították, és demonstrációt szerveztek az érdekében. Végül a felfüggesztés a sajtótájékoztató után csupán két napig tartott, és a kapitány folytathatta munkáját.

A közbiztonság témájában a politikai pártokra nehezedő nyomás további megszorító fordulatot hozott a büntetőpolitikában. Noha a bűnözési adatok javultak, de legalábbis stagnáltak⁵³, a közbiztonság a 2010-es választási kampány és az utána következő időszak egyik legfontosabb témája lett. A Fidesz választási programja a baloldali kormányt bírálta, amiért elhanyagolta ezt a témát, és gyors változásokat ígért. A párt nagyarányú választási győzelmének nyilvánosságra kerülését követő fórumon a miniszterelnök, a belügyminisztert ismételve megígérte, hogy kézzelfogható változások következnek be a közbiztonság területén a kormány felállítása utáni két héten belül.⁵⁴ Ezt követően intenzíven folytatódtek a szocialista–liberális kormány által 2009-ben megkezdett büntetőpolitikai szigorítások.

Álláspontunk szerint a növekvő nyomás és az irreális elvárások húzódnak meg a tény mögött, hogy a rendőri bántalmazásra vonatkozó és ehhez ha-

52 A miskolci utcai rablásokat kizárólag cigányok követik el. Index.hu, 2009. január 30.
<http://index.hu/belfold/cigbun090130>

53 A Magyar Helsinki Bizottság jelentése az Igazságügyi Megfigyelő és Elmegyógyító Intézetben 2013. augusztus 7–9-én tett látogatásról. http://helsinki.hu/wp-content/uploads/HHC_jelentes_IMEI_vegleges.pdf.

54 Orbán: Két héten belül javul a közbiztonság. Index.hu, 2010. május 11.
http://index.hu/belfold/2010/05/11/orban_ket_heten_belul_javul_a_kozbiztonsag/

sonló panaszok – amelyek száma 2007-ben kezdett emelkedni – 2010-ben elérték a csúcst, és az után sem süllyedtek a 2006 előtti szintre.

A történeti, közpolitikai események statisztikákban való pontos tükrözése alapján azt a következtetést vonhatjuk le, hogy a politikai elvárások jelentette nyomás – talán még a kínzás megelőzésére hivatott garanciális jogintézményekre vonatkozó jogalkotás kapcsán is, de az intézmények gyakorlati megvalósulása tekintetében kétségkívül – igen jelentős hatású a hivatalos személyek magatartására.

Következtetések

A kínzás (bántalmazás hivatalos eljárásban, kényszervallatás, jogellenes fogva tartás) visszaszorításának garanciális jogintézményei hatékony gyakorlati érvényesülésesorán álláspontunk szerint tehát két tényező jelent akadályt. Egyrészt a büntetőeljárások eredményessége érdekében kifejtett politikai/vezetői nyomás, amelynek következtében a statisztikai szemlélet kiemelkedő jelentőségre tett szert, és az eredményesség akár súlyos jogsértések árán is elérhetőnek tekintendő. Másrészt a jogalkalmazó szervek engedékenység, amelynek következtében a hivatalos eljárásban bántalmazást elkövetők felelősségre vonása – más nem hivatalos személyként bűncselekményt elkövetőkével összehasonlítva – nagyságrendekkel szerényebb mértékű mind a vádemelést, mind a váderedményességet és a büntetés kiszabást tekintve. Ez a tényező magában foglalja azt is, hogy a garanciális jogintézmények alkalmazása – még ha megfelel is a törvény betűjének – a szabályozás célját nem éri el (például nincsen elegendő idő a védelemre való felkészülésre).

Annak érdekében tehát, hogy a hivatalos személyek által elkövetett bántalmazások visszaszoruljanak, ezeken a területeken szükséges előrelépni. Meglátásunk szerint a következő javaslatok gyakorlati átültetése hozhat eredményeket:

1. A rendőri és ügyési eredményesség mérésében a statisztikai szemlélet helyett vezessenek be más mutatókat [például állampolgári (ügyfél-)elégedettség; emberi jogi standardoknak való megfelelés; hatósági jogsértések, bántalmazásra vonatkozó feljelentések számának csökkenése stb.].
2. A hivatalos eljárásban elkövetett bántalmazás bűncselekménye esetében az ügyészség és a bíróság a nyomozás, vádemelés és büntetés kiszabás terén alkalmazza ugyanazt a szemléletet és szigorot, amelyet más, különösen a hivatalos személy elleni erőszak bűncselekmény értékelése esetén. Tegyenek lé-

péseket a bántalmazások esetek latenciájának csökkentése, a kivizsgálás hatékonyságának növelése érdekében, hogy mérséklődjön a nyomozás megszüntetésének és a vádemelés elmaradásának mértéke. Ennek érdekében képezzék, érzékenyítsék a büntető igazságszolgáltatásban dolgozókat.

3. A hozzátartozó értesítésére a fogvatartottnak magának legyen lehetősége; az eljáró rendőr csak akkor végezze az értesítést, ha azt a fogvatartott valamilyen kizáró ok miatt (például egészségi állapot, a bizonyítás megghiúsításának kockázata stb.) nem teheti.
4. Szükség van a kirendelt védői rendszer reformjára, amely biztosítaná, hogy a kirendelendő védő kiválasztásának funkciója olyan szervezethez kerüljön, amely semmilyen módon nem vesz részt az eljárásban.
5. A hatékony védelemhez való jognak az alkotmánybírószági határozatnak megfelelő gyakorlati érvényesítése oly módon, hogy a gyanúsított védőjének az erről való értesítés alapján valóban lehetősége legyen a kihallgatáson részt venni; amennyiben a védő megfelelő értesítése elmarad, akkor a bizonyítékok köréből a gyanúsított vallomást zárják ki.
6. Az orvosi vizsgálatokon a felügyelet ne legyen jelen. Látótávolságon belül a felügyelet legfeljebb akkor tartózkodhasson, ha az egészségügyi személyzet erre vonatkozó kifejezett és megalapozott kérést fogalmaz meg. Az orvosi vizsgálatra vonatkozó dokumentációt adják – fő szabály szerint – a fogvatartott és/vagy ügyvédje birtokába, ahhoz a felügyelet ne férhessen hozzá (fogvatartott esetében másodpéldány készítését és zárt boríték használatát javasoljuk).
7. Biztosítsák a független orvoshoz való jogot, különös tekintettel arra az esetre, ha a fogvatartott bántalmazást panaszol vagy a vizsgálatot végző orvos sérülés jeleit rögzíti.
8. Biztosítsák, hogy minden kihallgatást hang- és/vagy képfelvételen rögzítsék, tehát a felvétel legyen elérhető valamennyi terhelt számára. A rendszer bevezetése és hatékony működtetése érdekében tájékoztassák a rendőröket az intézkedés céljáról, az adminisztrációs terhek csökkentése érdekében bővítsék az asszisztenciát.
9. A fogva tartási helyek kamerás megfigyelését fejlesszék (telepítési helyek bővítése, rögzítésre alkalmas kamerák, felvétel minőségének javítása stb.), és alakítsanak ki olyan rendszert, amelyben jogkövetkezményekkel jár, ha a kamerafelvétel felrögzíthető kötelezettségszegés miatt nem áll rendelkezésre a büntetőeljárásban.
10. A szabadságvesztésre ítélt elkövető ne folytathassa szolgálatát.

11. Fejlesszék a rendvédelmi szervek állományában szolgálatot teljesítő hivatalos személyek kiválasztási, ellenőrzési rendszerét a jogellenes erőszakos cselekmények kiszűrése érdekében, valamint javítsák képzésüket ezek megelőzése, kezelése érdekében [például a belső ellenőrzés (Nemzeti Védelmi Szolgálat hatáskörének) kiterjesztése a hivatalos személy által elkövetett erőszakos cselekmények vizsgálatára; a rendvédelmi szervek részvételével szervezett fórum, beszélgetés a nyilvánosságra került bántalmazási esetekről; hatékonyabb intézkedéstaktikai képzés az esetek eskalációjának megelőzése érdekében].

HUNYADY GYÖRGY – MÜNNICH ÁKOS

A szilárd erkölcsiség elvárása a rendvédelemben: egy lehetséges pszichológiai modell

A tanulmányban röviden leírjuk az erkölcsiséggel kapcsolatos követelményekre vonatkozó általános elképzeléseinket, amelyek természetes módon táplálkoznak a pszichológia és más társadalomtudományok tudásából, e tézisek háttérodalma olyan szerteágazó és gazdag, hogy tételes hivatkozásaival nem terheljük túl tanulmányunkat, viszont a megközelítés mind konkrétabb kifejtése során megjelöljük a legközvetlenebb szakirodalmi támpontokat. Célzott vizsgálódásunk megalapozásához szükség van azon társadalmi-pszichológiai feltételek azonosításához és kielégítő meghatározásához, amelyek között a „szilárd erkölcsiség elvárás” megjelenik, érvényesítésének lehetőségei kibontakoznak (vagy beszűkülnek) és empirikus vizsgálatára sor kerülhet.

Az erkölcsiséggel kapcsolatos kívánalmak társadalmi-pszichológiai alapjai

A szilárd erkölcsiség intézményes formát öltő követelményének összefonódó három gyökere a rendigény, a jogállamiság eszméje és a belőle fakadó igazságosság-méltányosság, valamint a legitimitás mint a jogállamiság valóra váltásának és fenntartásának a társadalmi köztudatban rejlő garanciája.

A rend iránti igény a legalapvetőbb motivációk közé tartozik – összefüggésben és egységben az emberek biztonságsszükségletével –, ami kihat az egyéni viselkedésre, s különösképpen fontos alakító tényezője az emberi kapcsolatoknak, társadalmi-politikai viszonyoknak.

A stabilitás az a követelmény, amit az emberek a közvetlen környezetük iránt támasztanak, és amit szervezett társadalmi-állami környezetükkel kapcsolatban is várnak. Ez természetesen nem bennült állandóság, hiszen számos ismert előny származik abból, hogy a társadalom gazdasága és hatalmi rendszere mozgékony, változó, fejlődőképes, de ezek az előnyök csak olyan a hátterén jelentkeznek, ahol a dinamikának megvan a maga szabályrendszere, amire ki-ki biztonsággal számíthat. A rendigény minden történeti és szervezeti tapasztalat szerint felcsap akkor, amikor fellazult és anarchikus viszo-

nyok bizonytalanságba sodorják az embereket, ez például a magyarázata annak, hogy forradalmi állapotok után és annak ellenszereként (akár önkényes, kikényszerített) diktatórikus berendezkedéseknél sikerrel jelentkeznek.

A rendigény társadalmi szerepét mi sem jelzi jobban, mint azok a viszonylag friss szociálpszichológiai tanulmányok, amelyek bizonyítják, hogy egy adott rendszerben hátrányt szenvedő emberek és csoportok önérdékük feláldozása árán is a rendszer fenntartása mellett vannak, magatartásukban és attitűdjeikben egyaránt¹. A társadalom működőképességét és hangulati stabilitását fenntartó *rend része* az emberi magatartás- és viszonyrendszer *erkölcsi szabályozása* is.

A társadalom szervezett, rendezett életében kulcsfontosságú jellemény volt a *jogállamiság* megjelenése, amelynek lényege, hogy a hatalmi viszonyok, az irányítás és a kontroll megfogalmazott, rögzített, követendő szabályok szerint alakul.

A személyek és csoportok kapcsolatát rendező törvények megjelennek egyeduralmi rendszerekben is, szerepük azonban a demokratikus jellegű jogállamokban teljesedik ki, amikor is az állam által érvényesített szabályokat nem egyéni döntés szüli és alakítja tovább, hanem a szűkebb vagy tágabb társadalmi konszenzust megjelenítő népképviselői fórumok. Ilyen körülmények között a törvény mint társadalmi elhatározás – áttételesen bár – az egyének véleményének és szándékainak ütköztetése és összerendezése révén jön létre, és ennek megfelelően a törvényeket a demokratikus állam polgára *sajátjának érezheti* – és jobb esetben érzi.

Az államhoz, a joghoz, és az azt érvényesítő igazságszolgáltatáshoz fűződő ilyen viszony kiemelkedő, jellegzetes példája az amerikai állampolgárok jogtudata (amely az európai honos történeti és kulturális kohéziós tényezőket is kiváltja és pótolja az amerikai társadalomban).

A törvények meghozatala, szakszerű értelmezése és érvényesítése, szükség szerint kikényszerítése és megsértésének megelőzése, meggátlása és retorziója *az államapparátus feladata*, különös tekintettel az igazságszolgáltatásra és az erőszak monopóliumát gyakorló állam fegyveres testületeire. Az állam hatalma e testületek jogosítványaiában, képviselőiben és működésében jelenik meg, így az igényelt rendet – szakszerűen – biztosító adminisztrációra és fegyveres testületekre a törvények *kettős súllyal* nehezednek: vonatkoz-

¹ John T. Jost: Önárvételes és társadalomban: a rendszerigazolás pszichológiája. Osiris Kiadó, Budapest, 2003 [A szociálpszichológia második évszázada]; Johanneke van der Thoorn – John T. Jost: Twenty years of Social Justification Theory: Introduction the special issue on 'Ideology and system justification processes'. Group Processes and Intergroup Relations, vol. 4, 2014, pp. 413–419.

nak rájuk mint állampolgárookra és vonatkoznak rájuk mint az állam hatalmának megtestesítőire, akiknek felelőssége a jogrend szavatolása.

A harmadik kulcsfogalom a demokratikus jogállam nélkülözhetetlen ismérve: *a legitimitás*². A jogállam nem tud működni akkor, ha a polgárai nem tekintik a biztonságot nyújtó rend elfogadott letéteményesének, ha a társadalmat kétségek gyötrik annak kapcsán, hogy jogalkotása a közérdeket szolgálja, hogy szervezete és tisztségviselői hatalmi pozíciójukra – a szó szoros értelmében – jogosultak, ha a képviselői nem követik a jogi normákat és nem érik el azok érvényesülését. Az állam tisztviselői személyükben eleget kell hogy tegyenek az állampolgárookra érvényes jogszabályoknak, sőt ezek végrehajtásának letéteményesei – tehát magatartásuk tekintetében számításba kell venni, hogy az állam szervezetében rájuk ruházott hatalommal élnek, vagy visszaélnék, aminek példa-, illetve precedensértéke van. Magatartásuk kisértő hatást gyakorol az állami intézmények, az azokat irányító kormányzat és egészében az állam társadalmi köztudatban élő képére, elfogadottságára és az irányában mutatkozó bizalomra.

Az erkölcsi és törvényi szabályozás viszonya

A kulcsjelenség, az erkölcsi tekintetben kikezdzhetetlenül szilárd magatartás ismérve *a társadalmi normákhoz való kötődés normájának bensővé tétele, átértelt és tudatos vállalása, és tevőleges képvisellete konfliktusos helyzetekben*³. Ez a definíciókísérlet is tükrözi a kettős normativitás bonyolultságát: az egyén – az elvárás szerint – átérzi és érvényesíti azt a generális szabályt, hogy a szabályokat követni kell. A viselkedés társadalmi szabályozásának általános ismérve, hogy az emberek megnyugtató biztonsága, valamint a köz- és magánéletben számukra garantált lehetőségek fejében korlátozza, keretek kö-

² Brenda Major – Tony Schmader: Legitimacy and the construal of social disadvantage. In: John T. Jost – Brenda Major (eds.): *The psychology of legitimacy. Emerging perspectives on ideology, justice, and intergroup relations*. Cambridge University Press, Cambridge, 2001; Tom R. Tyler: *Why people obey the law*. Princeton University Press, Princeton, 2006; Tom R. Tyler: *The psychology of legitimacy: A relational perspective on voluntary deference to authorities*. In: Roy Baumeister – Kathleen D. Vohs (eds.): *New directions in social psychology*. Vol. V. Sage, London, 2012, pp. 261–299.; Tom R. Tyler – John T. Jost: *Psychology and the law: Reconciling normative and destructive accounts of social and system legitimacy*. In: Arie W. Kruglanski – E. Tony Higgins (eds.): *Social psychology: Handbook of basic principles*. 2nd ed. Guilford, New York, 2007, pp. 807–825.

³ Valerie Tiberius: *Moral psychology*. Routledge, New York, 2015; Norman J. Finkel – Fathali M. Moghadam: *The psychology of rights and duties. Empirical contributions and normative commentaries*. American Psychological Association, Washington D.C., 2005

zét szorítja, kijelölt úton tartja az egyén olyan ösztönös vagy tudatos törekvéseit, amelyek a másokkal való együttműködést, a társadalom egészének hatékony működőképességét veszélyeztetik vagy károsítják. Ilyen értelemben a szabályozás az *önérdek és a közérdek konfliktusában* teremt rendet, természetesen bizonyos szabadsággal a tekintetben, hogy milyen szűkre vagy tágira méri az egyéni, illetve a közérdek mozgásterét (az individualista államfilozófia az egyéni mozgáster korlátozását minimalizálja, a kollektivistá felfogás az általános korlátozás feloldásaként „ad jogokat” az egyénnek).

A társadalom által közösen kimunkált szabályok egy része annak révén jelenik meg, hogy az egyének általában vagy meghatározó részben „bensővé” teszik őket, e szabályokról tudnak, magatartásukat e szabályokhoz igazítják és e szabályozáshoz érzelmileg kötődve saját maguk és mások cselekedeteit érzelmi alapon megítélik⁴. A szabályozás egy másik – ettől természetesen tartalmilag nem merőben különböző – módja az *állam kényszerítő erejével érvényesített* jogszabály, törvény, amelynek alapján az állam intézményesen kontrollálja polgárainak magatartását, és amelyek sérelme esetén a devianciát bünteti.

Az erkölcsi szabályozás tágabb körű, kulturális körökhöz és társadalmi közegehez kötött, inkább érzelmi szinten él, és részleteiben, verbálisan kevésbé kidolgozott (a mai szociálpszichológiai kutatások az erkölcsi tudat racionális-deduktív felfogásával szemben, illetve e mellett felhívják a figyelmet a „morális intuíció” jelentőségére és meghatározó szerepére). A jogi szabályozás ehhez képest nem lehet más, mint szavakba öntött általánosítás, amely világosan meghatározott helyzetekben egyértelműen definiált magatartást kizár, megenged, illetve szorgalmaz, és a jogszabályba foglalt általánosítások racionális alkalmazását kívánja meg különböző élethelyzetekben.

Az erkölcsi és törvényi szabályozás viszonya teoretikusan is, a közállapotok tényszerű felderítése szempontjából is alapvető kérdés: milyen mértékben átfedő és egybevagó, mennyire *erkölcsös a törvény* (azaz nem tér el, nem helyezkedik szembe, nem vezet más következményekre, mint az erkölcsi közfelfogás), illetve milyen mértékben *törvényes az erkölcsi közszellem* (például megengedőbb, lazább-e, mint a törvényi előírás, társadalmi összjátékot enged-e az állam követeléseivel szemben)⁵.

⁴ Russell Cropanzano – Jordan H. Stein – Thierry Nadisic: Social justice and the experience of emotion. Routledge, New York, 2011; Roger Giner-Sorolla, Roger: Judging passions. Moral emotions in persons and groups. Psychology Press, London, 2012; Jonathan Haidt: The emotional dog and its rational tail: A social interactionist approach to moral judgment. In: Roy F. Baumeister – Kathleen D. Vohs (eds.): New directions in social psychology. Vol. 1. Sage, London, 2001

⁵ Lásd Örkény Antal: Hétköznapi igazsága. Új Mandátum Kiadó, Budapest, 1997; Örkény Antal – Székelyi Mária (szerk.): Az igazságosság labirintusaiban. Társadalmi méltányosság és generációk

A korrupció fogalma és főbb variációi

A korrupció a normasértés egy jellegzetes, nem egykönnyen definiálható típusa⁶. Leegyszerűsítve azt mondhatjuk, hogy esetében a *jogi-intézményi előírásokat előnyyszerzés érdekétől vezetve sérti meg az, aki a maga jogi-intézményi státusában emberek helyzetét, viszonyát érintő döntéseket hoz*. Ezáltal méltánytalan helyzetet állít elő, a méltánytalanság érzetét kelti és ily módon rombolja a társas-társadalmi bizalmi viszonyokat. Lényeges eleme tehát a jogi-intézményi rendben elfoglalt *hatalmi helyzet*, amellyel betöltője *visszaél*, amikor a jogi-intézményi szabályok tárgyyszerű és racionális érvényesítésének sérelmével magának szerez előnyt és ily módon lerontja a jogi-intézményi működés társadalmi hatékonyságát és elismerését.

A korrupció fogalma azonban az eddigiekben nem merül ki, sőt kiegészítésre szorul⁷. Egyrészt ez olyan cselekmény, amely nem magában egy személy műve, hanem általában feltételezi a befolyásoló, aktív partnert, partnereket, akik a jogosultsággal felruházott, eljáró személyt a szabályszerű eljárástól érdekei révén eltérítik. Másrészt előáll a korrupció tényállása akkor is, ha valakinek jogosultsága, a szabályok megsértésének elkövetési lehetősége valójában nincs, csak ennek látszatát kelti, továbbá ha ténylegesen nem részesül személyes érdekű juttatásban, csak erre biztatást kap és/vagy ennek reményében jár el. Harmadrészt az előírások korrump sérelme nemcsak aktív kivételezés, előnyben részesítés esetében valósulhat meg, hanem a szankcionálás elmulasztása és más hanyag kötelességmulasztás révén is. Negyedrészt az előnyökkel való befolyásolás – bár ez idáig kizárólagosan erre fókuszáltunk – nemcsak állami tisztviselőket, testületi tagokat vehet célba, hanem más állampolgárokat is az állami előírások (például adózás) egyéni érdekből való közös megsértésének céljából, sőt nem állami előírások, hanem magán-intézmények érdekeinek és szabályainak áthágásának céljával másokat is. E helyzettípusokat a korrupcióra való egyéni hajlandóság felmérésekor helyes rendre mind tekintetbe venni.

A korrupció *elterjedése* természetesen káros a társadalom működése és közérzete szempontjából, minősíti annak állapotát. A jogi előírásokat szétzi-

igazságosság a 21. századi Magyarországon. Sík Kiadó, Budapest, 2011; Váriné Szilágyi Ibolya: Jogtudatról – alulnézetben. Tizenévesek jogtudata és jogi érzékenysége. L'Harmattan, Budapest, 2010.

6 Annette Y. Lee-Chai – John A. Bargh (eds.): The use and abuse of power. Multiple perspectives on the causes of corruption. Psychology Press, Philadelphia, 2001

7 Gombár Csaba – Hankiss Elemér – Lengyel László (szerk.): Írások a korrupcióról. Helikon/Korridor, Budapest, 1998

lálja, ha érvényesítésük nem általános, hanem esetleges. Ha a szabályok érvényesítésére hivatott, felhatalmazott és kötelezett tisztségviselők szituatív, személyes érdekei szűrhetik és keresztezhetik a végrehajtást, akkor a konkrét szabályok hitelének aláásásán túlmenően a korrupció megtagasztalása károsan hat a közrendbe vetett és az államba fektetett bizalomra. Ellenérzést és felháborodást válthat ki a korrupció révén károsult személyekben és csoportokban (és általában a szélesebb társadalmi nyilvánosságban), de egyik leg súlyosabb következménye az, hogy *megbontja* a szabályok érvényesítésére hivatott személyek *belső morális integritását*, az adott esetben elkövetett korrupciós magatartás megerősítést nyerve a további elkövetés kiindulópontjává válhat, sőt társas-szervezeti „rossz példaként” szolgál, és metelyezi a közszolgálatot, illetve a szervezeti működést.

A korrupció terjedésével kapcsolatban elmondhatjuk, hogy nálunk nem előzmény nélküli⁸. Ennek kapcsán le kell szögezni, hogy a hazai társadalmi-történeti előzmények mérlegelésekor nem lehet elvonatkoztatni attól a tényről, hogy a korrupció *világviszonylatban elterjedt*, úgy tűnik, hogy a jogállamiság, a piacgazdaság, a nyilvánosság kontrolljának kedvezőbb viszonyai között sem teljesen minden ízében kiiktatható jelenség. Mindemellett a magyar társadalom történetében nyomot hagyott *az állam elidegenedettsége* (jelesen, hogy az uralom részben vagy egészben idegen kézben volt, ami egyfajta „kurucos” társadalmi ellenállást váltott ki és tartott fenn a legújabb időkig), a félféudális viszonyok elhúzódása, amely *meg nem szolgált privilégiumok* öntudatát erősítette a felső- és középosztályban, *és a kiszolgáltatottság túlélési stratégiáit* érlelte ki az alsóbb néprétegekben. Ha a többpártiság, pontosabban szólva a politikában gyakran fellépő kompromisszumkényszer a piaci demokráciák kifejlett rendszereiben a korrupció irányába motivál, lehetőséget teremt rá és példát mutat, akkor különösképpen így volt és így lehet ez a demokratikus normákat még kiforratlanul érvényesítő, a társadalmi nyilvánosságot és kontrollt nem kellően gyakorló *ingatag berendezkedésekben*. A szabálytudatot aláásó társadalmi konstelláció – részint más okból és más formában – fennmaradt a pártállami berendezkedés idején is, amely egyfelől – mint ez köztudott – *hiánygazdaság* volt, és így a különböző manipulatív hozzáférési taktikák burjánzásához vezetett, másfelől a Kádár-korszak kompromisszumokon nyugvó konszolidációs fázisában kifejezetten elterjesztette és kvázi legitimmé formálta a *köztulajdon egyéni célokra való hasz-*

⁸ Aleksandra Cichočka – John T. Jost: Stripped of illusions? Exploring system justification processes in capitalist and post-Communist societies. *International Journal of Psychology*, vol. 2, 2014, pp. 6–29.

nosítását az agráriumban, az ipari „fusizásban”, az egészségügyi ellátásban és így tovább. A rendszerváltozás pedig tulajdonképpen ledöntötte a korrupció kizárásának és az ellene való fellépésnek az erkölcsi alapjait. Bár a privatizáció elvben jogilag korrekten szabályozott folyamat volt, lefolyását tekintve és a köztudatra gyakorolt hatását mérlegelve lényegében nem volt más, mint a köztulajdonnak a kisajátítása, egyéni tulajdonba való átvitele, ami olyan gyors lefutású volt, hogy *meritokratikus* magyarázatát keresni és megtalálni *aligha* lehet. Nem alakult ki olyan társadalmi köztudat, amely szerint az új középosztály, a megszületett piacgazdasági demokrácia elitje tehetsége és munkája révén érdemelte ki jelentős és növekvő vagyonát, ehhez képest óriási társadalmi csoportok egzisztenciája megingott, bizonytalanságba került és lesüllyedt. A „kontraszelekciónak” ez a társadalmi élménye mind a nyertesek, mind a vesztesek körében kétségtelenül gyengítette a szabályok szükségese és kényszerű követésének normatív tudatát.

A korrupciós magatartás vizsgálatának társadalmi-pszichológiai nehézségei

A korrupciós magatartás leküzdésének eszköze a szigorú társadalmi-szervezeti kontroll és ellenszere a szilárd erkölcsi alapállás megkövetelése és megerősítése. Az ezt célzó – személyre szabott – vizsgálatok társadalmi-pszichológiai feltételei összetettek. Minden olyan magatartás és meggyőződésből fakadó vélemény felderítése, amely társadalmi normákat érint (és nehéz találni olyat, amely a normák szempontjából indifferens lenne), előhív egy olyan válaszreakciót, hogy a vizsgált személy önmagát a társadalom megítélése szempontjából konformnak mutassa be és így kedvező megvilágításba helyezze. A „*társadalmi kívánatosság*” tendenciája a magatartás- és tudatvizsgálatok szempontjából egy zavaró, elfedő tényező, amely nehezíti a tényleges attitűdök és értékorientációk feltárását. Ugyanakkor azt is számításba kell vennünk, hogy nehéz meghúzni azt a határt, ami a „tényleges attitűd” és a „be-mutatott attitűd” között húzódik, annál is inkább, mert azok a tényezők, amelyek a társadalmilag kívánatos válaszokat sugallják, több-kevesebb erővel jelen vannak a tényleges cselekedetek motívumai között is.

Nyilvánvaló, hogy az erkölcsileg elmarasztalt, sőt jogilag büntetendő magatartás attitűdháttérének feltárása során fokozottan kell számolni a szociális kívánatosság burkával, amelyen a vizsgálati eszközök kialakításakor és alkalmazásakor át kell törni.

Ez az a módszertani feladat, amelynek megoldására olyan, a pszichológia által kiérlelt eszközöket célszerű bevetni, mint például az implikált attitűdök mérése vagy olyan – a laikus számára átláthatatlan – verbális tételek és feladatok megfogalmazása, amely a vizsgálati személy előtt a mélyreható kutatás valódi célját elrejtí.

A korrupció esetében – tekintettel e jelenség elmosódott határait és sok életterületen intézményi-szervezeti keretekben való elterjedtségére – számolni kell azzal is, hogy az ezzel kapcsolatos tapasztalatok maradéktalan feltárását gátolhatja egyfelől a kollegialitás mögött meghúzódó inkorrekt közösség és az egymástól való *kölcsönös függés*, másfelől annak a nyomasztó tudata, hogy aki ilyen jelenséget észlelt, és ezt nem tárja fel, az maga is – a jogi konzekvenciák értelmében – annak részesévé válik, *így a felelősség alól* is az mentesít, ha a külső szemlélők is hallgatnak e cselekmény bekövetkeztéről (vagy ennek erős esélyéről), ami különösen bénítóan hathat azokra a vezetők-re, akik fokozott felelősséget viselnek a maguk felügyeleti területéért.

Nyilvánvalóan módszertani következménye is van annak a ténynek, hogy a korrupció hatalmi viszonyok hátterén jelentkezik, magyarán korrupció az lehet, akinek valamilyen – akár körülhatárolt, akár tágabb – értelemben források és emberek fölött hatalma van, ami egyrészt elvben megnövelheti a hatókörét és megközelíthetőségét, másrészt függő helyzetben tartja azokat, akik a befolyása alatt állnak, illetve állhatnak a jövőben.

A vizsgált attitűd általánossági szintje

Míndzezzel összefügg az a kutatásstratégiai kérdés, hogy a feltárni kívánt attitűd *milyen általánossági szinten* mozogjon, konkrét helyzetek és cselekvések összefüggésére építsen a kutatás, vagy közvetlenül célozza meg a vizsgált személyek generális alapállását a korrupciós cselekmények kapcsán. Mindkét megoldás mellett felsorakoztathatók érvek. Konkrét helyzet- és cselekvés-összefüggések tisztázása életszerűbbé is teszi a vizsgálatot, jobban rejti annak a személyes mentalitásra irányuló feltárási célját, és az így szerzett adatok nem egy ideologikus alapállást, hanem konkrét cselekvési készenléteket, szándékokat tükröznek. Ám a konkrét helyzet-cselekvés összefüggés mentális reprezentációjának és értékelő töltetének megragadása bizonyos értelemben mozaikszerű, és nincs teljes garancia arra, hogy akár halmazatában alkalmas arra, hogy tanulságait az új, változékony élethelyzetekre kiterjesszük, azaz e mérési mód alapján kellő biztonsággal jósoljuk a bekövetkező

viselkedést. Ugyanakkor számos szakirodalmi hely is alátámasztja, hogy egy elasztikusabb, általánosabb attitűd bemérésére irányuló direkt kísérlet, még ha eredményes is, annak függvényében kínál alapot a viselkedés bejósolására, hogy az adott személyben milyen a különböző szintű értékek, attitűdök, motívumok *belső koherenciája*, illetve az attitűdön kívül milyen tényezők hatásával kell számolni a valóságosan bekövetkező helyzetekben. E megfontolások alapján a korrupció tárgykörében *alapvetően a konkrét cselekvési szándékok* és ezek attitűdháttérének felderítése tűnik a járható útnak *mindkét stratégia* megőrzése és alkalmazása keretében.

A morális integritás válfajai

Milyen a *prototípusa* annak a személyiségnek, akit a korrupció leküzdését célzó rendszeres-módszeres vizsgálat pozitív pólusként kijelöl, keres és kiválaszt? Kielezhetjük ezt a kérdést olyképpen, hogy a normafelfogás, illetve a személyes hatékonyság megélésének *milyen kombinációját* tartjuk a „szilárd erkölcsiség” elvárt formájának.

Nyilvánvalóan – egyelőre átfogó, nem differenciált pszichológiai kategóriákban gondolkodva – a társadalmi igénynek megfelel az a személyiség, amely érzékeli a *korrupciót kizáró jogi-erkölcsi normákat*, felfogja ezek szigorát és megsértésük racionális következményeit, és felméri annak valószínűségét is, hogy korrupció elkövetésekor erre fény derül, s hogy ennek milyen konzekvenciái lesznek, valamint belátva a jogi szabályozás erkölcsi igazságosságát, érzelmileg is ráhangolódik a korrupciót tiltó normákra. Ez egy kívánatos élményforma, és hordozója egy erkölcsileg szilárd személyiség. Mindazonáltal nyilván nem ez az egyetlen mentalitás, amely kimeríti a személyi integritás fogalmát.

Nem kizárt egy olyan beállítódás sem, amelyben nem a korrupciót kizáró normák kényszerítő ereje és megkerülhetetlen külső nyomása a meghatározó tényező, hanem amely *a morális intuíció belső érzelmi forrásaira támaszkodik* és az esetleg kevésbé átlátható szervezeti környezet által kevésbé következetesen képviselt normák esetében is elég öntudatot, önerőt, szociális kapacitást talál a korrupcióval való makulátlan szembehelyezkedéshez.

E kettőt egyfelől mint normahangsúlyú, másfelől mint önerőhangsúlyú morális személyiséget kereshetjük és azonosíthatjuk.

A tervezett viselkedés elmélet ismertetése

Az emberi viselkedés vizsgálatának szakirodalma túlságosan szerteágazó és nagy volumenű, ezért annak áttekintésétől eltekintünk, és csak az egyik legsikeresebb modell, a *The Theory of Planned Behavior*⁹, azaz a *tervezett viselkedés elmélete* (TVE-ként rövidítjük; az angol nyelvű szakirodalomban a TPB rövidítés terjedt el) bemutatására koncentrálnak. Az Ajzen-féle TVE és kapcsolódó szakirodalma az Ajzen által összegyűjtött¹⁰ legfontosabb publikációkat szem előtt tartva is eléri a nagyjából ezerötyszáz darabszámot, a hivatkozások száma a Google szerint kb. harmincnégyezer. A TVE alkalmazásai a legkülönbözőbb területeken jelennek meg, például két releváns munka a „nem becsületes” viselkedést vizsgálja¹¹; továbbá az autózvezetők szándékolt szabálytalanságát a normák és múltbeli viselkedés TVE keretbe illesztésével vizsgálja *Forward*¹². De a TVE megtalálható például a dohányzás, alkohol-, kábítószer-használat¹³, vagy akár a környezet megóvásával¹⁴ kapcsolatos vizsgálatok esetében is.

Az emberi viselkedés vizsgálatok az egyik legfontosabb kérdés, hogy milyen előzményekből következethetünk arra, hogy egy adott cselekedetet valaki végrehajt, vagy sem. Az előzmények körében számos emberi jellemzőt érdemes figyelembe venni, de ugyanakkor természetesen adódik az úgynevezett külső körülmények szükségszerű vizsgálata is. Az emberi tényezők/jellemzők (jelen vizsgálódásunk szempontjából) nagy általánosságban az egyén személyiségjellemzői, az egyénnek a cselekedettel kapcsolatba hozható attitűdrendszere, az egyénnek a közösség–cselekedet relációban való percepciói, és az egyénnek a cselekedetre vonatkozó percepciói.

9 Icek Ajzen: *The Theory of Planned Behavior*. *Organizational Behavior and Human Decision Processes*, vol. 50, 1991, pp. 179–211.; Icek Ajzen: *Attitudes, personality, and behavior*. 2nd ed. Open University Press–McGraw-Hill Education, New York, 2005

10 <http://people.umass.edu/ajzen/tbprefs.html>

11 Lisa Beck – Icek Ajzen: Predicting dishonesty actions using the theory of planned behavior. *Journal of Research in Personality*, vol. 25, 1991, pp. 285–301.; Susan L. Chun-Hua – Chen Chun-Fei: Application of Theory of Planned Behavior on the Study of Workplace Dishonesty. 2010 International Conference on Economics, Business and Management. *IPEDR*, vol. 2, 2011, pp. 66–69.

12 Sonja E. Forward: The theory of planned behaviour: The role of descriptive norms and past behaviour in the prediction of drivers' intentions to violate. *Transportation Research, Part F*, vol. 12, 2009, pp. 198–207.

13 Jennifer A. Kam – Masaki Matsunaga – Michael L. Hecht – Khadijatou Ndiaye: Extending the theory of planned behavior to predict alcohol, tobacco, and marijuana use among youth of Mexican heritage. *Prevention Science*, vol. 10, 2009, pp. 41–53.

14 Dennis Nigbur – Evanthia Lyons – David Uzzell: Attitudes, norms, identity and environmental behaviour: Using an expanded theory of planned behaviour to predict participation in a kerbside recycling programme. *British Journal of Social Psychology*, vol. 49, no. 2, 2010, pp. 259–284.

Fontos kiemelni, hogy pontosítani kell a vizsgálatunk tárgyát abban az értelemben (is), hogy mennyire általános jellegű viselkedést vizsgálunk. Amennyiben például egy egyénnek a bevándorlókkal kapcsolatos általános viselkedési beállítódását kívánjuk predikálni, akkor egy pozitív viselkedési beállítódást valószínűleg elég jól előre jelezhetünk az egyén bevándorlókkal kapcsolatos pozitív attitűdje és a barátságos személyisége esetében. Ez a becslési szint az úgynevezett összevont (aggregált) szint, és az erre a szintre vonatkozó kutatások elég jó eredményeket mutatnak a predikció validitását tekintve. Az ilyen jellegű predikciók további aggregálással (például személyeken átnyúló átlagolással) alkalmasak lehetnek a közvélemény feltárására vonatkozó kutatások alapjának, és akár politikai választások parlamenti helyeinek kiosztására vonatkozó becslések esetében is jó hatékonysággal alkalmazhatók. Tehát például a bevándorlókkal kapcsolatos intézkedések általános elfogadottságát elég jól lehet becsülni egy megfelelő reprezentativitásátitűdvizsgálat alapján. Ugyanakkor fontos, hogy az erre vonatkozó kutatások¹⁵ korai szakaszában már feltárt tapasztalat, hogy az aggregált jellegű vizsgálatok nem alkalmasak konkrét viselkedés predikciójára, mivel egy konkrét viselkedést számos specifikus tényező befolyásolhat, ezek hatását az általános aggregált jellemzők sokszor elmosásák. Visszatérve a bevándorlókkal kapcsolatos példánkra, valószínűleg az általános pozitív attitűd és barátságos személyiség sem mutat kifejezett predikciós hatékonyságot arra vonatkozóan, hogy az illető be fogja-e engedni a házába (vagy nem) a bevándorlókat akár csak egy pohár víz erejéig (esetleg ad neki vizet, de nem engedi be!), hiszen ekkor már egyéb konkrét szempontok is felerősödnek, mint például a féltékenység, vagy a kényelmetlenség, és még sorolhatnánk, amelyek végül „bejósolhatatlanná” teszik, hogy mit fog tenni az egyén az adott helyzetben.

A tervezett viselkedés elméletének általános modelljét az *1. számú ábrán* szemléltetjük (ami lényegében megegyezik a szakirodalomban megjelenő standard ábrázolással¹⁶), és amiből jól kiolvasható, hogy a TVE értelmében egy konkrét cselekvésre vonatkozó alapvető befolyásoló tényezők az attitűd, a szubjektív norma, a kontroll érzete, a cselekvés szándéka, és maga a cselekvés.

Nagyon fontos rögzíteni, hogy a konkrét cselekvés predikciója még ebben az általános modellben is korlátozott érvényű abban az értelemben, hogy a

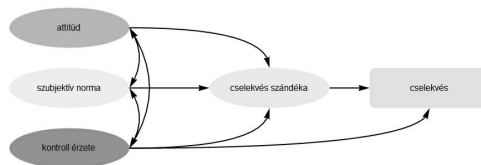
¹⁵ Lásd például a személyiség-lélektan esetében Walter Mischel: *Personality and assessment*. Wiley, New York, 1968; illetve az attitűdkutatások esetében Allan W. Wicker: *Attitudes versus actions: The relationship of verbal and overt behavioral responses to attitude objects*. *Journal of Social Issues*, vol. 25, 1969, p. 4178.

¹⁶ Lásd például Icek Ajzen (2005): i. m.

hatótényezők elsősorban a cselekvésre vonatkozó szándékot próbálják predikálni, és a szándékból a cselekvés végrehajtására vonatkozóan nincs a modellnek valódi magyarázó ereje, ez további feltételek függvénye. Természetesen egy pontosan körülírt cselekvés esetében van esély a konkrét cselekvés végrehajtására vonatkozó esetleges egyéb szempontok figyelembevételével mellett valid és megbízható predikcióra is.

A nyílak a már sokszor bizonyított¹⁷ hatásokat jelölik, és a modellben szereplő főbb hatások konkrét mértékei/nagyságrendjei eltérők lehetnek a különbö-

1. számú ábra
A tervezett viselkedés elméletének modellje

ző konkrét viselkedésekre irányuló szándékok esetében, ami azt implikálja, hogy konkrét cselekvések esetén célszerű egy-egy empirikus vizsgálatot végezni a modell paramétereinek becslésére.

Az attitűd komponens

Jelen tanulmánynak nem célja az attitűd fogalmának áttekintő elemzése, ehhez javasoljuk *Maio és Haddock* viszonylag friss könyvét¹⁸, amely ráadásul széleskörűen tárgyalja az attitűd és a viselkedés kapcsolatát is.

Az attitűd jelen tanulmány számára is alkalmas definíciója: az *attitűd* egy a vizsgált tárgyra (az attitűd tárgyára) vonatkozó összevont értékelés alapvetően a „jó-rossz” dimenzióban kifejezve¹⁹.

- a) Az *attitűd tárgya* gyakorlatilag bármi lehet, például lehet fogalom, foglalkozás, viselkedés, egy adott személy (például politikus) stb.
- b) Az *attitűd tartalmáról* feltételezzük, hogy bizonyos információkon alapul, ilyen az úgynevezett kognitív információs komponens (az attitűd tárgyával

¹⁷ Például Uo.

¹⁸ Gregory R. Maio – Geoff Haddock: *The Psychology of Attitudes and Attitude Change*. Sage Publications Ltd., London, 2010

¹⁹ Uo.

kapcsolatos gondolatok, elképzelések, hitek), az affektív információs komponens (az attitűd tárgyával kapcsolatos érzelmek, érzések), és a viselkedéses információs komponens (az attitűd tárgyával kapcsolatos múltbeli tapasztalatok).

- c) Az *attitűd struktúrájára* vonatkozóan alapvetően két lehetőség van, az egyik szerint az attitűd „jó-rossz” értékelése egy kétpólusú dimenzióval reprezentálható, a másik elképzelés szerint a „jó-rossz” értékelés két külön dimenzióval reprezentálható. Mivel most nem célunk ennek a kérdésnek a vizsgálata, így a későbbi gyakorlati célt (miszerint hasznos lenne egy mérőskálát beilleszteni a Belügyminisztérium meglévő tesztrendszerébe) szem előtt tartva, az egyszerűség kedvéért a kétpólusú egydimenziós reprezentációban gondolkodunk, de nyitva hagyjuk a kérdést, és természetesen megfelelő kutatással érdemes lehet a korrupció vonatkozásában további pontosítást végezni.
- d) Annak elemzése, hogy miért is „van attitűdünk”, azaz mi az *attitűd funkciója*, szintén nem tárgya jelen tanulmánynak, mindazonáltal fontos megemlítenünk, hogy viszonylagos egyetértés van a szakirodalomban abban, hogy az attitűdnek alapvetően/legalább négy hasznos funkciója van²⁰:
- az ismeretek szervezésében;
 - az attitűd tárgyával kapcsolatosan elérhető nyereség–veszteség optimalizálásában;
 - az ego védelmében;
 - az egyén saját értékeinek kifejezésében.

Az *attitűd erőssége* az attitűd elemzésekor egy külön vizsgálandó – például megmutatható, hogy az erős attitűd időben stabilnak mutatkozik, nehezebben változik – hatással bír az információfeldolgozásra, és a viselkedést nagyobb valószínűséggel befolyásolja²¹.

Az attitűdnek a viselkedésre vonatkozó hatása sok tényezőtől függ, például a magától a vizsgált viselkedéstől (azaz nem minden viselkedés esetében tudunk erős attitűd–viselkedés kapcsolatot kimutatni), függ a személytől, az attitűd erősségétől, az aktuális helyzettől, de a kapcsolat kimutatása függhet a mérési módszerektől is, és ezért például a korrupcióval kapcsolatban is nagyon

²⁰ Daniel Katz: The functional approach to the study of attitudes. *Public Opinion Quarterly*, vol. 24, 1960, pp. 163–204.; M. Brewster Smith – Jerome S. Bruner – Robert W. White: *Opinions and personality*. Wiley, New York, 1956

²¹ Jon A. Krosnick – Richard E. Petty: Attitude strength: An overview. In: Richard E. Petty – Jon A. Krosnick (eds.): *Attitude strength: Antecedents and consequences*. Erlbaum, Hillsdale, 1995, pp. 1–24.

óvatosan kell eljárni²². A TVE modellje (*1. számú ábra*) az empirikus tapasztalatok alapján mindig egy konkrét viselkedésre ad egy elképzelést, és nagyon fontos kiemelni, hogy a TVE alapvetően a viselkedésre vonatkozó szándékra tud predikciót adni, a konkrét viselkedést csak a viselkedésre vonatkozó szándékból tudja eredeztetni (néhány kivételtől eltekintve). A korrupcióra vonatkozóan az esetleges direkt hatásokra a Szem-modell bemutatásakor térünk ki. Az *attitűd lehet explicit és implicit*, az explicit attitűd kérdőívvel jól vizsgálható, szemben az implicit attitűddel, amelynek megragadása reakció gyorsaságán alapul, és így csak számítógéppel vezérelve végzett mérésekkel tárható fel.

A szubjektív norma komponens

A TVE másik nagy komponense egy látszólag könnyen értelmezhető pszichológiai szempont, azaz annak észlelése/hite, hogy mekkora a társas kapcsolatok szereplőitől (egyének/csoportok) eredő nyomás a vizsgált cselekedet „megtétele”, illetve „meg nem tételére” (azaz elkerülésére)²³. Továbbá, mennyire motivált az illető arra, hogy eleget tegyen a követelményeknek, illetve az ebből eredő pszichológiai nyomásnak. Fontos szempont a vizsgált személy esetében, hogy a személy társas kapcsolatainak szereplői vajon megteszik-e vagy nem a vizsgált cselekedetet. A társas kapcsolatok „szereplői” nem azonos „súllyal” szerepelnek a szubjektív norma „összesenjében”, és ez az „összesen” hatás is csak a cselekedet szándékára tud becslést adni, hasonlóan az attitűd komponenshez.

A társas kapcsolatok szereplőinek meghatározása sarkalatos pontja a hatékony becslésnek, néhány természetes szereplő a barát, család, munkatárs/iskolatárs, de cselekményenként ez akár bővebb is lehet. Az egyik legáltalánosabb normát adó csoport maga a társadalom, azaz az úgynevezett társadalmi normák is jelentős szerepet játszhatnak egy cselekedet végrehajtásában, véltően ez a hatás cselekedetenként eltérő lehet.

A szubjektív kontroll érzete komponens

A harmadik nagy blokk – a szubjektív kontroll érzete – egy cselekvés végrehajtásának szándékára az, hogy a válaszoló hogy érzi/érezkeli, vajon mennyire nehéz vagy könnyű a kérdéses cselekedet végrehajtása²⁴. A „szubjektív

²² Gregory R. Maio – Geoff Haddock: i. m.

²³ Icek Ajzen (2005): i. m.

²⁴ Uo.

kontroll” vizsgálja, hogy megvan-e minden szükséges erőforrás és eszköz a cselekvés végrehajtásához. Az érzet fontos alapja a múltbeli tapasztalat, de sokszor az úgynevezett „másodkézből” származó információk is jelentősen formálják, illetve befolyásolják. Az emberek akkor hajtanak végre egy adott cselekvést, ha úgy érzik (elég magabiztossággal), hogy képesek azt végrehajtani, azaz a cselekedethez szükséges tényezőket személyes kontrolljuk alatt tartják. A szubjektív kontroll érzete súlyozottan összegzi a cselekedet végrehajtásához szükséges tényezőket, ahol a tényezők súlya a cselekvő szubjektív megítélésétől függ, azaz hogy mennyire tartja fontosnak egy-egy tényező feletti kontrollt. Fontos tapasztalat, hogy a szubjektív kontroll érzetének a viselkedésre vonatkozó szándékon kívül, a konkrét viselkedésre is lehet közvetlen hatása²⁵. A szubjektív kontroll érzetének vizsgálata, hatásának pontosítása további vizsgálatokat igényel, ehhez néhány szempontot tekint át *Barua*²⁶.

A szilárd erkölcsiség mutató pszichológiai modellje

A szilárd erkölcsiség egy összetett emberi tulajdonságra utaló fogalom, amit már általánosságban tárgyaltunk. A jelen tanulmány keretében a szilárd erkölcsiséggel kapcsolatos elvárásokkal foglalkozunk, különös tekintettel a korrupcióra.

Elvárások és azok megszegésével kapcsolatos általános tapasztalatok²⁷

Ebben a fejezetben a Belügyminisztériumtól kapott dokumentumok alapján röviden áttekintjük a korrupcióra vonatkozó követelményeket, tapasztalatokat. Mivel a végső célunk a személyi állomány korrupciós cselekedeteinek megértése és predikciója, ezért fontos annak áttekintése, hogy a személyi állománytól mit vár el a minisztérium, milyen segítséget ad a kívánalmak betartathatóságához, milyen jellegű korrupciós formák a gyakoriak, a személyi állomány mire hivatkozik, amikor megszegi a követelményeket és szabályokat.

²⁵ Christopher J. Armitage – Mark Conner: Efficacy of the theory of planned behavior: A meta-analytic review. *British Journal of Social Psychology*, vol. 40, 2001, pp. 471–499.

²⁶ Promotosh Barua: The moderating role of perceived behavioral control: the literature criticism and methodological considerations. *International Journal of Business and Social Science*, vol. 4, no. 10, 2013, pp. 57–59.

²⁷ A Belügyminisztériumtól kapott „belső” dokumentumok alapján.

A Belügyminisztérium a személyi állománya vonatkozásában számos elvárás fogalmaz meg, mint például:

- megvesztegethetetlenség;
- szakmai felkészültség;
- elfogulatlan intézkedés;
- jogszabályok betartása;
- belső normák betartása;
- közösségi érdekek az egyéni érdekek elé helyezése.

Az elvárások betarthatósága érdekében természetesen a Belügyminisztérium mint szervezet sok mindent tesz, illetve szándékozik tenni, fejleszteni (minisztériumi belső dokumentumok alapján). Ezek közül érdemes kiemelni a következőket:

- megfelelő szervezeti struktúra kialakítása;
- megfelelő belső működési szabályok kialakítása;
- folyamatos ellenőrzés;
- az integritás mint érték közvetítése az állomány számára;
- az állomány megbecsülésére és megtartására való törekvés.

A Belügyminisztérium személyi állománya alapvetően kezdetektől fogva ismeri a követelményeket, lényegében tisztában van a szervezeti szabályokkal, a törvénnyel, ennek ellenére előfordul ezen elvárások és szabályok megsértése, amelyek közül számos az úgynevezett korrupciós cselekedetek körébe tartozik.

A tapasztalatok szerint (Belügyminisztériumtól kapott belső dokumentumok alapján) jellemző erkölcsi-etikai megítélést rontó cselekedetek számos területen és formában jelennek meg, mint például hivatali visszaélés, gazdasági korrupció, igazságügyi korrupció, különböző súlyosságú bűncselekmények. A korrupciós cselekedetet általában szervezett, aprólékosan kidolgozott és körültekintő kivitelezés jellemzi.

Néhány gyakrabban előforduló korrupciós cselekedet (a hivatali/gazdasági/igazságügyi korrupció köréből):

- vesztegetési pénzek elfogadása;
- bűncselekmények eltussolása/büntetőügyek befolyásolása;
- bizonyítékok meghamisítása/elrejtése/kiadása;
- vesztegetés feljelentésének elmulasztása;
- szervezett bűnözés támogatása;
- helyszíni bírsággal való visszaélés;
- befolyás vásárlása/befolyással való üzérkedés;

- az ügyintézés lassítása, ajándékhoz kötött ügyintézés;
- kábítószer-fogyasztás és -kereskedelem;
- a schengeni határhoz kapcsolódó bűnözés (például dohányáru-csempészet, beléptetés, illegális áthaladás segítése, embercsempészet, fejpénz szedése, tachográfkorongok laza ellenőrzése).

A törvényes hatalommal való visszaélés egyik nehezen bizonyítható változata az indokolatlanul és aránytalanul alkalmazott kényszerítő eszközökkel való visszaélés. Egy másik és a korrupciós cselekedetekhez nehezen beilleszthető „hatalommal” való visszaélési forma a hanyag munkavégzés (sokszor tudatos!), különösen akkor, ha a hanyagságot bizonyos kierőszakolt ellentételezés után „csökkentí” az illető.

A korrupciós cselekedetek feltárása kemény és nehéz feladat, és érdemes a sikeres feltárások tapasztalataiból külön kitérni arra, hogy mivel indokolják a korrupciós cselekedeteket a szabályszegők. Ha ezeket megismerjük, és a beavatkozást kiterjesztjük a lehetséges okokra, akkor újabb lehetőséghez jutunk a megelőzésben.

A leggyakoribb megjelölt egyéni okok, amelyek korrupciós cselekedethez vezethetnek:

- anyagi problémák;
- szakmai motiváció hiánya;
- a felelősségre vonás elmaradásában való bizakodás;
- az eljárások bürokratikus jellege;
- a belső ellenőrzések hiányosságai és következtelenségei;
- olyan társadalmi normák/értékek/elfogadott gyakorlatok, amelyek a gyorsabb ügyintézés vagy felületes intézkedés érdekében illegálisan jutalmazák a hivatásos állományút.

A Belügyminisztérium mint szervezet is fejleszteni kívánja a korrupció elleni fellépés hatékonyságát, és feltárt olyan tényezőket, amelyek szervezeti szinten mindenképpen kezelendők, ilyen a korrupciót erősítő körülmények, illetve tényezők, például:

- a szolgálatok tagjai közötti túlzott érdekszövetség, az új belépő konformitásra van kényszerítve, akkor is, ha nem ért egyet a korrupciós cselekménnyel;
- a munkavégzés belső ellenőrzése nem megfelelő, felületes, és akár el is marad;
- a jogosulatlan ellenszolgáltatás elfogadása akár társadalmilag is elfogadhatóvá vált/válik.

A Szem-modell

A korrupciós cselekedetek az emberek összetett egyéni jellemzőinek és társas viszonyainak sajnos gyakori megnyilvánulásai. A korrupció káros, az egyének és szervezetek életét súlyosan befolyásoló, és akár társadalmi szintű hatásai miatt mindenképpen indokolt e jellemzők vizsgálata. Fontos alapfeltevésünk, hogy korrupcióban részt venni, *korrupct cselekedetet végrehajtani nem lehet „véletlenül”, arra legalábbis szándék szintjén készülni kell,* és nagy valószínűséggel át kell gondolni/mérlegelni. A valós helyzetben természetesen a szándék módosulhat, és akár a változás pozitív is lehet, azaz az illető az „utolsó pillanatban is” elállhat a korrupciós cselekedet végrehajtásától, de sajnos fordítva is előfordulhat, a „pillanat” adta nyomás rossz irányba is fordíthat egy egyébként erkölcsösnek ismert embert. Feltevésünk szerint *a szilárd erkölcsiség egy tanult tulajdonságunk, amit a tágabb és szűkebb környezetünkől tanulunk, egyéniségünknek megfelelően átforgalmjuk, átszínezzük, és beépítjük személyiségünkbe, senki sem születik erkölcsösnek vagy erkölcsstelennek.* Ha ez elfogadható feltevés, akkor van esélyünk megfelelő képzéssel, szabályozással, erkölcsi példamutatással befolyásolni annak személyenkénti alakulását, és ezáltal csökkenteni a kétségtelenül meglévő egyéb negatív irányú hatásokat (például rossz családi-baráti környezet, nehéz anyagi helyzet stb.).

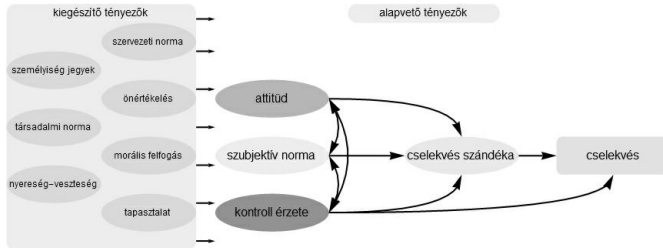
A 2. számú ábrán szemléltetjük az általunk javasolt szilárd erkölcsiség mutató pszichológiai háttérmodelljét (a továbbiakban: Szem), majd pedig részletezzük a modellben szereplő összetevők jellemzőit. Külön felhívjuk a figyelmet a lehetséges összefüggések, paraméterek feltárására, illetve pontosítására célzott további kutatást igénylő komponensekre.

A Szem-modell alapja a már bemutatott és sokszor bizonyított TVE modell²⁸, ahol a főbb hatásokat nyilak jelölik. A 2. számú ábrán a bal oldali keretben lévő (és belső nyilak nélküli) egyéb kiegészítő tényezők pontos szerepét még további kutatásokkal pontosítani kell, valószínűleg több kapcsolati modell is jó lehet, ami azt implikálja, hogy egy empirikus vizsgálatot javasolunk a „helyes” modell beazonosítására, illetve a végső modell paramétereinek becslésére.

A Szem-modell általános megfogalmazású ugyan, de újra fontos hangsúlyozni, hogy a modellben szereplő és a nyilakkal szemléltetett hatások megléte, illetve nagysága eltérő cselekedet esetében eltérő lehet.

²⁸ Icek Ajzen (2005): i. m.

2. számú ábra
A Szem-modell belső összefüggéseinek jellemzői

Az alapvető tényezők

Az alapvető tényezők lényeges szerepét korábban már tárgyaltuk, most pontosítjuk az alapvető tényezőkhöz kapcsolódó lehetséges összetevőket, illetve az alapvető tényezők becslésére vonatkozó megköötéseket. A TVE modellben szereplő attitűd, szubjektív norma és szubjektív kontroll érzete komponensek szokásos becslése hasonló egymáshoz abban az értelemben, hogy mindegyik komponens esetében megfogalmazható két szempont. Az egyik szempont az adott összetevő fontossága, a másik pedig az összetevő értékelése²⁹.

Az *attitűd* esetében egy adott cselekedethez különböző lehetséges specifikus következmények társulhatnak, és e következmények eltérően értékesek (alapvetően jó-rossz dimenzióban) a válaszoló számára. A TVE alapmodell értelmében az attitűd egy becslése e következmények bekövetkezésére vonatkozó elvárások/esélyek és a következmények értékelésének szorzatainak összege. Tehát érdemes a cselekedethez kapcsolódóan megfogalmazni lehetséges kimeneteleket, például *„ha közlekedési szabálysértéssel kapcsolatosan nem nyilvános információt adok át a barátomnak, akkor könnyen elveszíthetem a munkámat”*. Ezután rákérdezhetünk, hogy a kimenet/következmény mekkora valószínűséggel következik be, illetve hogy mennyire jó-rossz a válaszoló számára az adott kimenetel/következmény. Több kimenet/következmény megfogalmazása esetén a megfelelő szorzatok összege lesz az attitűd mértéke.

E következmények (jelöljük az i -edik következményt k_i -vel) mindegyikének a válaszoló tulajdonít például egy elvart és így szubjektív bekövetkezési

²⁹ Uo.

valószínűséget [jelöljük $P(k_i)$ -vel], továbbá értékeli [a jó-rossz dimenzióban egy $E(k_i)$ -vel jelölt fokozattal] a következményeket.

Ekkor az attitűd becslése a TVE modell értelmében:

$$\text{attitűd értéke} = P(k_1) \times E(k_1) + \dots + P(k_n) \times E(k_n),$$

ahol n a következmények számát jelöli.

Az attitűd esetében a lehetséges következmények jelentősen függenek a vizsgált cselekedettől, ezért nem tudunk egy általános listát megfogalmazni, ami minden esetben megfelelő lehetne, ezért ezt a kérdéskört (aktuális cselekedet-következmény párok meghatározása) érdemes további kutatásokkal pontosítani.

A *szubjektív norma komponens esetében* külön érdemes megbecsülni/mérni a modellben szereplők fontosságát/súlyát (azaz mennyire veszi/venné figyelembe az illető szereplő hozzáállását/véleményét/tetteit), és külön, hogy maguk a szereplők – a válaszoló szerint – mennyire fogadják el, illetve utasítják el a vizsgált cselekedetet. A szubjektív norma komponens mérőszáma a TVE értelmében a megfelelő szorzatok (azaz súly x elfogadás) szereplőkön átívelő összege.

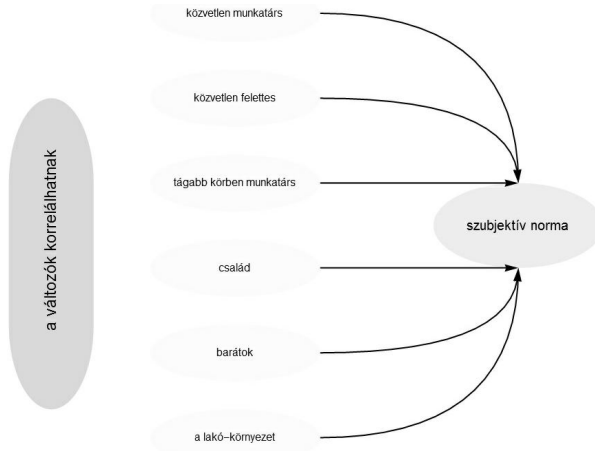
Lehetséges szereplők:

- közvetlen (munka)társak;
- közvetlen felettes;
- tágabb körben (munka)társak;
- család;
- barátok;
- a (lakó)környezetben az emberek.

A *3. számú ábrán* illusztráljuk a szubjektív norma lehetséges szereplőinek strukturális hatását a szubjektív norma becslésében. Természetesen a szereplők esetleg változhatnak különböző cselekedetek esetében, ugyanakkor a *3. számú ábrán* lévő szereplők valószínűleg sok esetben hasznosak lehetnek. A szereplőkre vonatkozó „változók” természetesen korrelálhatnak, amit egy globális modell paramétereinek becslésekor érdemes figyelembe venni.

A *szubjektív kontroll érzetének* (illetve a kontroll hiányának érzete) becslése hasonló az attitűd és a szubjektív norma becsléséhez. Ahogy korábban is utaltunk rá, amikor valakit arról kérdezzük, hogyan érzi/érezkeli, mennyire nehéz vagy könnyű a vizsgált viselkedés végrehajtása, akkor a TVE modell értelmében az emberek hajlamosabbak végrehajtani egy adott cselekvést, ha úgy érzik, hogy képesek rá, azaz a cselekedethez szükséges tényezőket személyes kontrolljuk alatt tartják. A TVE modell felépítéséhez szükséges az

3. számú ábra
A szubjektív norma strukturális összefüggéseinek jellemzői

adekvát tényezőket meghatározni, ezek lehetnek úgynevezett belső/személyes, illetve külső/szituációs tényezők³⁰.

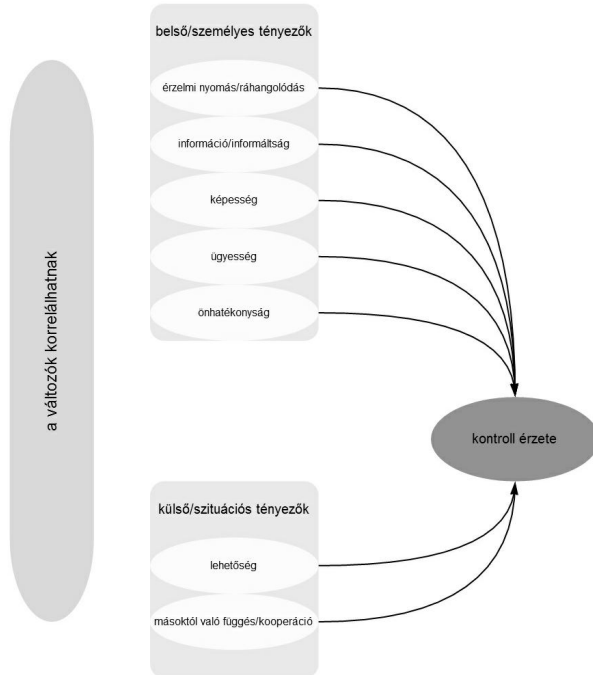
A 4. számú ábrán illusztráljuk a lehetséges tényezők strukturális hatását a szubjektív kontroll érzetének becslésében, ahol a tényezők mint változók természetesen korrelálhatnak, ami hasonlóan a korábbiakhoz a teljes modell paramétereinek becslésekor kerül előtérbe.

Lehetséges tényezők:

- a) belső/személyes tényezők
 - információ;
 - képesség;
 - ügyesség;
 - érzelmi ráhangolódás/nyomás (ami például stressz hatására felerősödik, és akár alapképesség hiányában is lehetővé teszi a cselekvést);
 - önhatékonyág (amit akar, azt el is éri).
- b) külső tényezők (szituációk, környezet):
 - „egyszeri” lehetőségek, illetve a lehetőségek általános hiánya;

³⁰ Lásd például Icek Ajzen (2005): i. m.; Gregory R. Maio – Geoff Haddock: i. m.

4. számú ábra
A szubjektív kontroll érzetének strukturális összefüggéseinek jellemzői

– másoktól való függés/kooperáció szükségessége (a cselekvés végrehajtására vonatkozóan, például egyedül nem képes végrehajtani a betörést).

A tényezők között lehetnek olyanok, amelyek elősegítik a cselekedet végrehajtását (ha például elkerülhetetlennek tartja), mások pedig fékezik, például ha kontrollálja és el is akarja kerülni.

A TVE modell értelmében külön érdemes megbecsülni/mérni a tényezők fontosságát/súlyát (azaz mennyire jelentős egy-egy tényező a válaszoló számára), és külön, hogy a tényezők fölött mekkora kontrollt érez a válaszoló. A szub-

jektív kontroll érzetének TVE becslése a megfelelő szorzatok (azaz súly x elfogadás) tényezőkön átvélő összege, hasonlóan a szubjektív norma becsléséhez.

A kiegészítő tényezők

Ebben a fejezetben részletezzük a Szem-modell (2. számú ábra) kiegészítő tényezőinek lehetséges szerepét, hangsúlyozva, hogy e tényezők hatásainak jelentősége még nem kifarrott, azokat empirikusan mindenképpen vizsgálni szükséges.

Személyiségjegyek

Ha abból indulhatunk ki, hogy nem születünk korruptnak és nem létezik korrupt személyiség, akkor kérdéses, miért gondoljuk, hogy a személyiségnek valamilyen szerepe lehet a korrupciós cselekedetek végrehajtásában. Alapvető feltételezésünk szerint a korrupt viselkedést „megtanuljuk”, a szilárd erkölcsiségünk egy tanulási folyamat (például fejlődési, nevelési) eredménye, de a személyiségjegyeink persze módosíthatják a korrupt viselkedést befolyásoló tényezők hatásának alakulását. A nem kóros személyiség vizsgálatára az általánosan elterjedt és elfogadott dimenzionális felfogást a *McCrea és Costa*³¹ ötfaktoros (Big 5) modellje írja le, és mi is ezt javasoljuk figyelembe venni. *Murphy és Lee*³² kimutatta, hogy az ötfaktoros modell *lelkiismeretesség* faktora és az integritás pozitívan függ össze, azaz egy erősen lelkiismeretes ember integritása is erősebb. *Giluk és Postlethwaite*³³ több mint száz empirikus vizsgálat tapasztalatát a metaanalízis eszközeivel elemezve arra a következtetésre jutott, hogy az ötfaktoros modell *lelkiismeretesség* (kötelességtudat, felelősség) és *barátságosság* (őszinteség, szeretetreméltóság) faktora és az akadémiai „becstelenség (puskázás, csalás, plágium)” között szignifikáns negatív kapcsolat mutatható ki.

Mindezeket figyelembe véve azt javasoljuk, hogy a Szem-modell kiegészítő tényezői között vegyük figyelembe az ötfaktoros személyiségmodell

31 Robert R. McCrea – Paul T. Costa, Jr.: Validation of the five-factor model of personality across instruments and observers. *Journal of Personality and Social Psychology*, vol. 52, 1987, pp. 81–90.

32 Kevin R. Murphy – Sandra L. Lee: Personality Variables Related to Integrity Test Scores: The Role of Conscientiousness. *Journal of Business and Psychology*, vol. 8, no. 4, 1994, pp. 413–424.

33 Tamara L. Giluk – Bennett E. Postlethwaite: Big Five personality and academic dishonesty: A meta-analytic review. *Personality and Individual Differences*, vol. 72, 2015, pp. 59–67.

lelkiismeretesség és barátságosság faktorait. Hangsúlyozzuk, hogy e két faktor hatása várhatóan nem közvetlenül jelentkezik a korrupciós cselekedet végrehajtásában, hanem közvetett módon, és valószínűleg módosíthatják az attitűd és a szubjektív norma alakulását/hatását.

Tapasztalat, nyereség-veszteség, és önértékelés

*Eagly és Chaiken*³⁴ kibővítette a TVE modelljét, és a kompozit attitűd-viselkedés modellben (*the composite attitude-behavior model*) fontos tényezőként bevezette a múltbeli szokások/tapasztalatok, a keletkező nyereség-veszteség mérlegelését, illetve hogy a végrehajtott cselekvés után az önértékelés hogyan változik/változhat. Modelljét, többek között, *Solinger, Olffén és Roe*³⁵ is sikeresen alkalmazta például a szervezet iránti elköteleződés vizsgálatában (ahol a vizsgált cselekedet a szervezet elhagyása volt).

*Guo, Xiao és Tang*³⁶ a vásárlók megtartásának modelljeként alkalmazta a kompozit modellt, és kiemelt szerepet kapott a vásárlók *nyereség-veszteség* mérlegelésének komponense. Ez a komponens annak a mérlegelésére utal, ami a cselekedet elkövetése előtt zajlik, annak átgondolása, hogy ha valamit megcsinálunk, akkor mekkora nyereséghez juthatunk (akár pénzbeli összegre is gondolva), illetve mekkora büntetést kaphatunk, ha negatív cselekedetről van szó, és megtesszük, de lebukunk, vagy mekkora veszteség érhet minket, ha nem tesszük meg.

A *tapasztalat* közvetlen és tágabb tapasztalatokra utal, ide értendők a szokások is, gyakori cselekedetek, például egy tanár esetében a tanítás módszertana változásának eléréséhez fontos figyelembe venni a múltbeli tanítási szokások és tapasztalatok hatását³⁷. A múltbeli viselkedés/tapasztalat hatása a jövőbeli viselkedésre, illetve annak szándékára igényli egy tudatos átgondolás meglétét, de ez a folyamat akár automatikus is lehet, legalábbis erős au-

34 Alice H. Eagly – Shelly Chaiken: *The Psychology of Attitudes*. Harcourt Brace, Orlando, 1983; Alice H. Eagly – Shelly Chaiken: Attitude structure and function. In: Daniel T. Gilbert – Susan T. Fiske – Gardner Lindzey (eds.): *The handbook of social psychology*. 4th ed. McGraw-Hill, New York, 1998, pp. 296–322.; Alice H. Eagly – Shelly Chaiken: The advantages of an inclusive definition of attitude. *Social Cognition*, vol. 25, 2007, pp. 582–602.

35 Omar N. Solinger – Woody van Olffén – Robert A. Roe: Beyond the three-component model of organizational commitment. *Journal of Applied Psychology*, vol. 93, 2008, pp. 70–83.

36 Lin Guo – Jing Jian Xiao – Chuanyi Tang: Understanding the psychological process underlying customer satisfaction and retention in a relational service. *Journal of Business Research*, vol. 62, 2009, pp. 1152–1159.

37 Michaela Zint: Comparing three attitude-behavior theories for predicting science teachers' intentions. *Journal of Research in Science Teaching*, vol. 39, no. 9, 2002, pp. 819–844

tomatizmusok irányíthatják a végső döntésünket³⁸. A bűnözés területén az a tény, hogy a visszaesés mértéke elég jelentős, alátámasztja, hogy a korrupció esetében is érdemes figyelembe venni. A rendészeti munka esetében szervezeten belüli bűnözői visszaesésről nehéz beszélni, hiszen feltárt bűncselekmény esetén elbocsátják a tettest (szervezeten kívül persze folytathatja a bűnelkövetést, és visszaesővé válhat), miközben például a korrupció esetében is a gyakran észlelt és tapasztalt korrupció megnövelheti a folytatólagos korrupciós cselekedetek valószínűségét.

Eagly és Chaiken³⁹ kompozit modelljében az *önértékelés* komponens arra utal, hogy mérlegeljük azt is, hogyan értékeljük magunkat a cselekedet után. Például ha egy jó barátunktól érkező korrupciós jellegű kérést (egy közlekedési kihágás eltusolására) teljesítünk, akkor érezhetjük úgy, hogy a barátságunkat bizonyítjuk a cselekedetünkkel, és ezáltal „jobbak leszünk”, de érezhetjük azt is, eláruljuk a hivatásunkat, és ezáltal „rossz emberré válunk”.

Mindezeket figyelembe véve javasoljuk e szempontok beépítését a Szemmodellbe.

Szervezeti norma

A szubjektív norma és szubjektív kontroll viselkedésre vonatkozó lehetséges befolyásoló hatásáról már korábban írtunk, és felsoroltunk néhány „szereplőt”, akiknek a véleménye fontos lehet a korrupciós cselekedet végrehajtására vonatkozó szándék kialakulásában, továbbá utaltunk arra is, hogy a kontroll bizonyos külső tényezők, mint például másoktól való függés, szükséges kooperáció is befolyásolhatja, és ezáltal a cselekvésre is hatással lehet. Mivel a rendvédelmi dolgozók egy nagy szervezet részeként végzik napi munkájukat, így kézenfekvő feltevés, hogy a *szervezet normái* (a szervezeti kultúra részeként) is hassanak a korrupciós cselekedet kialakulására, illetve annak fenntartására.

A szervezeti kultúra és annak szerepe a viselkedésre szinte magától értődik, és nem is kívánunk ennek részleteibe belemenni, de példaként érdemes megemlíteni, hogy *Campbell és Göritz*⁴⁰ kvalitatív kutatásában interjúkra ala-

³⁸ Judith A. Queller – Wendy Wood: Habit and intention in everyday life: the multiple processes by which past behavior predicts future behavior. *Psychological Bulletin*, vol. 124, no. 1, 1998, pp. 54–74.

³⁹ Alice H. Eagly – Shelly Chaiken (1983): i. m.

⁴⁰ Jamie-Lee Campbell – Anja S. Göritz: Culture Corrupts! A qualitative study of organizational culture in corrupt organizations. *Journal of Business Ethics*, vol. 120, 2014, pp. 291–311.

pozva elemzi a vállalatok szervezeti kultúrájának azon jellemzőit, amelyek kialakítják és fenntartják a szervezet korrupcióját, benne az egyének korrupciós gyakorlatát. Tanulmányukban a *Schein*⁴¹ által jól leírt szervezeti kultúra felfogását alkalmazzák, azaz a szervezeti kultúra a közösen megosztott, a szervezettel kapcsolatos, a szervezeten belüli viselkedést szabályozott szerkezeten és implicit szokásokon keresztül irányító felfogások, feltételezések, jelentések, értékek, és normák együttese. Campbell és Göritz⁴² elkülöníti a menedzser (egyfajta vezető, aki alapvetően szervezi a munkát) és a munkát közvetlenül végző beosztotti szintet, és kimutatja (egyebek között), hogy a korrupct vállalatot jellemzi például e szintek eltérő szervezetikultúra-felfogása. Például a vizsgálatuk kimutatta, hogy egy korrupct szervezet esetében jellemző, hogy a menedzser a teljesítményt mint értéket helyezi a korrupció középpontjába, és a beosztottat a teljesítmény érdekében akár korrupciós cselekedetre is motiválja. A beosztott pedig (egyfajta védekezésként) a korrupciót „újraértelmezi”, azt racionalizálja, és szükséges megtennivalóként fogja fel. Vizsgálatukból külön érdemes kiemelni, hogy a korrupct szervezetre jellemző elv „a cél szentesíti az eszközt”, jellemző érték a „biztonság” (itt abban az értelemben, hogy a korrupció segíti a vállalatot, nyereséghez juttatja, és ezáltal biztonságosan ad munkát az alkalmazottaknak), és az is jellemző, hogy az alkalmazottak körében elfogadott, hogy „megbűntetik” azt, aki eltér ezektől az elvektől.

A korrupct cselekvés kialakulásában a rendvédelmi szervek speciális szervezeti kultúrájának, azon belül a szervezeti normáknak a figyelembevételét feltétlenül javasoljuk, és talán fontos lenne a „beosztott-vezető” szintet elkülöníteni, és kitérni a szervezet azon jellemzőire is, ami nem közvetlen egyéni szinten hat ugyan a korrupció meglétére, de kultúráján/normáján keresztül segíti annak elterjedését és esetleges fenntartását.

Társadalmi norma és morális felfogás

Az Ajzen-féle⁴³ TVE modellben szereplő szubjektív norma szerepét már korábban tárgyaltuk, és ott a normát meghatározó, illetve közvetítő szereplők a vizsgált személy közvetlen (közeli, illetve távoli) kapcsolati hálójára korlátozódnak, ugyanakkor, ha nem is közvetlen és erős hatást feltételezve, érde-

41 Edgar H. Schein: *Organizational culture and leadership*. Jossey-Bas, San Francisco, 1992

42 Jamie-Lee Campbell – Anja S. Göritz: i. m.

43 Icek Ajzen (1991): i. m.

mesnek tartjuk a *társadalmi szintű normákra* való érzékenység/érzékelés beépítését is a Szem-modellbe. A társadalmi normák egyfajta „szabályrendszer” jelentenek, ami a helyes és a helytelen megkülönböztetésére szolgál, és jellemző rá, hogy az igazán „élő” normák megszegése gyakran szankciót von maga után⁴⁴. A normákat érdemes alapvetően aszerint vizsgálni, hogy egyrészt információt adnak arról, hogy mit kellene tennünk egy adott helyzetben, illetve hogyan képzeljük el, hogy mások mit tennének hasonló helyzetben⁴⁵. Fontos megkülönböztetnünk magukat a társadalmi normákat és ezeknek az egyének által érzékelt/felfogott változatait⁴⁶. A társadalmi normák elsősorban az általános törvényekben, mérvadó emberek és szervezetek kinyilatkoztatásaiban, illetve azok szellemiségében jelennek meg, válnak közismertté, és valamilyen kommunikációs csatornán keresztül közvetítődnek⁴⁷, de ezeket a normákat egy átlagos ember valószínűleg nem ismeri pontosan, az esetlegesen kapcsolódó törvényeket soha el nem olvassa, ezáltal csak elképzelése, illetve szubjektív benyomása van arról, hogy mit is jelenthetnek, mire vonatkozhatnak. Normakövető és törvénytisztelő állampolgárnak lenni normák és törvények ismerete nélkül nem (de valószínűleg azzal együtt sem) könnyű, és valójában függ a szubjektív elképzelésünktől, és így például sokszor eltérően ítéljük meg egy-egy cselekedet súlyosságát, ami viszont befolyásolhatja a viselkedésünket is. Érdemes megemlíteni, hogy például *Fazio*⁴⁸ modelljében a spontán viselkedés esetében empirikus úton igazolta a normák szerepét abban, hogy egyfajta segítséget adnak egy helyzet felismerésében és ezáltal a helyzetből adódó lehetséges kimenetek megértésében. Ez a megértés persze oda is vezethet, hogy ha a normák megszegése elrejthető és nem vezet szankcióhoz, akkor azt hajlamosak vagyunk megszegni, ahogy ezt például *Ewing*⁴⁹ megmutatta a szelektív hulladékgyűjtés egyszerű esetében.

44 Jonathan Bendor – Piotr Swistak: The evolution of norms. *American Journal of Sociology*, vol. 106, 2001, pp. 1493–1545.

45 Robert B. Cialdini – Raymond R. Reno – Carl A. Kallgren: A focus theory of normative conduct: Recycling the concept of norms to reduce littering in public places. *Journal of Personality and Social Psychology*, vol. 58, 1990, pp. 1015–1026.

46 Maria Knight Lapinski – Rajiv N. Rimal: An explication of social norms. *Communication Theory*, vol. 15, no. 2, 2005, pp. 127–147.

47 Uo.

48 Russell H. Fazio: Multiple processes by which attitudes guide behaviors: The MODE model as an integrative framework. In: Mark P. Zanna (ed.): *Advances in experimental social psychology*. Academic Press, vol. 23, San Diego, 1990, pp. 75–109.

49 Gordon Ewing: Altruistic, egoistic, and normative effects on curbside recycling. *Environment and Behavior*, vol. 33, 2001, pp. 733–764.

Összességében a társadalmi normák Szem-modellbe való beépítését javasoljuk, és fontosnak tartjuk a korrupcióhoz kapcsolódó társadalmi normákra vonatkozóan elkülöníteni a normák „ismeretét”, illetve hogy azok megszegése milyen „szubjektív súlyosságú” szankciót vonna maga után.

Az emberek *morális felfogása* szorosan kapcsolódik a szűkebb társas-kapcsolati, szervezeti, és társadalmi szintű normákhoz, azok felismeréséhez, megértéséhez és természetesen az azokhoz való viszonyhoz (például az elfogadás-elutasítás dimenzióban). Ha valakire azt mondjuk, hogy morálisan elfogadhatatlan (amit tett/tesz, vagy amit esetleg gondolt/gondol), akkor az nagyon súlyos ítélet rá nézve, a kijelentést megfogalmazó felfogásában valószínűleg a vele való együttműködés minden formája szinte lehetetlen (amit erős racionális érvek azért módosíthatnak), még akkor is, ha esetleg például nagyon intelligens és a munkájára egyébként nagy szükség lenne. Egy morális karakterű ember (jó esetben a többség felfogásával összhangban) az etikai/erkölcsi szabályoknak megfelelően gondolkodik, érez, és viselkedik, továbbá figyelemmel van másokra, ha kell, önmagát is korlátozza, pozitívan értékeli a moralitást, és fontos számára, hogy magát morális embernek tartja⁵⁰. Mindazonáltal fontos megállapítani, az, hogy mi tekinthető morálisnak és mi nem, az nem univerzális, hanem egyéneként, kultúránként, szervezetenként változhat⁵¹.

*Kohlberg*⁵² és munkatársai⁵³ *Piaget*⁵⁴ fejlődéslelektani kutatásaira alapozva a morális érvelés fejlődésére, illetve a fejlődési állapotok mérésére dolgozott ki egy összetett rendszert, amely hosszú időre nagymértékben meghatározta a pszichológia moralitással kapcsolatos kutatási irányvonalát. Kohlberg a moralitás kérdését a morális érvelésre koncentráltan dolgozta ki, azt tudatos és nyelvi eszközökkel jól kifejezhetőnek tartotta. *Haidt*⁵⁵ elképzelése előtérbe

50 Taya R. Cohen – Lily Morse: Moral character: What it is and what it does. *Research in Organizational Behavior*, vol. 34, 2014, pp. 43–61.

51 Jonathan Haidt: The righteous mind: why good people are divided by politics and religion. Pantheon Books, New York, 2012

52 Lawrence Kohlberg: The Child as a Moral Philosopher. *Psychology Today*, September, 1968, pp. 25–30.; Lawrence Kohlberg: Stage and Sequence: The Cognitive-Developmental Approach to Socialization. In: David A. Goslin (ed.): *Handbook of Socialization Theory and Research*. Rand McNally, Chicago, 1969, pp. 347–480.; Lawrence Kohlberg: From Is to Ought: How to Commit the Naturalistic Fallacy and Get Away with It in the Study of Moral Development. In: Theodore Mischel (ed.): *Psychology and Genetic Epistemology*. Academic Press, New York, 1971, pp. 151–235.

53 Lawrence Kohlberg – Charles Levine – Alexandra Hower: *Moral Stages: A Current Formulation and Response to Critics*. Karger, Basel, 1983

54 Jean Piaget: *The Moral Judgement of the Child*. Free Press, New York, 1965

55 Jonathan Haidt: The Emotional Dog and Its Rational Tail: A Social Intuitionist Approach to Moral Judgment. *Psychological Review*, vol. 108, no. 4, 2001, pp. 814–834.

helyezi az intuitív morál meglétét, ami egy „morális intuíció – morális érvelés – morális ítélet” folyamatot feltételez, egyúttal azt is elismeri, hogy az intuíciók és az ítéletek befolyásolhatók a mások által megfogalmazott érvekkel.

Az intuitív moralitás alapján fejlődött ki az úgynevezett *morális alapok elmélete (Moral Foundations Theory)*, amelyet a *Graham, Haidth, Koleva, Motyl, Iyer, Wojcik és Ditto*⁵⁶ által írt összefoglaló kötetben találhatunk meg talán a legátfogóbb áttekintésben. Elméletük szerint a moralitás alapja több- (elméletük szerint jelenleg öt jól alátámasztott alap/intuíció, de a lista bővíthet) irányú összetevőt jelent, ezek a következők:

- gondoskodás/károkozás (*care/harm*);
- megbízhatóság/hazugság (*fairness/cheat*);
- lojalitás/elárulás (*loyalty/betrayal*);
- tekintélyelvűség/ellenszegülés (*authority/subversion*);
- szentségesség/lealacsonyítás (*sanctity/degradation*).

További javaslatuk, de még nem kidolgozott lehetséges összetevő a morális alapokra:

- szabadság/elnyomás (*liberty/oppression*);
- hatékonyság/pazarlás (*efficiency/waste*);
- tulajdonlás/eltulajdonítás (*ownership/theft*);
- becsületesség/megtévesztőség (*honesty/deception*).

Elméletük szerint, a moralitás alapja nem velünk született ugyan, de kezdetektől fogva „készek vagyunk azokat megtapasztalni”, és individuális fejlődésünk útján a saját tapasztalataink és a mások által közvetített tapasztalatok alapján alakulnak, változnak. *Parkinson, Sinnott-Armstrong, Koralus, Mendelovici és McGeer*⁵⁷ tanulmányában kimutatta, hogy különböző tartalmú morális ítélezésekhez különböző neurális alrendszerek tartoznak, és ez alátámasztani hivatott a morális alapok elméletét.

Mindezeket figyelembe véve megállapítható, hogy a szilárd erkölcsiség vizsgálatában mind elvi, mind pedig gyakorlati szempontból is fontos az egyéni morális felfogás feltérképezése. Feltételezésünk szerint az egyéni morális alapok

⁵⁶ Jesse Graham – Jonathan Haidth – Sena Koleva – Matt Motyl – Ravi Iyer – Sean P. Wojcik – Peter H. Ditto: Moral Foundations Theory: The Pragmatic Validity of Moral Pluralism. *Advances in Experimental Social Psychology*, vol. 47, 2013, pp. 55–130.

⁵⁷ Carolyn Parkinson – Walter Sinnott-Armstrong – Philipp E. Koralus – Angela Mendelovici – Victoria McGeer: Is Morality Unified? Evidence that Distinct Neural Systems Underlie Moral Judgments of Harm, Dishonesty, and Disgust. *Journal of Cognitive Neuroscience*, vol. 23, no. 10, 2011, pp. 3162–3180.

(azok megsértésének elfogadottsága), azaz a követett morális felfogás kellő prediktív erővel bírhatnak a korrupcióval kapcsolatos szándék kialakulásában is.

A szilárd erkölcsiség munkadefiníciója

A szilárd erkölcsiség vizsgálatához érdemes a Szem-modell alapján megadni a szilárd erkölcsiségű személy jellemzőinek egy munkadefinícióját. A modell szűken értelmezve konkrét korrupciós cselekedetekre vonatkozó szándék kialakulását/elutasítását, illetve annak előzményeit és feltételeit foglalja magában, de a szándék kifejezése erősen befolyásolt a társas kívánatosság által, így javasoljuk, hogy a modell alkalmazásakor elsősorban a korrupciós cselekedet szándékának az elutasítására koncentráljunk, és az elutasítás erősségét próbáljuk becsléni.

A következőkben általánosan (de nem kizárólagosan) jellemezzünk egy szerintünk valóságosan is elképzelhető és dinamikusan formálódható szilárd erkölcsiségű embert, és később egy operacionalizált és statikusan idealisztikus is.

Véleményünk szerint egy valóságos szilárd erkölcsiségű ember

- nem érzéketlen az egzisztenciális-anyagi előnyökre, csak a vágyott tárgyak/helyzetek iránti törekvését kontroll alatt tartja, amennyiben ütközteti azzal az igényével/motívumával, hogy tisztességes és/vagy megbecsült legyen;
- hogy melyik céltárgy/célhelyzet esetében mi minősül tisztességesnek/megbecsülésre méltónak, abban bizony az ő esetében is lehet nagy bizonytalanság, ezek reprezentációja szempontjából jobb, ha legalább az általános elveket „tudja”, de valószínűleg az esetek többségében csak érzi, hogy mi nem helyes, azaz egyszerűsítve: jóérzésű;
- cselekvésére tehát jellemző a tudatosság, és önképére a korrektségre törekvés, de ezek értelmezésében széles egyéni kilengések lehetnek, az önigazolás szerepe (tehát a saját magatartás elfogadó-elismerő racionalizálása) pedig gyakorlatilag mindenkinél, akinek az önértékelése pozitív, elkerülhetetlen;
- mivel végső soron semmilyen szervezetben nincs arra garancia, hogy a közeli-távoli környezet a korrupció kizárásának ugyanazon normáját érvényesíti és mutatja, a szilárd erkölcsű személyiség abban tűnik ki, hogy korrumpáló atmoszférával is megküzd;
- jellemzi a korrupcióellenes magatartás, aktív fellépés az elkerülhetetlen konfliktusok vállalása terén, valamint küldetésstudatos elkötelezettség, megengedve, hogy e törekvéseket átszínezzék más személyes motívumok, mint a versengés, fokozott rendteremtési igény, hatalomvágy;

- a pszichológiai realitásokkal számolva tehát e pozitív erkölcsi értékeket hordozó és megvalósító személyiség esetében számításba kell venni, hogy természetes módon küszködik kísértésekkel, harcban is állhat környezetével, bizonytalan is lehet a tekintetben, hogy mi és hogyan a jó, nem biztos, hogy előtörténetében maradéktalanul makulátlannak kell lennie, jó, ha tudatos, de még jobb, ha ráérez, ugyanakkor a morális motívumai is szükségképp keverednek más szociális indítékokkal is.

Az általunk adott *operatív munkadefiníció* mindezen túltekinve egy tökéletes/idealisztikus szilárd erkölcsiségű embert jellemez, ez a jellemző kizárólag a későbbi viszonyítás alapjául szolgálhat, ami egy lehetséges vizsgáló/mérőeszköz/teszt kialakításához szükséges. A Szem-modell értelmében a szilárd erkölcsiség munkadefiníciójában szereplő tulajdonságok kialakulásában számos tényező játszik lényeges szerepet, ezek pontos hatásmechanizmusát még nem ismerjük. A szilárd erkölcsiségű személy jellemzéséhez kapcsolódóan most megkíséreljük a befolyásoló tényezők egy lehetséges olvasatát is megadni. Fontos kiemelni, hogy az általunk adott megközelítés összhangban van a rendvédelmi szervek általunk megkérdezett felső vezetőinek az elvárásaival is.

A szilárd erkölcsiségű rendvédelmi munkatárs általános operatív jellemzői (munkadefiníció):

- *attitűdjében* (tudatos és nem tudatos szinteken is) elutasítja, és erősen negatívan ítéli meg a korrupció minden formáját, annak minden következményével együtt (még akkor is, ha személyes részvétele soha nem derülne ki, és egyértelmű előnyökhöz juthatna általa), továbbá teljes mértékben pozitívan ítéli meg a korrupció elleni fellépés minden formáját (még a csekély sikerűt is);
- az általa követett (korrupcióhoz köthető) *szubjektív erkölcsi normákat* lényegesen befolyásoló személyek is – tudomása szerint – teljeskörűen elutasítják, és nem vesznek részt korrupciós cselekményekben, továbbá ha ilyen személyről kiderül, hogy részt vesz/vett korrupciós cselekményben, akkor azt elítéli és akár meg is szakítja vele a személyes kapcsolatát;
- a korrupciós cselekedetekkel szemben erős *szubjektív kontroll* jellemzi, a korrupciónak való határozott ellenállást lehetségesnek és szükségszerűnek, fontosnak tartja, az ellenállásban aktívan gondolkodik (illetve ha adekvát, akkor részt is vesz benne), arra számos konkrét módot ismer, és önálló javaslatokat is meg tud fogalmazni, illetve lehetséges javaslatokról határozott és helyes döntéseket tud hozni;

- *morális karakterű*, a többség felfogásával összhangban, az etikai/erkölcsi szabályoknak megfelelően gondolkodik, érez, és viselkedik, továbbá figyelemmel van másokra, ha kell, önmagát is korlátozza, pozitívan értékeli a moralitást, és fontos számára, hogy magát morális embernek tartja, *morális alapjában* kiemelt szerepet kap a becsületesség, gondoskodás, megbízhatóság, lojalitás, hatékonyság;
- fontosnak tartja az alapvető *társadalmi, illetve rendvédelmi szervezeti normák* követését, fontosnak tartja és képes a korrupcióhoz kapcsolódó társadalmi, illetve rendvédelmi szervezeti normákra vonatkozóan elkülöníteni a normák „ismeretét”, illetve hogy azok megszegése milyen „szubjektív súlyosságú” szankciót vonna maga után;
- a korrupciós cselekményeket tapasztalva, azokat mélyen elítéli, azokban semmiképpen sem vesz részt, az *önértékelése* során tapasztalatát akkor éli meg pozitívan, ha ellenáll, illetve üldözi a korrupció minden formáját, a *nyereség-vesztesség mérlegelések* negatívan értékeli a korrupcióban való bármilyen mértékű, akár csak hipotetikus/feltételezett részvételét/érintettségét;
- *személyiségére* jellemző, hogy lelkiismeretes, kötelességtudó, felelősségteljes, barátságos, őszinte, szeretetreméltó.

IRODALOM

- Ajzen, Icek:** The Theory of Planned Behavior. *Organizational Behavior and Human Decision Processes*, vol. 50, 1991
- Ajzen, Icek:** Attitudes, personality, and behavior. 2nd ed. Open University Press–McGraw-Hill Education, New York, 2005
- Armitage, Christopher J. – Conner, Mark:** Efficacy of the theory of planned behavior: A meta-analytic review. *British Journal of Social Psychology*, vol. 40, 2001
- Barua, Promotosh:** The moderating role of perceived behavioral control: the literature criticism and methodological considerations. *International Journal of Business and Social Science*, vol. 4, no. 10, 2013
- Beck, Lisa – Ajzen, Icek:** Predicting dishonesty actions using the theory of planned behavior. *Journal of Research in Personality*, vol. 25, 1991
- Bendor, Jonathan – Swistak, Piotr:** The evolution of norms. *American Journal of Sociology*, vol. 106, 2001
- Campbell, Jamie-Lee – Göritz, Anja S.:** Culture Corrupts! A qualitative study of organizational culture in corrupt organizations. *Journal of Business Ethics*, vol. 120, 2014
- Chun-Hua, Susan L. – Chun-Fei, Chen:** Application of Theory of Planned Behavior on the Study of Workplace Dishonesty. 2010 International Conference on Economics, Business and Management. *IPEDR*, vol. 2, 2011

- Cialdini, Robert B. – Reno, Raymond R. – Kallgren, Carl A.:** A focus theory of normative conduct: Recycling the concept of norms to reduce littering in public places. *Journal of Personality and Social Psychology*, vol. 58, 1990
- Cichocka, Aleksandra – Jost, John T.:** Stripped of illusions? Exploring system justification processes in capitalist and post-Communist societies. *International Journal of Psychology*, vol. 2, 2014
- Cohen, Taya R. – Morse, Lily:** Moral character: What it is and what it does. *Research in Organizational Behavior*, vol. 34, 2014
- Cropanzano, Russell – Stein, Jordan H. – Nadisic, Thierry:** Social justice and the experience of emotion. Routledge, New York, 2011
- Eagly, Alice H. – Chaiken, Shelly:** The Psychology of Attitudes. Harcourt Brace, Orlando, 1983
- Eagly, Alice H. – Chaiken, Shelly:** Attitude structure and function. In: **Gilbert, Daniel T. – Fiske, Susan T. – Lindzey, Gardner (eds.):** The handbook of social psychology. 4th ed. McGraw-Hill, New York, 1998, pp. 296–322.
- Eagly, Alice H. – Chaiken, Shelly:** The advantages of an inclusive definition of attitude. *Social Cognition*, vol. 25, 2007
- Ewing, Gordon:** Altruistic, egoistic, and normative effects on curbside recycling. *Environment and Behavior*, vol. 33, 2001
- Fazio, Russell H.:** Multiple processes by which attitudes guide behaviors: The MODE model as an integrative framework. In: **Zanna, Mark P. (ed.):** Advances in experimental social psychology. Academic Press, vol. 23, San Diego, 1990
- Finkel, Norman J. – Moghadam, Fathali M.:** The psychology of rights and duties. Empirical contributions and normative commentaries. American Psychological Association, Washington D.C., 2005
- Forward, Sonja E.:** The theory of planned behaviour: The role of descriptive norms and past behaviour in the prediction of drivers' intentions to violate. *Transportation Research*, Part F, vol. 12, 2009
- Giluk, Tamara L. – Postlethwaite, Bennett E.:** Big Five personality and academic dishonesty: A meta-analytic review. *Personality and Individual Differences*, vol. 72, 2015
- Giner-Sorolla, Roger:** Judging passions. Moral emotions in persons and groups. Psychology Press, London, 2012
- Gombár Csaba – Hankiss Elemér – Lengyel László (szerk.):** Írások a korrupcióról. Helikon/Korridor, Budapest, 1998
- Graham, Jesse – Haidt, Jonathan – Koleva, Sena – Motyl, Matt – Iyer, Ravi – Wojcik, Sean P. – Ditto, Peter H.:** Moral Foundations Theory: The Pragmatic Validity of Moral Pluralism. *Advances in Experimental Social Psychology*, vol. 47, 2013
- Guo, Lin – Xiao, Jing Jian – Tang, Chuanyi:** Understanding the psychological process underlying customer satisfaction and retention in a relational service. *Journal of Business Research*, vol. 62, 2009
- Haidt, Jonathan:** The Emotional Dog and Its Rational Tail: A Social Intuitionist Approach to Moral Judgment. *Psychological Review*, vol. 108, no. 4, 2001

- Haidt, Jonathan:** The righteous mind: why good people are divided by politics and religion. Pantheon Books, New York, 2012
- Jost, John T.:** Önálvetés a társadalomban: a rendszerigazolás pszichológiája. Osiris Kiadó, Budapest, 2003 [A szociálpszichológia második évszázada]
- Kam, Jennifer A. – Matsunaga, Masaki – Hecht, Michael L. – Ndiaye, Khadidiatou:** Extending the theory of planned behavior to predict alcohol, tobacco, and marijuana use among youth of Mexican heritage. *Prevention Science*, vol. 10, 2009
- Katz, Daniel:** The functional approach to the study of attitudes. *Public Opinion Quarterly*, vol. 24, 1960
- Kohlberg, Lawrence:** The Child as a Moral Philosopher. *Psychology Today*, September, 1968
- Kohlberg, Lawrence:** Stage and Sequence: The Cognitive-Developmental Approach to Socialization. In: **Goslin, David A. (ed.):** Handbook of Socialization Theory and Research. Rand McNally, Chicago, 1969
- Kohlberg, Lawrence:** From Is to Ought: How to Commit the Naturalistic Fallacy and Get Away with It in the Study of Moral Development. In: **Mischel, Theodore (ed.):** Psychology and Genetic Epistemology. Academic Press, New York, 1971, pp. 151–235.
- Kohlberg, Lawrence – Levine, Charles – Hewer, Alexandra:** Moral Stages: A Current Formulation and Response to Critics. Karger, Basel, 1983
- Krosnick, Jon A. – Petty, Richard E.:** Attitude strength: An overview. In: **Petty, Richard E. – Krosnick, Jon A. (eds.):** Attitude strength: Antecedents and consequences. Erlbaum, Hillsdale, 1995, pp. 1–24.
- Lapinski, Maria Knight – Rimal, Rajiv N.:** An explication of social norms. *Communication Theory*, vol. 15, no. 2, 2005, pp. 127–147.
- Lee-Chai, Annette Y. – Bargh, John A. (eds.):** The use and abuse of power. Multiple perspectives on the causes of corruption. Psychology Press, Philadelphia, 2001
- Maior, Gregory R. – Haddock, Geoff:** The Psychology of Attitudes and Attitude Change. Sage Publications Ltd., London, 2010
- Major, Brenda – Schmader, Tony:** Legitimacy and the construal of social disadvantage. In: **Jost, John T. – Major, Brenda (eds.):** The psychology of legitimacy. Emerging perspectives on ideology, justice, and intergroup relations. Cambridge University Press, Cambridge, 2001
- McCrea, Robert R. – Costa, Paul T., Jr.:** Validation of the five-factor model of personality across instruments and observers. *Journal of Personality and Social Psychology*, vol. 52, 1987
- Mischel, Walter:** Personality and assessment. Wiley, New York, 1968
- Murphy, Kevin R. – Lee, Sandra L.:** Personality Variables Related to Integrity Test Scores: The Role of Conscientiousness. *Journal of Business and Psychology*, vol. 8, no. 4, 1994
- Nigbur, Dennis – Lyons, Evanthia – Uzzell, David:** Attitudes, norms, identity and environmental behaviour: Using an expanded theory of planned behaviour to predict participation in a kerbside recycling programme. *British Journal of Social Psychology*, vol. 49, no. 2, 2010
- Örkény Antal:** Hétköznapi igazsága. Új Mandátum Kiadó, Budapest, 1997
- Örkény Antal – Székelyi Mária (szerk.):** Az igazságosság labirintusaiban. Társadalmi méltányosság és generációs igazságosság a 21. századi Magyarországon. Sík Kiadó, Budapest, 2011

- Parkinson, Carolyn – Sinnott-Armstrong, Walter – Koralus, Philipp E. – Mendelovici, Angela – McGeer, Victoria:** Is Morality Unified? Evidence that Distinct Neural Systems Underlie Moral Judgments of Harm, Dishonesty, and Disgust. *Journal of Cognitive Neuroscience*, vol. 23, no. 10, 2011
- Piaget, Jean:** *The Moral Judgement of the Child*. Free Press, New York, 1965
- Quellette, Judith A. – Wood, Wendy:** Habit and intention in everyday life: the multiple processes by which past behavior predicts future behavior. *Psychological Bulletin*, vol. 124, no. 1, 1998
- Schein, Edgar H.:** *Organizational culture and leadership*. Jossey-Bas, San Francisco, 1992
- Smith, M. Brewster – Bruner, Jerome S. – White, Robert W.:** *Opinions and personality*. Wiley, New York, 1956
- Solinger, Omar N. – van Olffen, Woody – Roe, Robert A.:** Beyond the three-component model of organizational commitment. *Journal of Applied Psychology*, vol. 93, 2008
- Tiberius, Valerie:** *Moral psychology*. Routledge, New York, 2015
- Tyler, Tom R.:** *Why people obey the law*. Princeton University Press, Princeton, 2006
- Tyler, Tom R.:** The psychology of legitimacy: A relational perspective on voluntary deference to authorities. In: **Baumeister, Roy – Vohs, Kathleen D. (eds.):** *New directions in social psychology*. Vol. V. Sage, London, 2012, pp. 261–299.
- Tyler, Tom R. – Jost, John T.:** Psychology and the law: Reconciling normative and destructive accounts of social and system legitimacy. In: **Kruglanski, Arie W. – Higgins, E. Tony (eds.):** *Social psychology: Handbook of basic principles*. 2nd ed. Guilford, New York, 2007, pp. 807–825.
- Van der Thoorn, Johanneke – Jost, John T.:** Twenty years of Social Justification Theory: Introduction the special issue on 'Ideology and system justification processes'. *Group Processes and Intergroup Relations*, vol. 4, 2014
- Váriné Szilágyi Ibolya:** *Jogtudatról – alulnézetben. Tizenévesek jogtudata és jogi érzékenysége*. L'Harmattan, Budapest, 2010
- Wicker, Allan W.:** Attitudes versus actions: The relationship of verbal and overt behavioral responses to attitude objects. *Journal of Social Issues*, vol. 25, 1969
- Zint, Michaela:** Comparing three attitude-behavior theories for predicting science teachers' intentions. *Journal of Research in Science Teaching*, vol. 39, no. 9, 2002

SZABÓ KRISZTIÁN

A védő jelenléti joga a nyomozási szakban

Közismert, hogy napjainkban új büntetőeljárás törvény kodifikálása folyik, mert a hatályos büntetőeljárásról szóló 1998. évi XIX. törvény (a továbbiakban: Be.) a gyakori és ötletszerű változtatások következtében újabb módosításokkal már nem igazán javítható.

Előremutató lépésnek tartottam volna, ha 2003. július 1-jén az eredeti eljárási szabályzatnak megfelelő, az ügyféli (angolszász) tárgyalási rendszert elvi és normaszöveg szinten is következetesen megvalósító törvény lépett volna hatályba, de egy addigra már többször módosított, az elvek és normaszöveg tekintetében következetlen jogszabályt kezdtünk alkalmazni. A helyzet pedig azóta csak romlott. Kiemelendő, hogy a Be. eredeti koncepciója az ügyféli tárgyalási rendszer azon sajátosságát juttatta volna érvényre, miszerint bizonyítás csak a bíróság előtt folyik, a nyomozás során nem perrendszerű bizonyítékok összegyűjtése történik. A Be. előkészítésében közreműködő *Erdei Árpád* is hangsúlyozta: „*a koncepcióban a tárgyalás kontradiktórius jellegének erősítése komoly hangsúlyt kapott*”¹, minthogy a jogviták eldöntésének legmegfelelőbb szintere a kontradiktórius bírósági tárgyalás. Érdekes tény, hogy a Bűnvádi perrendtartásról szóló 1896. évi XXXIII. törvencikk (a továbbiakban: Bp.) a végül hatályba lépő Be. egységes eljárás felfogásával szemben – amely Erdei szavaival élve implikálja a nyomozási és tárgyalási bizonyítás egyenértékűségét² – a Be. eredeti tervezetéhez hasonlóan a nyomozás célját és jelentőségét csupán a vádemelés szükségességéről döntetni hivatott vádló tájékoztatásához szükséges adatok megszerzésében határozta meg. Ez az általam követendőnek tartott felfogás a hatályos törvény nyomán lefolytatott eljárások gyakorlati tapasztalatai alapján úgy tűnik, hogy egy évszázaddal később sem tud érvényre jutni, noha a Be. 164. § (2) bekezdésének második mondata szerint a nyomozás során a tényállást csak oly mértékben kell felderíteni, hogy a vádló dönthessen arról, vádat emel-e.

¹ Erdei Árpád: Nem a koncepció és nem is a mása. Etűd az 1998. évi XIX. törvény kialakulásának vizsgálatahoz. In: Domokos Andrea – Deres Petronella (szerk.): *De iuris peritorum meritis. Studia in honorem Endre Böcz. Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Budapest, 2007, 40. o.*

² Erdei Árpád: Az 1896. évi Bp. bizonyítási rendszerének néhány sajátossága. *Magyar Jog, 1996/11., 656. o.*

Az egységes eljárás, s ezen belül a nyomozási és tárgyalási szakasz bizonyítási egyenértékiségének elvét elutasítandónak tartom. Nem kétséges, hogy „a nyomozás és a tárgyalás közül az utóbbit kell a jelentősebbnek tartanunk, minthogy a bűnösség kérdésének eldöntése az eljárás tisztességét biztosító alapelvek teljes érvényesülése mellett csak itt valósulhat meg”³. Ezzel szemben tény a nyomozó hatóságok jogköre eszköztárának gyors bővülése, a büntetőeljárás nyomozási szakaszának egyre hangsúlyosabbá válása.⁴ Abban az esetben, ha a nyomozási szakaszt a bizonyítás szempontjából egyenrangúnak tekintjük a bírósági tárgyalással, akkor indokolt, hogy a védelem jogosítványai is ehhez mérten érvényesüljenek már a büntetőeljárás kezdeti szakaszától. Ezt a hatályos Be. nem biztosítja, elegendő a nyomozási cselekményeken történő részvétel vagy a korlátozott iratismeret szabályaira gondolni. Az 1973. évi I. törvény – a Be.-hez hasonlóan – egyenértékűnek tekintette a nyomozás és a tárgyalás során felvett bizonyítás jelentőségét, de a védelem jogosítványai is ehhez a rendszerhez igazította.

A jelenleg zajló kodifikáció során eldöntendő kérdés a nyomozási és tárgyalási bizonyítás egyenértékiségének fenntartása, vagy elvetése. E körben különös figyelmet érdemel az Alkotmánybíróság 8/2013. (III. 1.) AB határozata, amely egyebek között a következőket rögzíti: „A tárgyalás nyilvánossága a tisztességes eljárás védelme alá tartozó garanciális szabály, amely az igazságszolgáltatás társadalmi ellenőrzését segíti. [...] Ezzel szemben a nyomozás főszabály szerint nem nyilvános. [...] A nyomozás során foganatosított kihallgatásoknak független résztvevői nincsenek. A nyilvánosság hiányának egyik következménye, hogy a kihallgatáson történtek később nehezebben ellenőrizhetők, rekonstruálhatók.”⁵ Nem helyeselhető tehát, ha a nyomozás során – kevésbé vagy egyáltalán nem ellenőrzött körülmények között – felvett bizonyítás egyenértékű vagy sokszor még fontosabb is, mint a tárgyalási szakban lefolytatott bizonyítás.

Gyakorlati tapasztalat, hogy a bíróságok nem igazán támasztanak kétségeket a nyomozás anyagával kapcsolatban, azokat sokszor kritika nélkül elfogadják. Holott a kihallgatások a nyomozást folytató nyomozók teljes irányítása alatt állnak, így ők jogosultak meghatározni annak helyszínét, időpontját, a terheltnak feltett kérdéseket, és e kérdések ütemezését, sorrend-

³ Erdei Árpád: Tülatmak a bizonyításban. In: Erdei Árpád (szerk.): Tények és kilátások. Tanulmányok Király Tibor tiszteletére. KJK, Budapest, 1995, 54. o.

⁴ Erről részletesen lásd Farkas Ákos: Európai büntetőjog Amszterdam és Nizza után. Európai Jog, 2001/2., 14. o.

⁵ 8/2013. (III. 1.) AB határozat 39. pont

jét. Önmagában már a kihallgatások környezete és körülményei sajátos pszichikai hatást gyakorolnak a terheltre. A nyomozó hatósági dominancia mellett, a terhelt számára idegen és izolált környezetben folytatott kihallgatások során a terhelt kiszolgáltatottá válhat. Az AB-határozat szerint ezek a körülmények magyarázzák, hogy a bírósági tárgyalás során tett vallomásokéhoz képest a nyomozás során beszerzett terhelti vallomások önkéntessége tekintetében miért vetődik fel – vagy kellene hogy felvetődjön – jóval több alkalmalással kétség. A személyi jellegű bizonyítási eszközök túlsúlyára figyelemmel nehezen vitatható, hogy ha a védő jelen van a nyomozás során fogantatosított kihallgatáson és az erről készült jegyzőkönyvet aláírja, akkor a tárgyalási szakban kevés sikerrel lehet a vallomások hitelességét kétségbe vonni. Éppen ezért sem elhanyagolható jelentőségű kérdés, hogy a nyomozás során a védő mely eljárási cselekményeknél, azon belül is a terhelti és tanú kihallgatásokon lehet jelen.

Védői jelenlét a gyanúsított kihallgatásokon

1901-ben megjelent művében *Balogh Jenő* egyetemi tanár a védelem szerepe kapcsán leszögezi: „*a védelem nem csupán a terhelt egyéni érdekeinek szolgál, hanem közérdeknek is, annyiban, a mennyiben a valódi tényállás kiderítését és az anyagi igazság érvényreemelését kívánja előmozdítani*”⁶. Ehhez képest egészen megdöbbentő mintegy száztíz év elteltével alkotmánybírói különvéleményként a következő sorokat olvasni: „*Az első gyanúsított kihallgatást megelőző szakaszban tehát a védővel való érintkezésben megnyilvánuló védelemhez való jog csupán absztrakt, tartalom nélküli jogi lehetőség, eleve nem szolgálhat más célt, mint – utasítások és tippek megadásán, illetőleg nevek és helyek megjelölésén keresztül – a cselekmény felderítésének és az elkövetők közre kerítésének a megakadályozását.*”⁷

Sajnos ez utóbbi felfogás határozza meg manapság az eljáró hatóságok védelemhez történő viszonyulását, nem Balogh professzor sorai. Napjaink justizmordjai, az országos nyilvánosságot kapó vagy csak csendben kiderülő ártatlanul történő elítélések nagyobb óvatosságra kellene hogy intsek az eljáró hatóságok tagjait, és a bizonyítás törvényességére vonatkozó szabályok betartása, a védelem jogainak tiszteletben tartása, a közvetve vagy közvetle-

⁶ Balogh Jenő: Magyar bűnvádi eljárási jog. Grill Károly Cs. és Kir. Udvari Könyvkereskedése, Budapest, 1901, 299. o.

⁷ Szívós Mária alkotmánybíró különvéleménye a 166/2011. (XII. 20.) AB határozathoz.

nül kikényszerített vallomások értéktelenségének felismerése előtérbe kerülése lenne kívánatos. A védő nem hivatásos bűnpártoló, hanem a mentő bizonyítás anyagának megszerzésére irányuló indítványaival az anyagi igazság érvényre jutását előmozdító szereplője lehet az eljárásnak.

Éppen ezért nem mindegy, hogy a gyanúsított mikor, milyen körülmények között találkozik a védőjével, első vallomását milyen tények ismeretében, a védővel történő konzultációt követően vagy annak hiányában teszi meg. Ezzel kapcsolatban 8/2013. (III. 1.) AB határozatában az Alkotmánybíróság is rámutatott a legfőbb problémákra: a bűnügyi eljárások során számos esetben fordul elő, hogy a nyomozó hatóság az éjjeli órákban bűnügyi őrizetbe vett és kihallgatott terheltek részére a kirendelt védőt telefax útján úgy értesíti, hogy a védő nyilvánvalóan csak a következő munkanap reggeli óráiban, már a terhelti kihallgatás lebonyolítása után értesül az eljárási cselekményről. Hasonló helyzet áll elő, ha a nyomozó hatóság hétvégén hallgatja ki a terheltet, mert a kirendelt védő formálisan kap ugyan értesítést a kihallgatás tervezett időpontjáról és helyszínéről, azonban az értesítés módja és ideje miatt ténylegesen még sincsen lehetősége a kihallgatáson megjelenni és az eljárási törvényben meghatározott feladatait teljesíteni.⁸ Pontosan a garanciális jogok sérelme miatt jutott az Alkotmánybíróság arra a következtetésre, hogy az értesítés elmaradása esetén a terhelt vallomása bizonyítékként nem értékelhető. Tehát a védelemhez fűződő joggal az sem fér össze, ha a védőt olyan időpontban tájékoztatják a kihallgatás helyszínéről és időpontjáról, hogy ténylegesen már nincs lehetősége azon részt venni és az eljárási törvényben meghatározott jogait gyakorolni, feladatait ellátni. Mivel a gyakorlat sajnos semmit nem változott az AB-határozat nyomán, ezért szükséges, hogy a lendő Be. a vonatkozó rendelkezéseket és jogkövetkezményeket expressis verbis szabályozza, és megítélésem szerint nem szükséges különbséget tenni a kirendelt és a meghatalmazott védő között.

Nemcsak a büntetőeljárás-jog elmélete és az Alkotmánybíróság határozatai követelik meg a védelem jogainak teljesebb körű érvényesülését a nyomozási szakban, de az Emberi Jogok Európai Bírósága (a továbbiakban: EJEB) is hangsúlyozta egyebek között a *Salduz kontra Törökország-ügyben*⁹, miszerint az ebben a fázisban összegyűjtött bizonyítékok meghatározzák azt a keretet, amelyben a tárgyalás során a felrótt bűncselekményt vizsgálják. Ezzel párhuzamosan a vádlott gyakran rendkívül sebezhető helyzetben van az eljárás

⁸ 8/2013. (III. 1.) AB határozat 46. pont

⁹ Salduz kontra Törökország, 2008. november 27-i ítélet (ügyszám: 36391/02).

rás e szakaszában, amelyet csak fokoz az a tény, hogy a büntetőeljárás joga egyre komplexebbé válik, különösen ami a bizonyítékok összegyűjtésére és felhasználására vonatkozó szabályokat illeti. „A legtöbb esetben ezt a sebezhetőséget nem lehet adekvát módon másként kompenzálni, mint egy ügyvéd segítségével, akinek a feladata jelesül abban áll, hogy lépjen fel azért, hogy tartsák tisztelőben a vádlott jogát, hogy ne tegyen vallomást önmaga ellen. Ez a jog azt feltételezi, hogy egy büntető ügyben, a vádhatóság törekedjen arra, hogy álláspontját úgy alapozza meg, hogy nem folyamodik erőszakkal vagy nyomásgyakorlással, a vádlott akarata ellenére megszerzett bizonyítékokhoz. Az ügyvéddel való azonnali kapcsolatfelvétel részét képezi azoknak az eljárási garanciáknak, amelyekre a Bíróság különösen figyel.”¹⁰ Az EJEB megítélése szerint nemcsak az aggályos, ha az első gyanúsított kihallgatáson nincs jelen a védő, de meghatározó jelentősége van annak is, hogy az ügyvéd nélkül tett nyilatkozatoknak mi a későbbi sorsuk, a terhelt később megerősítette vagy megtagadta-e őket, a nyilatkozatok milyen hatást gyakoroltak az illető büntetőeljárásának végkimenetelére, történt-e az ügyvéd távollétében egyéb eljárási cselekmény.

Az előzőekben kifejtettek miatt nem elegendő a terhelt formális védelméről gondoskodni, hanem a fogva tartott terhelt részére a védőt legkésőbb a terhelt első kihallgatásáig szükséges kirendelni, és a kirendelő határozatban tájékoztatni kell a terhelt fogva tartásának helyéről, valamint kihallgatásának tervezett helyéről és idejéről. A 23/2003. (VI. 24.) BM–IM együttes rendelet 9. § (2) bekezdése pedig előírja, hogy a védőt – legyen kirendelt vagy meghatalmazott – kellő időben, legkevesebb huszonnégy órával korábban, a hely és időpont megjelölésével szükséges értesíteni azokról az eljárási cselekményekről, amelyek az eljárási törvény alapján jelen lehet.

Védői jelenlét a tanúkihallgatásokon

A Be. hatálybalépése előtt az egyik legtöbb vitát kiváltó kérdés a védő egyes nyomozási cselekményeknél, különösen a tanúkihallgatásoknál való jelenléti jogosultsága volt. Abban a rendszerben, ahol bizonyítás csak a tárgyaláson folyik, nincs is különösebb jelentősége annak, hogy a védő a nyomozás idején jelen van-e vagy sem a tanú kihallgatásánál, kérdezhet-e a terhelt vallomást tévő tanútól, kétségesse teheti-e a tanú szavahihetőségét, vallomásának

¹⁰ Erről részletesen lásd Salduz kontra Törökország, 2008. november 27-i ítélet 54. pont.

hiteltérdemlőségét. Ha viszont a nyomozás során felvett bizonyítás egyenrangú a tárgyaláson felvett bizonyítással, és az érdemi védekezés már ebben az eljárási szakaszban is kívánatos, akkor a korábbi szabályozás helytállósága – tudniillik a védő valamennyi tanú kihallgatásánál jelen lehet – véleményem szerint nem kérdőjelezhető meg.

Hazánkban az 1973-as Be. az 1989. évi XXVI. törvénnyel történt módosítása után korlátozás nélkül megadta a védőnek a nyomozás során a tanúkihallgatásokon való jelenlét jogát, e megoldást a szakirodalmi szerzők egy része és a nyomozásokat folytató hatóságok képviselői túlzásnak és a nemzetközi tapasztalatokkal is ellentétesnek tartották. *Bócz Endre* például ezt a módosítást az „*átgondolatlan rögtönzés tipikus terméke*” jelzővel illetve egyebek között olyan prakticista megfontolások alapján, mint hogy „*ki fizeti a postaköltségeket, hova ülteti le a nyomozó egy-egy tanúkihallgatásnál azt a 3-4 (nem is a példabeli tíz) védőt, aki a tanúkihallgatáson jelen kíván lenni [...]*”¹¹. *Kemény Gábor* elsősorban krimináltaktikai szempontok alapján bírálta a megoldást, miszerint „*jelentősen nehezíti a szervezett bűnözéssel kapcsolatos bűncselekmények felderítését és az igazságszolgáltatást [...] A védő jelenléti jogosultsága miatt nincs a vizsgálónak lehetősége arra, hogy egyes bizonyítékokat csoportosítva, megfelelő időben tárjon a gyanúsított elé, amivel csökkenthető lenne a hazug védekezés lehetősége.*”¹² *Borai Ákos* szerint a védő részére biztosított korlátlan jelenléti joggal a védelem a korábbi esélyegyenlőséghez képest méltánytalan előnyhöz jutott: „*a nyomozás titkosságához fűződő (s éppen a nyomozás hatékonyságát elősegítő) követelmények szenvedhetnek csorbát [...] a védelem a bűnüldözési funkció rovására méltánytalan előnyt szerzett [...] a büntetőeljárás-jogi jogviszony egyes jogalanyainak az eljárási érdekeik érvényesítésével összefüggő korábbi esélyegyenlősége – a jogállamiság elvi követelményeinek ellentmondva – a védelem oldalára billen át*”¹³. *Fenyvesi Csaba* egyenesen az 1989-es törvénymódosítást tartja a tanú védelemének szükségességét, elméleti követelményeit megalapozó, majd a jogalkotási folyamatot elindító tényezőnek.¹⁴

Úgy gondolom, hogy bár az előbbi érvek között vannak megfontolást és megoldást igénylő felvetések is, egyáltalán nem szolgálnak elégséges indok-

11 Bócz Endre: A büntető eljárási törvény novellájához. Magyar Jog, 1990/1., 45. o.

12 Kemény Gábor: Büntető eljárásjogunk tanúvédelemmel kapcsolatos módosításai, a bennük rejlő lehetőségek tükrében. Belügyi Szemle, 2000/10., 85–86. o.

13 Borai Ákos: A tanúvédelem I. rész. Rendészeti Szemle, 1994/10., 36. o.

14 Erről részletesen lásd Fenyvesi Csaba: Védői jelenlét a nyomozásban. Magyar Jog, 2001/5., 295. o.; Fenyvesi Csaba: A tanúvédelem és a védőügypvéd. In: Róth Erika (szerk.): A tanúvédelem útjai Európában. Bíbor Kiadó, Miskolc, 2002, 81. o.

ként a védői jogok korlátozásához a nyomozási és tárgyalási bizonyítási egyenrangúságára épülő rendszerekben. Nem véletlen, hogy a korlátlan jelenléti jog szabályait különösen az ügyvédi praxist folytatók igen haladónak, korszerűnek vallották. A Be. azonban a védői jelenlétet azon tanúk körére szűkítette, akiket a védő vagy az általa védett gyanúsított indítványozott kihallgatni, illetve az ilyen tanúk közreműködésével lefolytatott szembesítésre. Mindezt visszalépésnek tartotta például *Cséka Ervin*.¹⁵ *Király Tibor* ezzel kapcsolatban pedig a következő észrevételt tette: „*Tény ami tény: ez korlátozásnak látszik, ami összefügg azzal, hogy [...] nem gondoltak ügyféli kontradiktórius nyomozásra; ezt a jelleget a tárgyalás számára kívánták fenntartani több-kevesebb sikerrel.*”¹⁶

Ahogy már említettem, a tervezett, de hatályba sohasem lépett Be.-változat, amely következetesen a tárgyalás központi szerepét előtérbe helyező úgynevezett ügyféli modellt valósította volna meg, valóban nem igényelte a korábbi széles körű védői jelenléti jogot.¹⁷ Ebben a rendszerben a nyomozási cselekményeken a védő részvétele szükségtelen, indokolatlan, ugyanis a nyomozás során fő szabályként nem került volna sor a tanúk kihallgatására, a nyomozó hatóság csak információkat gyűjtött volna, és a tanúk csak az eljárás fő szakaszának tartott tárgyaláson tettek volna vallomást a bíróság előtt.

Mivel végül nem sikerült megvalósítani a törvény eredeti koncepcióját, továbbra is „*meghatározó (adott esetben ügydöntő) jelentőségű a nyomozási eljárás során felvett bizonyítás*”¹⁸, így manapság gyakran valamiféle jogállami deficitről, a védői jogok csorbitásáról hallani ebben a kérdésben. Pedig a jogalkotó előtt több lehetséges út állt a probléma megoldására, ennek egyike volt a védelem jogositványának drasztikus visszazorítása, de választható volt az is, hogy a védő előtt titkosan kezelendők a tanú személyi adatai, ez

15 Erről részletesen lásd Cséka Ervin: Bevezető. Jogtudományi Közlöny, 1998/4., 114. o.

16 Király Tibor: A büntető eljárási kódex tervezetének helye a magyar büntető eljárásjog fejlődésében. Jogtudományi Közlöny, 1998/4., 118. o.

17 Fenyvesi *Védői jelenlét a nyomozásban és A tanúvédelem és a védőügyvéd* című idézett tanulmányában például nem látja a védelem jogainak korlátozását az akkor még csak tervezett szűkítésben, mivel a bírósági szakban a korlátlan részvételi lehetőséggel kontradiktórium alá vethető a tanú és vallomása. Pataky Csaba azonban pontosan Fenyvesi álláspontját bírálja: „*Vannak olyan álláspontok, túlzás volt, hogy minden meghallgatásnál jelen lehetett védő. Nem tudok egyetérteni Dr. Fenyvesi Csaba habilitált prof. véleményével, amit A védőügyvéd című kitűnő munkájában ír le, miszerint a büntetőeljárás törvényünk túlkapása volt, hogy a védő minden tanú kihallgatásánál jelen lehetett.*” Pataky Csaba: Ügyvéd a büntetőeljárásban. In: Holé Katalin – Kabódi Csaba – Mohácsi Barbara (szerk.): Dolgozatok Erdei Tanár Úrnak. Eötvös Loránd Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Budapest, 2009, 377. o.

18 Bánáti János – Kádár András Kristóf – Bencze Mátyas: Az előzetes letartóztatás és a kirendelt védő intézménye. Fundamentum, 2005/2., 49. o.

esetben a védő jelenléti joga és a tanúk biztonságérzete sem csorbult volna. Fenyvesi Csaba empirikus kutatása igazolta azt is, hogy a széles körű jelenléti jog biztosítása idején is az enyhébb súlyú ügyekben négy-, a súlyosabb – akkor még megyei bírósági, ma törvényszéki hatáskörű – ügyekben huszonkét százalékos volt a védői nyomozási részvétel a tanúkihallgatásokon¹⁹, vagyis az esetek jelentős részében fel sem vetődhetett a védői jelenlét negatív hatása. Tény, hogy bizonyos helyzetekben akár objektív tényezők hiányában is a védői jelenlét növelheti a tanú félelemérzetét, de mindenképpen helytálló *Farkas Ákos és Róth Erika* megállapítása, miszerint „*a bűncselekmény jellegétől, természetétől, az elkövető személyétől, a védő karakterétől függetlenül azt kijelenteni, hogy a bűnüldözés hatékonyságának a védelmi jogok érvényesülése képezi a gátját, enyhén szólva elhibázott*”²⁰. Ugyanezen indokok alapján gyakorló ügyvédként túlzónak érzem azt az állítást is, amelynek értelmében „*eljárásjogi szempontból [...] de facto nincs különbség a védő, valamint a terhelt fizikai jelenléte között a tanú kihallgatásán*”²¹. Megítélésem szerint az is erősen megkérdőjelezhető, hogy a védelem jogainak ilyen mértékű korlátozása indokolt-e a tanú személyes nyilatkozata, illetve annak legalább szubjektív fenyegetettségerzete hiányában.

Zárógondolatok

Kétségtelen, hogy a Be. alapján kialakult gyakorlatra továbbra is igaz a korábbi törvényre vonatkozó azon állítás, miszerint a „*magyar büntetőeljárás szabályozás a ténymegállapítások érdemi munkáját a nyomozási szakra helyezi, a bírósági szakasz pusztán megismétli azt a közvetlenség követelménye alapján*”²². Ez a rendszer viszont magában rejti annak veszélyét, hogy „*a bíróság a jegyzőkönyvben rögzített nyomozási vallomásokat általában hitelt érdemlőbbnek tekinti, mint azokat, amelyeket közvetlenül hall a tárgyaláson*”²³. Ha pedig a nyomozás perrendszerű bizonyítékokat produkál, vagyis „*a nyomozási bizonyítás minőségileg egyenértékű a tárgyalási bizo-*

¹⁹ Erről részletesen: Fenyvesi Csaba (2002): i. m. 82. o.

²⁰ Farkas Ákos – Róth Erika: Tanúvédelem a büntetőeljárásban. *Magyar Jog*, 1992/10., 587. o.

²¹ Borai Ákos: i. m. 37. o.

²² Fenyvesi Csaba (2001): i. m. 293. o.

²³ Erdei Árpád (2007): i. m. 44. o.; Ennek kapcsán Erdei egy másik tanulmányában így ír: „*Szomorú, hogy [...] a szóbeli és közvetlen tárgyaláson nem éppen ritka, hogy a bíróság a nyomozási vallomásnak nagyobb hitelt tulajdonít, mint annak, amit előtte tettek.*” Erdei Árpád: Kodifikációs megfontolások a büntető eljárás elvei ürügyén. *Magyar Jog*, 1990/3., 217. o.

nyitással, akkor a tárgyalás nem több, mint formalitás, mert hiszen a nyomozás az ügyet eldönti”²⁴, ez pedig kísérleties hasonlóságot mutat az inkvizitórius büntetőeljárás rendszer leírásával.²⁵

Mivel jelenleg a nyomozás anyaga óvatosan fogalmazva legalább annyira fontos – nem annyira óvatosan fogalmazva: fontosabb –, mint a perrendszerű garanciák által övezett tárgyalási szakban felvett bizonyítás, megítélés szerint indokolt lenne lehetővé tenni a védelem számára a korábbi, szélesebb körben biztosított jelenlétet a nyomozás idején történő tanúkihallgatásokon.²⁶

Abban az esetben, ha a nyomozást egy közigazgatási jellegű eljárási szaknak tekintjük, mint teszi azt a francia büntetőeljárás-jog²⁷, amely ekként nem is része a tulajdonképpeni büntetőeljárásnak, akkor ebben természetesen nem releváns a védői jelenlét. Az ezen elvnek megfelelően felépülő francia rendszerben a védő tevékenysége és ezáltal a jelenléti joga a bírósági szakra szűkül, vagyis a nyomozási szakban egyáltalán nem lehet jelen a tanúk meghallgatásánál.²⁸ Ehhez képest a Be. szabályozása meglehetősen „nagyvonalúnak” tűnhetne, amennyiben a magyar büntetőeljárásban nem szembesülnénk a már egyértelműen a büntetőeljáráshoz tartozó nyomozási szakasz súlyával. Ez a probléma is arra hívja fel a figyelmet, hogy először a jogalkotónak szükséges lenne eldöntenie, miszerint ügyféli modellt vagy az inkvizitórius rendszerre inkább hasonlító kelet-európai eljárási modellt kívánja megvalósítani, és ehhez igazítani az egyes részletszabályokat, mert egészen addig a különböző nemzetközi példákra történő hivatkozás meglehetősen falsnak tűnik ebben a körben.

24 Erdei Árpád (1995): i. m. 57. o.

25 Érdemes talán azt is megjegyezni, hogy a másodfokú eljárásban épp azért nincs esély az első fokon eljáró bíró által megállapított tényállást vitatni, mert a ’közvetlenség’ elve szerint rögzítettek nem lehet felülmérlegelni. Lásd bővebben Elek Balázs: A jogerő a büntetőeljárásban. Debreceni Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Debrecen, 2012, 52–57. o.

26 Róth Erika ezzel kapcsolatban a következőképp fogalmaz: „[...] mindaddig, amíg a nyomozásnak, a nyomozás során felvett bizonyításnak olyan primátusa van, olyan jelentősége van a büntetőjogi felelősség megállapításakor mint napjainkban, akkor számomra bizony elengedhetetlennek tűnik a védelem megjelenése már a nyomozati szakban is.” Róth Erika: Hogyan és kitől védjük a tanút? In: Róth Erika (szerk.): Kriminálpolitikai válaszok a bűnözés kihívásaira, különös tekintettel a szervezett bűnözésre és a büntetőjogi szankciórendszerre. A IV. Országos Kriminológiai Vándorgyűlés anyaga. Győr, 2000. október 13–14. Kriminológiai Közlemények Különkiadás, Budapest, 2001, 114. o.

27 A hazánkban hagyományosan nyomozásnak nevezett eljárási szakasz valójában átfogja a tulajdonképpeni nyomozást és a Code d’Instruction Criminelle által az inkvizitórius büntetőeljárás rendszerből átvett bírói vizsgálatot is.

28 Vö. Fenyvesi Csaba (2002): i. m. 83. o.; Raymond Screvens: Le statut du témoin et sa protection avant, pendant et après le procès pénal. Revue de Droit Pénal et de Criminologie, A. 69. 1. Janvier 1989, p. 4.

IRODALOM

- Balogh Jenő:** Magyar bünvádi eljárási jog. Grill Károly Cs. és Kir. Udvari Könyvkereskedése, Budapest, 1901
- Bánáti János – Kádár András Kristóf – Bencze Mátyás:** Az előzetes letartóztatás és a ki-rendelt védő intézménye. *Fundamentum*, 2005/2.
- Bócz Endre:** A büntető eljárási törvény novellájához. *Magyar Jog*, 1990/1.
- Borai Ákos:** A tanúvédelem I. rész. *Rendészeti Szemle*, 1994/10.
- Cséka Ervin:** Bevezető. *Jogtudományi Közöny*, 1998/4.
- Elek Balázs:** A jogerő a büntetőeljárásban. Debreceni Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Debrecen, 2012
- Erdei Árpád:** Kodifikációs megfontolások a büntető eljárás elveit ürügyén. *Magyar Jog*, 1990/3.
- Erdei Árpád:** Tiltalmak a bizonyításban. In: **Erdei Árpád (szerk.):** Tények és kilátások. Tanulmányok Király Tibor tiszteletére. KJK, Budapest, 1995, 47–61. o.
- Erdei Árpád:** Az 1896. évi Bp. bizonyítási rendszerének néhány sajátossága. *Magyar Jog*, 1996/11.
- Erdei Árpád:** Nem a koncepció és nem is a mása. Etüd az 1998. évi XIX. törvény kialakulásának vizsgálatához. In: **Domokos Andrea – Deres Petronella (szerk.):** De iuris peritorum merit. Studia in honorem Endre Bócz. Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Budapest, 2007, 33–46. o.
- Farkas Ákos – Róth Erika:** Tanúvédelem a büntetőeljárásban. *Magyar Jog*, 1992/10.
- Farkas Ákos:** Európai büntetőjog Amszterdam és Nizza után. *Európai Jog*, 2001/2.
- Fenyvesi Csaba:** Védői jelenlét a nyomozásban. *Magyar Jog*, 2001/5.
- Fenyvesi Csaba:** A tanúvédelem és a védőügyvéd. In: **Róth Erika (szerk.):** A tanúvédelem útjai Európában. Bíbor Kiadó, Miskolc, 2002, 81. o.
- Kemény Gábor:** Büntető eljárásjogunk tanúvédelemmel kapcsolatos módosításai, a bennük rejlő lehetőségek tükrében. *Belügyi Szemle*, 2000/10.
- Király Tibor:** A büntető eljárási kódex tervezetének helye a magyar büntető eljárásjog fejlődésében. *Jogtudományi Közöny*, 1998/4.
- Pataky Csaba:** Ügyvéd a büntetőeljárásban. In: **Holé Katalin – Kabódi Csaba – Mohácsi Barbara (szerk.):** Dolgozatok Erdei Tanár Úrnak. Eötvös Loránd Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Budapest, 2009, 369–391. o.
- Róth Erika:** Hogyan és kitől védjük a tanút? In: **Róth Erika (szerk.):** Kriminálpolitikai válaszok a bűnözés kihívásaira, különös tekintettel a szervezett bűnözésre és a büntetőjogi szankciórendszerre. A IV. Országos Kriminológiai Vándorgyűlés anyaga. Győr, 2000. október 13–14. Kriminológiai Közlemények Különkiadás, Budapest, 2001, 113–119. o.
- Screvens, Raymond:** Le statut du témoin et sa protection avant, pendant et après le procès pénal. *Revue de Droit Pénal et de Criminologie*, A. 69. 1. Janvier 1989

KONDOROSI ANDRÁS

A büntethetőség akadályai a gazdasági bűncselekmények körében az új Btk. szerint

Büntetést csak bűnösen elkövetett, a társadalomra veszélyes és büntetőtörvénybe ütköző cselekmény miatt¹ szabhat ki az erre kizárólagosan jogosult bíróság.² Kiindulópont tehát, hogy az anyagi büntetőjog szempontjából bűncselekményként értékelhető cselekmény legyen megállapítható. Ennek feltétele, hogy a Btk. különös részében írt tényállás keretei közé illeszthető – vagy az általános rész alapján büntetendő előkészületi, felbujtói vagy bűnsegédi – cselekmény valósuljon meg, továbbá ne álljanak fenn jogellenességet vagy bűnösséget kizáró okok. Utóbbiakat nevezi a szakirodalom elsődleges büntethetőséget kizáró okoknak is.

A büntetőjogi felelősségre vonásnak azonban további – még szintén anyagi jogi – feltétele is van. Ez pedig nem más, mint a büntethetőséget megszüntető okoknak³ és a büntetőjogi felelősségre vonás egyéb akadályainak⁴ a hiánya. E kettőt összefoglaló néven *Nagy Ferenc* másodlagos *büntethetőségi akadályoknak* nevezi, amely elnevezéssel – az elsődleges akadályokkal szembeállítva – azt a jellegüket juttatja kifejezésre, hogy esetükben a bűncselekmény anyagi jogi értelemben megvalósul, a felelősség megállapítása mégis gátolva van.⁵ Vannak továbbá a büntetőjogi felelősség megállapításának kizárólag a büntetőeljárási törvényben szabályozott kizáró okai is. Ilyenek például a fedett nyomozó⁶,

1 Büntetőjogi intézkedést – megrovást és pártfogói felügyeletet – az ügyész is alkalmazhat. Btk. 64. § (2) bek.; Be. 225. § (1) bek.

2 Be. 3. § (2) bekezdés: „Bűncselekmény elkövetése miatt bárkinek a felelősségét megállapítani, és emiatt vele szemben büntetést kiszabni egyedül a bíróság jogosult.”

3 Btk. 25. § „A büntethetőséget megszünteti a) az elkövető halála, b) az elévülés, c) a kegyelem, d) a tevékeny megbánás, e) a törvényben meghatározott egyéb ok.”

4 Btk. 30. § „A büntetőjogi felelősségre vonást akadályozza a) a magánindítvány, b) a feljelentés hiánya.”

5 Nagy Ferenc: A magyar büntetőjog általános része. HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft., Budapest, 2010, 176. o.

6 Be. 175. § (2) bekezdés: „A bűncselekmény elkövetésének megalapozott gyanúja esetén az ügyész a feljelentést határozattal elutasítja, ha a bűncselekmény elkövetésével fedett nyomozó [178. § (2) bek.] gyanúsítható megalapozottan, aki a cselekményt szolgálati feladata teljesítése közben bűnüldözési érdekből követte el, és a bűnüldözési érdek jelentősebb, mint az, amely az állam büntetőjogi igényének érvényesítéséhez fűződik.”

az együttműködő elkövető⁷ és a megbízhatósági vizsgálatot végző személy⁸ esetei. Álláspontunk szerint idetartozik az az eset is, amikor az ügyész a vádemelés elhalasztása tartamának sikeresen eltelt okán a nyomozást – határozat hozatala nélkül, a vádemelés elhalasztásáról szóló határozatra írt, a megszüntetés tényét rögzítő feljegyzéssel – megszünteti.⁹ Ennek indoka, hogy a vádemelés elhalasztása lényegében tartalmilag a bíróság próbára bocsátásának „ügyészi megfelelője”, és miután a próbára bocsátásnál a próbaidő kedvező eltelte az elkövető büntethetőségét megszüntető egyéb törvényi okot jelent¹⁰, eltérő jogforrási alapon, de nem lehet más eredményre jutni a vádemelés elhalasztásának megítélésekor sem.

Említésre érdemes, hogy a büntetőjogban nemcsak a büntetőjogi felelősséget teljes mértékben kizáró, hanem a büntetés enyhítését, vagy akár korlátlan enyhítését is megengedő rendelkezések is helyet kapnak. Az egyszerű enyhítés¹¹ azt a jogosultságot kínálja a bíróság számára, hogy nyomatékos enyhítő körülmények fennállása esetén a büntetési tételkeret alsó határát át lépve annál enyhébb büntetést szabjanak ki a vádlottra, esetleg büntetésről intézkedésre térjenek át. A korlátlan enyhítés pedig lényegében felülírja a büntetési tétel alsó határát, ahelyett bármilyen más büntetés vagy a legenyhébb intézkedés is alkalmazható. Lényegi különbség azonban a büntethetőségi akadályok és a büntetés enyhítését vagy korlátlan enyhítését megengedő törvényi rendelkezések között, hogy büntethetőségi akadály fennállása esetén vádemelésre sem kerül sor, hanem a büntetőeljárást az ügyész (vagy – az adott akadály jellegétől függően – a nyomozó hatóság) megszünteti.¹² Ami-

7 Be. 192. § (1) bekezdés: „A bűncselekmény elkövetésének megalapozott gyanúja esetében az ügyész, illetőleg a nyomozó hatóság az ügyész engedélyével a nyomozást megszüntetheti, ha a bűncselekmény elkövetésével megalapozottan gyanúsítható személy az ügy, illetőleg más büntetőügy bizonyításához hozzájárulva olyan mértékben együttműködik, hogy az együttműködéshez fűződő nemzetbiztonsági vagy bűnüldözési érdek jelentősebb, mint az, amely az állam büntetőjogi igényének érvényesítéséhez fűződik.”

8 Be. 192/A § (1) bekezdés: „A bűncselekmény elkövetésének megalapozott gyanúja esetén az ügyész a nyomozást határozattal megszünteti, ha a bűncselekmény elkövetésével a rendőrségről szóló törvényben meghatározott belső bűnmegelőzési és büntetőeljárás feladatokat ellátó szerv tagja gyanúsítható megalapozottan, aki a cselekményt megbízhatósági vizsgálat végzése során, bűnmegelőzési, büntetőeljárás érdekében követte el.”

9 Be. 226. § (1) bek.

10 Btk. 66. § (2) bek.

11 Btk. 82. §

12 A Be. 190. § (1) bekezdése alapján erre fő szabályként az ügyész, a (2) bekezdése szerint, delegált jelleggel a nyomozó hatóság is jogosult lehet. Például büntethetőséget kizáró tévedés címén a nyomozó hatóság nem, csak az ügyész szüntetheti meg a büntetőeljárást. A „cselekmény nem bűncselekmény” jogcím esetében azonban mindkét szerv.

kor a büntetés enyhíthetőségéről van szó, ott a vádemelés általában nem mellőzhető, mert a bíróságot kell a vádemelés révén abba a helyzetbe hozni, hogy a büntetés akár korlátlan enyhítését mérlegelni tudja. Kivétel ez alól a már említett vádemelés elhalasztása lehet, amennyiben annak törvényes feltételei megvannak.

Helyes felfogás szerint nem minősíthetők büntethetőségi akadályoknak azok a törvényi megfogalmazások, ahol a törvény nem negatív oldalról, a „nem büntethető...” kitéllettel közelít meg egy-egy rendelkezést, hanem pozitív módon, „akkor büntethető, ha...” megfogalmazással él. Erre példa lehet a *csődbűncselekmény* (Btk. 404. §) vonatkozásában az a rendelkezés, hogy e bűncselekmény akkor büntethető, ha

- a) a csődeljárást megindították;
- b) a felszámolást, kényszer-törlesztési, illetve kényszer-végelszámolási eljárást elrendelték; vagy
- c) a felszámolási eljárás megindítása törvény kötelező rendelkezése ellenére nem történt meg.

Ilyen esetekben ugyanis nem büntethetőségi akadályokról, hanem büntethetőségi feltételekről lehet beszélni.¹³

A *gazdasági bűncselekmények* kategóriáját a legújabb kori magyar törvényhozó a 2012. évi C. számú törvény (új Btk.) megalkotásáig egységesen kezelte. Az 1961. évi V. számú törvény (Magyar Népköztársaság Büntető Törvénykönyve) XIII. fejezetében *A népgazdaság elleni büntettek* címmel szabályozta az ide sorolható deliktumokat. Az 1978. évi IV. számú törvény (Btk.) *A gazdasági bűncselekmények* című XVII. fejezetét szentelte a gazdasági tevékenység körében megvalósuló bűnelkövetés szankcionálásának.¹⁴ Ezután a jogalkotó szakított az eddigi rendszerrel, így a 2012. évi Btk. már nem egyetlen, hanem számos fejezetben helyezi el a gazdasági bűncselekményeket. A gazdasági érdekek valamely aspektusát támadó tényállások tehát több fejezetben és emellett a törvényben némileg elszórva kaptak helyet. Gazdasági jellegű tényállásokat is tömörít: a XXXI. fejezet (*A nemzetközi közbiztonságon alapuló közbiztonsági célú gazdasági előírások elleni bűncse-*

¹³ Nagy Ferenc: i. m. 175. o.

¹⁴ Részletes elemzésüket a rendszerváltás előtt Wiener Imre, azt követően Tóth Mihály és legújabban Molnár Gábor Miklós végezte el. Lásd Wiener Imre: *Gazdasági bűncselekmények*. KJK, Budapest, 1986; Tóth Mihály: *Gazdasági bűncselekmények az alakuló joggyakorlatban*. ELTE Jogi Továbbképző Intézet, Budapest, 1996; Molnár Gábor Miklós: *Gazdasági bűncselekmények*. HVG-ORAC Lap-és Könyvkiadó Kft., Budapest, 2009.

lekmények) és emellett a XXXVI. fejezetben a vagyon elleni bűncselekmény körében is megjelentek kifejezetten gazdasági tényállások (úgy mint gazdasági csalás). Külön fejezetben (XXXVIII.) foglalnak helyet a korábban kifejezetten gazdasági bűncselekményként szabályozott pénz- és bélyegforgalom biztonsága elleni bűncselekmények, a költségvetést károsító bűncselekmények (XXXIX.), a pénzmosás (XL.), valamint a gazdálkodás rendjét sértő bűncselekmények (XLI.), illetve a fogyasztók érdekeit és a gazdasági verseny tisztaságát sértő bűncselekmények (XLII.). Végül különválasztották az immár tiltott adatszérés és az információs rendszer elleni bűncselekmények (XLIII.) elnevezésű, számítástechnikai jellegű deliktumokat, amelyek szoros értelemben azonban nem gazdasági bűncselekmények.

Ez alkalommal kutatási témáknak – amely az előbbi értelemben vett gazdasági bűncselekmények elméletének, nyomozásfelügyeletének és vádképviselőinek területére esik – egy szegmensét fogjuk részletesebb vizsgálat tárgyává tenni. Az általános és a gazdasági büntetőjogi irodalom segítségül hívásával, illetve a 2013. július 1-jén hatályba lépő 2012. évi C. számú törvény áttekintésével vesszük számba, hogy a gazdasági bűncselekmények körében miféle büntethetőségi akadályokkal találkozhatunk, azok megállapítására vagy mellőzésére milyen ismérveket dolgozott ki az elmélet és a bírói gyakorlat.

Vizsgálódásunkat röviden a Btk. általános részében szabályozott büntethetőségi akadályokkal kezdjük, elsőként a jogellenességet és a bűnösséget kizáró körülményeket, majd a bűncselekményi jelleget érintetlenül hagyó felelősségre vonási akadályokat érintve. Ezt követően térünk rá az előbbiekből bemutatott gazdasági tényállások körében szabályozott különös részi okokra.

Jogellenességet kizáró okok

Btk. általános részi jogellenességet (egyres szerzőknél társadalomra veszélyeséget) kizáró okok¹⁵ a gazdasági bűncselekmények körében a dolog természete miatt ritkábban fordulhatnak elő. Így nem lehet beszélni jogos védelemről, és a végszükség problémája is csak nagyon elméleti síkon vetődhet fel.¹⁶ Említés-

¹⁵ Nagy Ferenc interpretációjában írott vagy íratlan, a tényállásszerű cselekmény jogellenességének elmentendő jogi tények. Nagy Ferenc: i. m. 135. o.

¹⁶ Így elméleti értelemben felvetődhetne a „tönk szélére” jutott vállalkozó esetében a végszükséghez hasonló helyzet, amikor például családját csak a gazdasági társaságán keresztül elkövetett büntetőtörvénybe ütköző cselekmény révén tudná kenyérhez juttatni. Aki azonban még olyan helyzetben van, hogy gazdasági bűncselekmény elkövetője lehet, annak esetében a közvetlen veszélyhelyzet megállapítása jóformán lehetetlennek tűnik. Ugyan vagyon elleni bűncselekményi körből, de ehhez az eset-

re érdemes azonban a 2012. évi Btk. 24. §-a, amely szerint „*Nem büntetendő az a cselekmény, amelyet jogszabály megenged, vagy büntetlennek nyilvánít*”. E rendelkezés megteremti annak a lehetőségét, hogy a más, büntetőjogon kívüli jogterületen szabályozott jogszabály engedélye a büntetőjogban közvetlenül alkalmazható legyen. Erre figyelemmel e paragrafus alkalmazása körében azok a gazdasági tényállások jöhetnek számításba, amelyek keretdiszpozíciók, tehát más jogági normák töltik ki őket tartalommal. Erre példa lehet a *jövedéki adóról és a jövedéki termékek forgalmazásának különös szabályairól* szóló 2003. évi CXXVII. törvény (Jöt.) 11. § (1) bekezdés a) pontja, amely alapján a jövedéki termék adófelfüggesztéssel szállítható például adóraktárból, adómentes felhasználótól adóraktárba. Ennek alapján ilyen körülmények között történő szállítás esetén a *jövedékkel visszaélés elősegítése* (Btk. 398. §) nem valósulhat meg, mert a jogszabály az ilyen szállítást megengedi.

Vita tárgya az ilyen rendelkezések kapcsán legtöbbször az lehet, hogy a törvényi tényállás szövegezése alapján a jogszabályi engedély megléte csak a jogellenességet küszöböli-e ki, vagy esetleg már a cselekmény tényállásszerű jellege is hiányzik. Így például az *engedély nélküli nemzetközi kereskedelmi tevékenység büntette* (Btk. 405. §) kifejezetten, tényállási elemként szabályozza az árunak az ország területére behozatalának, kivitelének engedély nélküli voltát. Ez esetben tehát egyértelműen tényállásszerűséget és nem csupán jogellenességet kizáró okkal állunk szemben. Ugyanez lehet a helyzet a *jogosulatlan pénzügyi tevékenység bünteténél* (Btk. 408. §).

Tekintetbe jöhet még a gazdasági bűncselekmények körében a *megengedett kockázatvállalás* mint a cselekmény jogellenességét kizáró ok. Ebben a körben azok a gazdálkodás körében elkövetett cselekmények vetődhetnek fel, ahol a gazdasági társaság vezetőinek mérlegelési jogában kockázattal járó gazdasági tevékenység folytatását kell megítélniük. Megvan a gazdasági előnnyel kecsegtető kimenetel bekövetkezésének lehetősége is, ha azonban a folyamatok nem várt következményekkel járnak, akkor tényállásszerű káros eredmény bekövetkezése fenyeget.¹⁷

Bár elvi síkon továbbra sem zárható ki, hogy a büntetőbírósnak a megengedett kockázat körébe eső cselekményt kell helyesen megítélnie, a rend-

hez hasonlítható az a Mészáros Ádám Zoltán által idézett régi hazai eset, ahol a Curia „*azt a szülőt mentette fel tűzifa lopása alól, aki gyermekei érdekében követte el a cselekményt, ugyanis tüzelőanyag hiányában megbetegedtek volna és életveszélynek lettek volna kitéve*”. A bírói döntés hibája a szerző szerint is, hogy nincs közvetlen veszély. Mészáros Ádám Zoltán: A végszükség szabályozásának alakulása, tekintettel az új Btk.-ra. Jogelméleti Szemle, 2012/4., 3. o.

17 A témakört legrészletesebben körüljárta Erdősy Emil: A megengedett kockázat a büntetőjogban. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1988.

szerváltozás óta történt folyamatokra figyelemmel a kérdéskör gyakorlati jelentősége vonatkozásában egyetértünk *Belovics Ervinnel*, aki úgy fogalmaz, hogy „*a legtöbb gazdasági szereplő, illetve a döntéshozók többségének cselekvési lehetősége behatárolt, egyrészt a konkrét törvények [...], másrészt az egyéb jogi normák által. Az ezen normákkal összhangban lévő döntések – normaszegés hiányának okából – büntetőjogi felelősséget nem keletkeztethetnek. A normaszegés viszont igen, amennyiben az egyéb feltételek – például vagyoni hátrány bekövetkezése – is fennállnak. Ez esetben azonban a felelőség alapját nem a túlméretezett kockázatvállalás, hanem a konkrét törvényi tényállási elemek megvalósulása képezi. Ugyanakkor, amennyiben az adott gazdasági tevékenység nem tilalmazott, az azt kifejtő, megvalósító büntetőjogi felelőssége sem jöhet szóba, hiszen a gazdasági élet egyik legfőbb sajátossága – szinte természetes velejárója –, hogy annak szereplői olykor gazdaságilag előnyös, olykor gazdaságilag téves, így veszteséget okozó döntést hoznak. Ez azonban a gazdaság körében értékelendő probléma és a büntetőjog érdeklődésére jogállamban semmiképpen sem tarthat számot.*”¹⁸

Végül utalni lehet a *sértett beleegyezésére* mint szokásjogi úton érvényesülő jogellenességet kizáró okra. Ez gazdasági bűncselekményeknél az úgynevezett színlelt szerződések kapcsán vetődhet fel, ami azonban a jogellenességet nem zárhatja ki. Ennek indoka, hogy a *sértett beleegyezése* nem foszthatja meg a cselekményt jogellenességétől, ha a beleegyezés a társadalom számára káros célra irányul.¹⁹ A Legfelsőbb Bíróság döntése szerint ilyen lehet például az adóelkerülés céljából kötött színlelt szerződés, amely értelemszerűen *költségtétési csalást* (Btk. 396. §) valósít meg.²⁰

Bűnösséget kizáró okok

A bűnösséget kizáró okok²¹ közül minimális relevanciával bír a gazdasági büntetőjogi tényállások kapcsán a gyermekkor. A gyermekkorúak kapcsán mindössze azt emeljük ki, hogy annak ellenére, hogy az új Btk. bizonyos bűncselekmények kapcsán a büntetethetőségi korhatárt leszállította ugyan a ti-

¹⁸ Belovics Ervin: Az érték-érdek összetükközések mint a büntetendőséget kizáró okok. Budapest, 2008, 198. o.

¹⁹ Nagy Ferenc: i. m. 153. o.

²⁰ Legf. Bír. Kfv. I. 35317/2002.

²¹ A bűnösség felróható pszichés viszony az elkövető és cselekménye, valamint annak társadalomra veszélyes következményei között. Nagy Ferenc: i. m. 162. o.

zennegyedikről a tizenkettedik életévre²², ez a gazdasági bűncselekményeket egyáltalán nem érintette.

Gyakorlati lehet a *kóros elmeállapotra* vonatkozó törvényhely²³ alkalmazása, különös figyelemmel arra, hogy a kóros elmeállapot nemcsak mint a bűnösséget kizáró, hanem a büntetés korlátlan enyhítését megengedő okként is felvetődhet.²⁴ Előbbi esetben a kóros elmeállapot olyan mértékű, hogy az elkövetőt képtelenné teszi cselekménye következményeinek felismerésére vagy arra, hogy e felismerésnek megfelelően cselekedjék. Utóbbi esetben csupán korlátozott, de nem kizárt a felismerés, illetve az annak megfelelő magatartás tanúsítása. Nem ritkán előfordul a gyakorlatban, különösen szervezett bűnözői körökben, hogy a zavartalan „ügymenet” érdekében a bűnös tevékenységet végző gazdasági társaság ügyvezetőjével, tagjaként kevéssé vagy egyáltalán nem tanult, nem ritkán hajléktalan életmódot folytató, sokszor gyengeelméjű személyt – úgynevezett strómant – bíznak meg pár ezer forintért cserébe.²⁵ Ilyenkor mindenféle céggel kapcsolatos iratot íratnak alá vele, amelynek folytán természetesen ő kerül a Nemzeti Adó- és Vámhivatal nyomozóinak²⁶ látókörébe. Gyanúsított kihallgatásakor aztán úgy nyilatkozik, hogy a cég ügyeiről tudomása nincsen. Ilyenkor a nyomozás megszüntetésére általában nem büntethetőséget kizáró okból, hanem azért szokott sor kerülni, mert nem állapítható meg a bűncselekmény elkövetése, és az eljárás folytatásától sem várható eredmény (úgynevezett bizonyítékhiányos megszüntetés).²⁷ Ha azonban a büntetőjogi felelősség valamely bűncselekmény (általában *sámvitel rendjének megsértése*, Btk. 403. §) miatt mégis megállapítható lenne, a gyanúsított elmeállapotának orvos szakértői vizsgálata sokszor el szokott maradni, holott megalapozottan vádemelésre vagy nyomozásmegszüntetésre csak igazságügyi elmeorvos szakértői vélemény birtokában kerülhetne sor. Ha ugyanis a kóros elmeállapot korlátozta az elkövetőt cselekménye következményei felismerésében vagy abban, hogy e felismerésnek megfelelően cselekedjen, az ügyésznek a büntetés korlátlan enyhítésének lehetőségére kell megalapozott indítványt tennie az alkalmazandó jogkövetkezmények vonatkozásában. Ha pedig a kóros elmeállapot teljes körű, a nyomozást meg kell szüntetnie (kényszergyógykezelés alkalmazására és

22 Btk. 16. §

23 Btk. 17. §

24 Btk. 17. § (2) bek.

25 Kozma Ágota: Zsebszerződések veszélyei. Magyar Jog, 2012/6., 350–360. o.

26 Be. 36. § (2) bek.; a Nemzeti Adó- és Vámhivatalról szóló 2010. évi CXXII. törvény 4. § (3) bek.; 14. §

27 Be. 190. § (1) bekezdés b) pont

felmentésre tett indítvány gazdasági bűncselekmények vonatkozásában törvényileg kizárt, mivel se személy elleni erőszakos, se közveszélyt okozó büntetendő cselekmények nem tartoznak ide²⁸).

Szintén előfordulhat a *kényszer és fenyegetés* mint bűnösséget kizáró ok²⁹ alkalmazása. A gazdasági társaságok alapítására, társasági szerződésének módosítására vonatkozó jogszabályi előírások alapvetően írásbeliséget (vagy elektronikus utat) követelnek meg, ezért gyakorlati jelentőségű lehet, hogy valakit kényszerrel, fenyegetéssel vegyenek rá a bűncselekmény tényállását megvalósító cselekedet elkövetésére. Így például, ha az elkövető arra figyelemmel nyújt be az adóhatósághoz manipulált adatokat tartalmazó és ezért a költségvetési csalás tényállását kimerítő bevallást, mert őt és családját megöléssel fenyegették meg.

Ugyancsak nagy gyakorlati jelentősége lehet a *tévedésnek*, legyen szó akár ténybeli, akár a társadalomra való veszélyességben történő tévedésről.³⁰ A ténybeli tévedésre példa lehet, ha a *pénzmosás* (Btk. 399. §) elkövetője nincs tisztában azzal, hogy az általa átalakított dolog büntetendő cselekményből származik. A társadalomra veszélyességben való tévedésnek a gazdasági bűncselekmények körében tapasztalható kiemelkedő jelentőségére a Legfelsőbb Bíróság maga is rámutatott. Bírósági döntéseket idézve *Hati Csilla* állapítja meg, hogy „*olyan tényállások esetén, melyeknél a háttérjogszabály gyakran változik, nagyobb esély mutatkozik az elkövető társadalomra veszélyességben való tévedésére. Ezt aényt támasztja alá az is, hogy ezekben az esetekben a különböző bíróságoknak is gyakran eltérő a véleményük. Ilyen esetekben tehát szintén nem feltétlenül várható el az elkövetőtől, hogy tisztában legyen a rá vonatkozó előírásokkal, elvárásokkal, kötelezettségekkel.*”³¹ Erre tekintettel például adójogszabályok részleteinek változása esetén akár sikerrel is lehet érvelni amellyel, hogy az elkövető csakis azért tanúsított a költségvetési csalás tényállásába ütköző magatartást, mert nem volt tisztában a költségvetésbe történő befizetési kötelezettségének mértékével. Végül ide tartozhat az az *Elek Balázs* által részletesen vizsgált eset is, amikor a társadalomra veszélyességben való elkövetői tévedésre a hatóságok téves tájékoztatása miatt kerül sor.³²

28 Btk. 78. § (1) bek.

29 Btk. 19. §

30 Btk. 20. §

31 Hati Csilla: A társadalomra veszélyességben való tévedés. Büntetőjogi Szemle, 2012/3., 14. o.

32 Elek Balázs: Juris ignorantia non excusat? A jogi tévedés megítélése a gazdasági büntetőperekben. Rendészeti Szemle, 2009/7–8., 100–102. o.

Az *elvárhatóságot kizáró okok* nem a Btk. általános, hanem különös részében találhatóak ugyan, amiért azonban mégis itt szükséges tárgyalni őket, annak az az oka, hogy esetükben bűnösségről, így bűncselekményről sem lehet beszélni. Ezt a jogirodalomban is elismert tételt³³ erősítette meg a Legfelsőbb Bíróság 2/2002. Büntető Jogegységi Határozata is, amely szerint „*Bűnösség nélkül nincs büntetőjogi felelősség, ez következik a Btk. 10. §-ából. A bűnösségnek eleme a normának megfelelő magatartás elvárhatósága. A büntetendő cselekmények elkövetésétől mindenki köteles tartózkodni, a törvényt elvárja, hogy az állampolgár magatartását a »közösségi motívum« befolyásolja. Vannak azonban olyan helyzetek, amelyekben ez a büntetőjogi felelősség terhével nem várható el. Az elvárhatóság a bűnösség értékelő /normatív/ eleme, és mindig az elkövető javára érvényesül.*”

Elvárhatóságot kizáró okra a gazdasági deliktumok körében példát találhatunk a *nemzetközi gazdasági tilalom megszegése feljelentésének elmulasztása* körében, amely miatt az elkövető hozzátartozója a Btk. 328. § (2) bekezdése alapján nem büntethető. Ennek indoka, hogy az elkövető hozzátartozójától nem várhatja el a jogrend, hogy a hozzátartozóját feljelentsé.

Különös részi büntethetőségi akadályok

A Btk. 400. § (3) bekezdése szerint nem büntethető pénzmosás miatt, aki a hatóságnál önként feljelentést tesz, és az elkövetés körülményeit feltárja, feltéve, hogy a bűncselekményt még nem vagy csak részben fedezték fel. *Molnár Gábor Miklós* szerint „*E rendelkezés kriminálpolitikai megfontolásokon alapul. A társadalomnak nagyobb érdeke fűződik a pénzmosás leleplezéséhez, mint az elkövető megbüntetéséhez. A járulékoság folytán ugyanis a pénzmosás leleplezése a rendszerint még ismeretlen alapcselekmény felderítését és üldözését is segítheti. Egyúttal eszköz lehet az újabb bűncselekmények megelőzéséhez, hiszen a bűnös pénzek legalizálása gyakran éppen újabb bűncselekmények anyagi háttérének biztosítására irányul.*”³⁴ Ugyanez a gondolat annak idején már *Kádár Miklósnál* és *Kálmán Györgynél* általánosságban is megfogalmazódott: „*a társadalomnak előbbrevaló a jogi tárgy megvédelmezése, illetőleg az abban már bekövetkezett sérelem utólagos elhárítása, mint a büntetéssel elérhető generál-, illetőleg speciálprevenció*”³⁵.

³³ Nagy Ferenc: i. m. 174–175. o.

³⁴ Molnár Gábor Miklós: i. m. 524. o.

³⁵ Kádár Miklós – Kálmán György: A büntetőjog általános tanai. KJK, Budapest, 1966, 498. o.

A Btk. 405. § (4) bekezdése értelmében *tartozás fedezetének elvonása* miatt nem büntethető, aki a tartozást a vádirat benyújtásáig kiegyenlíti. E törvényhely szabályozása ugyancsak kriminálpolitikai, valamint hitelezővédelmi jelentőségű. Többnyire ugyanis a hitelezők is jobban értékelik, ha az adós a tartozását rendezi, mintha a vádirat benyújtásával bírósági szakaszba kerülne a büntetőügy, ezért hosszadalmas tárgyalásokra kellene járniuk, polgári jogi igényük esetleges egyéb bírói útra utasítása esetén külön polgári pereskedést vállalniuk, stb. Ebben a körben problémánk mindössze az 1978. évi Btk.-hoz képest az, hogy a büntethetőség megszüntető okának köre szűkült. Szűkült annyiban, hogy a korábbi törvény szerint kizárta az elkövető büntethetőségét az a körülmény, ha a tartozást a vádemelésig „kiegyenlítik”³⁶, jelenleg azonban csak az, ha azt maga az elkövető „kiegyenlíti”³⁷.

A problémát nem orvosolja a Btk. miniszteri indokolása sem, amely úgy fogalmaz, hogy „*Továbbra is fenntartja a törvény a hatályos Btk. 297. § (2) bekezdésében írt büntethetőséget megszüntető okot, azt azonban kiterjeszti a hatályos Btk.-ban hitelsértésként szereplő tényállásra is. Továbbra is irányadó az a szabály, hogy a tartozás kiegyenlítésére csak a vádirat benyújtásáig kerülhet sor, e büntethetőséget megszüntető oknak a bírósági eljárásra történő alkalmazására jogpolitikai okból továbbra sem kerülhet sor. Amennyiben a tartozás a bírósági eljárásban kerül kiegyenlítésre, az a büntetés kiszabása körében értékelhető.*” Az igaz, hogy az új törvény összevonta a tartozás fedezetének elvonását a hitelsértéssel³⁸, arra azonban egyáltalán nem utal az indokolás, hogy mi az oka, hogy korábban a bárki (például egy jóakaró ismerős) által nyújtott kifizetés is megszüntette a büntethetőséget, most pedig kifejezetten csak az elkövető általi. A hitelezővédelem szempontjából ugyanis teljesen közömbös, hogy az adós maga vagy helyette valaki más törleszti a tartozást. Erre figyelemmel javasoljuk a régi, megengedőbb törvényszöveg visszaállítását azzal a további enyhítéssel, hogy a büntethetőséget megszüntető ok ne csupán a vádemelésig, hanem egészen az elsőfokú ügydöntő bírósági határozat meghozataláig helyt foghasson. Ha ugyanis az elkövető eddig az időpontig rendezni tudja a tartozását, a megbüntetésére nincs szükség.

Továbbmennénk végül annyiban, hogy ilyesféle büntethetőséget megszüntető okot más, tőke vagy eszközök elvonásával járó magatartást büntet-

³⁶ 1978. évi IV. törvény 297. § (2) bek.

³⁷ Korábban helyesen Tóth Mihály: i. m. 153. o.

³⁸ Fázsi László: Egy „helytelen” törvényi tényállás az új Büntető törvénykönyv rendszerében. Büntetőjogi Szemle, 2012/3., 6–10. o.

ni rendelő gazdasági bűncselekmények törvényi tényállásába is beépítenénk. Erre példa lenne a *saját tőke csorbításának büntette* (Btk. 407. §), mert a forgalom biztonsága érdekében egy kft. esetében sem indokolt annak ügyvezetőjét felelősségre vonni, ha az elvont saját tőkét utóbb visszapótolja.³⁹

A Btk. 415. § (5) bekezdése a *gondatlanságból elkövetett rossz minőségű termék forgalomba hozatalának vétségéhez* kapcsol büntetethezességét megszüntető okot.⁴⁰ Ennek értelmében nem büntethető az e vétség elkövetője, ha miután tudomást szerez a termék rossz minőségéről, mindent megtesz azért, hogy a rossz minőségű termék a birtokába visszakerüljön. Az indokolás szerint „*Ez esetben a károsodás megelőzése érdekében megtett, annak elhárítását célzó aktív magatartást méltányolja a törvény a büntetlenség biztosításával*”. E rendelkezés kritikájaként fogalmazódhat meg, hogy a bűnösség relative enyhébb fokára és az utólagos kárenyhítésre törekvésre figyelemmel teljes büntetlenséget biztosít az elkövető számára, tekintet nélkül arra, hogy esetleg súlyosabb, tudatos gondatlansággal állunk-e szemben, illetve hogy a rossz minőségű termék jelentős mennyiségű vagy értékű volt-e. Álláspontunk szerint ezért a büntetethezesség megszüntető okot akként lehetne módosítani, hogy a gondatlanságból elkövetett rossz minőségű termék forgalomba hozatala elkövetőjének büntetése, kárenyhítő magatartása esetén korlátlanul enyhíthető, illetve különös méltánylást érdemlő esetben mellőzhető is.

A Btk. 420. § (4)–(6) bekezdése a versenyt korlátozó megállapodás közbeszerzési és koncessziós eljárásban bűncselekményéhez kapcsol részben speciális büntetethezességét megszüntető okokat, részben a büntetés korlátlan enyhítését vagy különös méltánylást érdemlő esetben a büntetés mellőzését megengedő körülményeket. Valamennyi itt szereplő rendelkezés a kartellek elleni eredményesebb büntetőjogi fellépést szolgálja.⁴¹

Összegzés

Jelen tanulmányban a jogirodalom segítségével hivatásunk rávilágítani arra, hogy a büntetethezességi akadályok vizsgálata a gazdasági deliktumok

39 Horváth László: A társasági tőke védelmének büntetőjogi eszköze: a saját tőke csorbításának büntetése. Büntetőjogi Szemle, 2015/1–2., 54–57. o.

40 Karsai Krisztina: Fogyasztóvédelem és büntetőjog. HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft., Budapest, 2009, 81–102. o.

41 Kéryné Kaszás Ágnes Roxán: Korlátok és lehetőségek, avagy a kartelltilalom büntetőjogi szabályozásának helye a magyar jogrendszerben. Pécs, 2013

körében is különös odafigyelést igényel az ilyen ügyben eljáró gyakorlati szakemberektől. Kiemelnénk a bűnösséget kizáró okok közül a társadalomra veszélyességben való tévedés egyes eseteit, amelyeknek a háttérjogszabályok gyakori változása és a hatóságok esetleges téves tájékoztatása kapcsán lehet gyakorlati relevanciájuk.

A Btk. különös részében vizsgált büntethetőséget megszüntető okokkal jórészt egyetértünk, van azonban olyan esetkör, ahol a büntethetőségi akadályok kiterjesztése, máshol ésszerű megszorítása mellett foglaltunk állást.

MISKOVICS MARIANN

A fegyveres elkövetés értelmezésének változásai az 1961-es büntető törvénykönyvtől napjainkig

Napjainkban a fegyverrel, robbanóanyaggal és ezek utánzatával történő elkövetés látszólag egyre nagyobb szerepet kap, elterjedtsége azonban fokozatosan csökken, így a fegyveresen elkövetett bűncselekmények száma is hasonló irányú tendenciával jellemezhető.¹

A nehézség e rendkívül speciális minősítő körülménnyel bíró bűncselekmények esetében leginkább abban jelenik meg, hogy a fegyveres elkövetésre vonatkozó szabályok bevezetése óta nem született kielégítő jogi szabályozás a fegyveres elkövetés fogalmának és annak háttere vonatkozásában, továbbá nem alakult ki egységes bírósági gyakorlat arról, hogy ténylegesen mely eszközök minősülnek lőfegyvernek, robbanóanyagoknak, illetve robbantószernek.

További nehézséget okoznak az új büntető törvénykönyv e téren bevezetett változtatásai, így a fegyveres elkövetés fogalmának kibővítése, illetve a kapcsolódó bűncselekményi kör kismértékű megváltoztatása is.

A tanulmányomban a fegyveres elkövetéssel mint minősítő körülménnyel foglalkozom², röviden ismertetve a büntető törvénykönyvekben foglalt fogalmakat és a vonatkozó értelmező rendelkezéseket, részletesen felhasználva és elemelve a bírói gyakorlat eredményeit, egészen az eszköz fogalmának meghatározásától az egyes bűncselekményekre vonatkozó szabályokig, továbbá értelmezve a fegyveres elkövetés bűnügyi statisztikában történő megjelenését és annak eredményeit.

A fegyveres elkövetés fejlődése

A fegyveres elkövetés a magyar büntetőjogban már rendkívül korán, a középkorban megjelent³, és a fegyveresen elkövethető bűncselekmények száma fo-

¹ Forrás: Ig. 32/97/2013. Legf. Ú. szám LFIIIGA//318-2/2013. számú megkeresés küldése a Legfőbb Ügyészségnek.

² Tanulmányomban kizárólag a fegyveres elkövetéssel foglalkozom, nem vizsgálom a fegyveresen elkövethető egyes bűncselekmények jellemzőit és a vonatkozó részletsszabályokat.

³ Lásd Szent László Dekrétomainak Második Könyve 8. Fejezet az emberölésről. 1486. évi LXVI. törvények, aki korcsmába akar menni, a fegyverét tegye le.

lyamatosan bővült. Egészen az 1961-es büntető törvénykönyv elfogadásáig (a továbbiakban: szocialista Btk.) nem történt meg a fegyveres elkövetés fogalmának elfogadása, addig a jogalkalmazónak egy olyan minősítő körülményt kellett alkalmaznia, amelynek még egyáltalán nem létezett jogszabályi fogalma, és meglehetősen kevés háttérjogszabályra támaszkodhatott.

A fegyveres elkövetés a szocialista Btk.-ban

Fogalmi alapvetés

Mint említettem, a fegyveres elkövetés modern jellemzőit viszonylag korán⁴ már több bűncselekmény esetében is minősítő körülményként alkalmazták⁵, miközben a fogalma hiányzott. E joghézag szűnt meg a szocialista Btk. elfogadásával, amelynek nyomán a magyar jogban kielégítő módon jelent meg a fegyveresen történő elkövetés fogalma. A fogalommal kapcsolatban a nehézséget az okozta, hogy a törvény megalkotásakor még nem létezett olyan háttérjogszabály, amelynek alapján a jogalkalmazó megítélhette volna, hogy az eszköz milyen fegyvernek minősül, és megalapozza-e a fegyveres minősítést, vagy csak a felfegyverkezve történő elkövetésre vonatkozó törvényi feltételeknek felel meg.

A fogalom részletes elemzése előtt mindenképp célszerű megemlíteni, hogy összeesküvés, az összeesküvésben részvétel, a tiltott határátlépés, a magánlaksértés és a külföldre szökés bűncselekményét lehetett a szocialista Btk.-ban foglaltak szerint fegyveresen elkövetni. Ennek alapján megállapítható, hogy a fegyveres elkövetés rendkívül kevés bűncselekmény minősített eseteként fordult elő, ráadásul e bűncselekmények közül jelenleg csak a magánlaksértés tényállásában található meg e minősítő körülmény. E bűncselekmények jogi tárgyát vizsgálva megállapítható, hogy kettő az állam elleni bűncselekmények körébe tartozott, míg a többit a közbiztonság, valamint a közbiztonság és közrend elleni büntettek, a személy elleni bűncselekmények, továbbá a katonai büntettek közé lehetett sorolni.

A szocialista Btk.-ban foglaltak szerint az elkövető fegyveresen akkor követte el a bűncselekményt, ha „*fegyvert vagy robbanóanyagot tart magánál*”⁶.

⁴ Lásd 1878. évi V. törvények a magyar büntetőtörvénykönyv a büntettekéről és vétségekről.

⁵ Például a lázadás, a párviadal vagy a koldulás bűncselekményeinél is.

⁶ A Magyar Népköztársaság Büntető Törvénykönyvéről szóló 1961. évi V. törvény 115. § harmadik bekezdésének első félmondata tartalmazza a fegyveres elkövetés fogalmát.

E fogalmat áttekintve megállapítható, hogy a jogalkotó egy egyszerre szűknek és tágak tekinthető fogalmat alkotott meg. A fogalom egyrészt szűk, hiszen csak fegyverre és robbanóanyagra terjed ki, tehát utánzatra, robbantószerre és más robbanékony anyagra nem. A jogalkotó ráadásul a fegyveres elkövetés magatartását is rendkívül szűken határozta meg, elegendőnek ítélte a magánál tartást, a birtoklást, ami mindenképpen egy passzív cselekmény. A fogalom azonban tágak is tekinthető, hiszen a jogalkotó minden fegyvert szabályozási körbe volt, nem szűkítette le az eszközök körét a löfegyverekre mint speciális fegyvercsoportra.

A fegyveres elkövetéssel kapcsolatban az eszközhasználat módját vizsgálva megállapítható, hogy a minősítés megalapozásához elegendő volt a fegyver vagy robbanóanyag magánál tartása, nem volt szükséges annak használata.

A jogalkalmazó a fogalom használata során rendkívüli nehézségekkel szembesült a határozatok meghozatalának idején, hiszen a jogalkotó a szocialista Btk. elfogadásának idején még nem alkotta meg a robbanóanyagokra vonatkozó jogszabályt.⁷ Ennek következtében a jogalkalmazónak a büntető-eljárás idején kvázi igazságügyi szakértőként kellett véleményeznie az adott eszközt, rá hárult az a feladat is, hogy eldöntse, az adott eszköz fegyvernek tekinthető-e vagy sem, illetve a fegyver megalapozza-e a fegyveres elkövetés minősítését, vagy a felfegyverkezve történő elkövetés megállapításának van helye.

Megjegyzendő, hogy a jelenlegi szabályozástól eltérően a szocialista Btk. még nem tartalmazta az utánzattal történő elkövetést. Álláspontom szerint ez azért nem szerepel a törvényben, mivel a törvény elfogadásának idején még nem volt jellemző a fegyverek, illetve robbanóanyagok utánzatainak gyártása.

A fegyveres elkövetés értékelésének bírói gyakorlata

Tekintettel arra, hogy a szocialista Btk. volt az első olyan büntetőjogi norma Magyarországon, amely már a fegyveres elkövetés fogalmát is rögzítette, a jogalkalmazónak már könnyebb volt döntenie az egyes esetekben, mint a törvény elfogadását megelőzően, függetlenül a fogalom miatt felvetődő nehéz-

⁷ A fegyverekre vonatkozó jogszabály megalkotására a szocialista Btk. elfogadása után került sor. A fegyver a jogszabály megalkotásakor is tágabb fogalom volt, mint a löfegyver. A rendeletben foglaltak alapján löfegyver az a fegyver, amelynek öbólnagysága (kalibere) 4,5 mm-nél nagyobb és 1 mkg-nál nagyobb erejű lövedék befogadására és kilövésére alkalmas, úgyszintén öbólnagyságtól függetlenül minden olyan fegyver, amelynek lövedéke az ember életét vagy testi épségét, illetve a vagyonbiztonságot veszélyezteti. A löfegyverekről, a löszerekről és a lőterekről szóló 5/1963. (VII. 5.) BM rendelet 1. § (2) bek. a) pont.

ségektől. Ennek nyomán több bírósági határozat is született, amelyek a fogalmi alapvetésben foglaltakat igyekeztek az egyes bűncselekményekre vonatkoztatva értelmezni.

A fegyveres elkövetésre vonatkozó, meglehetősen kisszámú határozatok két csoportba sorolhatók: a fegyveres elkövetést büntetéskiszabási szempontként értékelő, és a fegyverhasználat módját értelmező határozatokra.

A fegyveres elkövetés szempontjából álláspontom szerint kiemelt jelentőségű a fegyverhasználat módját értelmező határozat, amelyben a Legfelsőbb Bíróság⁸ olyan elvi jelentőségű megállapításokat rögzített, amelyek rendkívül modernnek és haladónak tekinthetők, továbbá – a határozat meghozatalának következtében felvetődő jogértelmezési kérdésektől függetlenül is – nagymértékben segítik a jogalkalmazást. A határozatban a Legfelsőbb Bíróság megállapította, hogy az előljáró ellen fegyverrel elkövetett erőszak akkor is büntettnek minősül, ha az elkövető a fegyvert nem rendeltetésszerűen, de erőszak alkalmazása céljából használja, továbbá a testi sértés bűncselekménye – amelynek törvényi tényállása nem tartalmazza a fegyveres elkövetést – is elkövethető fegyveresen.⁹ Megjegyzendő, hogy a jogalkalmazó a fegyveres elkövetés törvényi fogalmát rendkívüli mértékben szűkítette, hiszen a törvény nem tartalmazott szabályokat a fegyver, illetve a robbanóanyag használati módjára, azt olyan módon kezelte, hogy csak a rendeltetésszerű használatot¹⁰ tekintette a minősítést megalapozó magatartásnak. A nem rendeltetésszerű használat esetében mindenképp szükséges a más személy által is felismerhető használat – tehát nem volt feltétele a minősítésnek a fegyverben lévő lőszer, illetve a fegyver tüzelésre kész állapotban történő léte.¹¹ E rendelkezés álláspontom szerint már megalapozta a fegyveres elkövetés későbbi, 2001-es módosítását, amely már a lőfegyverek és a robbanóanyagok utánzatával történő elkövetésről is rendelkezik. A határozat indokolásában a Legfelsőbb Bíróság rögzítette azt is, hogy a minősítés nyomán kiszabandó súlyosabb büntetést a fegyverek objektív veszélyessége alapozza meg, az objektív veszélyesség megállapítása pedig a fegyver rendeltetésszerű használatán alapul.

A fegyveres elkövetést értelmező bírói gyakorlat a büntetéskiszabási szempontokkal is részletesen foglalkozott, rögzítve a fegyveres elkövetés esetén alkalmazandó szigorúbb büntetés követelményét.

⁸ A határozat meghozatala idején még Legfelsőbb Bíróság, 2012. január 1. óta Kúria.

⁹ Legf. Bír. Katf. II. 62/1976.

¹⁰ A rendeltetésszerű használat, illetve a szokásos mód ebben az esetben a fegyvernek a sértettre történő irányítását, a lövéssel fenyegetést, magát a lövést jelenti.

¹¹ Miskovics Mariann: A fegyveresen és felfegyverkezve történő elkövetés kialakulása Magyarországon. Jogtudomány, 2013, 133. o.

Emellett a Legfelsőbb Bíróság megállapította, hogy indokolt a szigorúbb büntetés kiszabása az őrszolgálatban ittassá váló és az előjáróval szemben erőszakos módon fellépő terheltekkel szemben. E határozat alapja az volt, hogy az ittas állapotban lévő elkövető az üres fegyverét fogta rá az előjárójára, és azzal fenyegette, majd az őrség jelenlévő tagjai előtt durván szidalmazta is. A Legfelsőbb Bíróság ennek alapján úgy ítélte meg, hogy a terhelt bűnösségének foka, az elkövetett cselekmény tárgyi súlya, továbbá a hasonló bűncselekmények megelőzésének érdeke a szigorúbb büntetés kiszabását indokolja.¹²

A szigorúbb büntetés kiszabása mellett érvelt a Legfelsőbb Bíróság egy másik határozatában is, amelynek kapcsán érdemes kiemelni, hogy már nem a „fegyver” kifejezést használta a bíróság, hanem a „lőfegyver” kifejezést. A határozat másik jelentős megállapítása az volt, hogy a lőfegyvert a jogalkalmazó nem a fegyveres elkövetés, hanem a felfegyverkezve történő elkövetés minősítő körülményeként deklarálta, és a szigorúbb büntetés kiszabását tartotta megfelelőnek, tekintet nélkül az elkövető korlátozott beszámítási képességére.¹³

A fegyveres elkövetésre vonatkozó statisztikai adatok

A fegyveres elkövetés számszerű vizsgálata meglehetősen későn, az 1970-es években kezdődött meg, ekkor nyílt lehetőség a bűnözés mérésére a szocialista Btk.-ban foglalt bűncselekmények alapján. A nehézséget az okozta, hogy csak egyes bűncselekmények, illetve egyes alanyi csoportok esetében került sor a számszerű vizsgálatok elvégzésére, illetve az adatok gyűjtésére, így teljes és átfogó adat e minősítő körülményű bűncselekményről nem áll rendelkezésre.

Az 1970-es években kizárólag egy vizsgálat foglalkozott a fegyveres elkövetésre vonatkozó statisztikai adatok elemzésével.¹⁴ A nehézséget az okozta, hogy a vizsgálat csupán egy bűncselekménnyel foglalkozott, és rövid időintervallum alapján került sor az eredmények kiértékelésére. Ennek következtében nem lehetséges egy olyan előrejelzés felállítása, amely a későbbi bűncselekmények alakulására vonatkozóan megfelelő képet rajzolhatott volna fel. Az adatok elemzését megnehezítette, hogy a vizsgálatot végző nem különítette el egymástól a fegyveres és felfegyverkezve történő elköve-

¹² Legf. Bír. Eln. Tan. Kat. Törv. 143/1978.

¹³ Legf. Bír. Bf. V. 916/1977.

¹⁴ Bócz Endre: A rendőrök ellen elkövetett hivatalos személy elleni erőszak Budapesten. Belügyi Szemle, 1977/9., 80. o.

tést, a két minősítő körülményt együttesen kezelte. 1976-ban összesen 127 hivatalos személy elleni bűncselekményt regisztráltak, ebből 14 volt fegyveresen vagy felfegyverkezve elkövetett.¹⁵

A fegyveres elkövetés változása 1978 és 2013 júniusá között

A szocialista Btk. elfogadása után rendkívül sokrétű politikai és társadalmi fejlődés, illetve változás következett be¹⁶, amelynek következtében a szocialista Btk.-ban foglaltak meghaladottá váltak, és a jogalkalmazó oldaláról egyre inkább jelentkezett az igény egy új büntetőtörvény megalkotására. Ennek nyomán született meg az 1978. évi IV. törvény a büntető törvénykönyvről (a továbbiakban: régi Btk.), amely nemcsak széles körű kriminalizációt hajtott végre, de a fegyveres elkövetésre vonatkozó rendelkezéseket is részletesen szabályozta, illetve átalakította.

A fegyveresen elkövethető bűncselekmények száma lényegesen megnőtt, ráadásul a régi Btk. módosítása következtében nagymértékben megváltozott a bűncselekmények köre is. Az „eredeti”¹⁷ régi Btk. mindösszesen hét bűncselekmény minősítő körülményeként szabályozta a fegyveres elkövetést: az összeesküvés, lázadás, háborús fosztogatás, magánlaksértés, a külföldre utazás és a külföldön tartózkodás szabályainak kijátszása, a rablás és a szökés bűncselekményei esetében jelent meg e minősítő körülmény. A törvény 2001-es módosításai nyomán kikerült a minősítő körülményként történő elkövetés köréből az összeesküvés, a lázadás, a külföldre utazás és a külföldön tartózkodás szabályainak kijátszása. E minősítő körülménnyel jellemezhető bűncselekmények köre kibővült a közösség tagja elleni erőszak, a személyi szabadság megsértése, az emberrablás, az embercsempészés, a hivatalos személy elleni erőszak, a hatóság eljárásának megzavarása, a közérdekű üzem működésének megzavarása, a nemzetközi gazdasági tilalom megsértése, a garázdaság, az önbíráskodás, a jármű önkényes elvétele, továbbá az előljáró vagy szolgálati közeg elleni erőszak bűncselekményeivel.

¹⁵ Uo.

¹⁶ Csevár Antal: A politikai szemléletváltások és a hivatalos személy elleni erőszak. Rendészeti Szemle, 1993/2., 22. o.

¹⁷ Az „eredeti” kifejezés használatára azért került sor, mivel a dolgozat témája szempontjából bekövetkezett releváns jogszabályi változás az 1978-as törvényben foglaltakat 2001-ben módosította, ennek alapján mindenképp szükséges az elkülönítés.

A fegyveres elkövetés fogalmának változásai

Az „eredeti” régi Btk. – a szocialista Btk.-val megegyező módon – az általános részben, az értelmező rendelkezések között tárgyalta a fegyveres elkövetés fogalmát, rögzítve, hogy fegyveresen követi el a bűncselekményt, aki lőfegyvert vagy robbanóanyagot tart magánál.¹⁸

E fogalom már nagymértékben eltér a szocialista Btk.-ban foglalt fogalomtól, annál szűkebbnek tekinthető, hiszen már nem a fegyver a fegyveres elkövetés eszköze, hanem a lőfegyver. Hasonlóan a szocialista Btk.-ban foglaltakhoz, a régi Btk. jogalkotója által alkotott fogalomnak sem volt megfelelő jogszabályi háttere, a lőfegyverekre vonatkozó kielégítő szabályozást 1991-ben alkották meg, míg a korábban megszületett jogszabály nem rendelkezett kielégítő módon a fegyverekről, illetve a lőfegyverekről szóló szabályokról.¹⁹

A fegyveres elkövetésre vonatkozó szabályok a rendszerváltás és a technikai fejlődés következtében rendkívül fontos és mélyreható változásokon mentek keresztül, amelyek a fegyveres elkövetés régi Btk.-ban foglalt fogalmának kibővítését igényelték és idézték elő. E 2001-es jogszabályi változás alapján fegyveresen akkor követi el az elkövető a bűncselekményt, ha lőfegyvert vagy robbanóanyagot tart magánál, továbbá, ha a bűncselekményt lőfegyver vagy robbanóanyag utánzatával követi el.²⁰

E változtatás jogpolitikai indoka az volt, hogy a lőfegyver vagy robbanóanyag utánzatával elkövetett bűncselekmények száma nagymértékben megnőtt.²¹ A jogalkalmazó egyre több büntetőeljáráásban találkozott olyan bűncselekményekkel, amelyek esetében az elkövető nem robbanóanyagot vagy lőfegyvert használt, hanem ezeknek az utánzatával követte el a bűncselekményt. Az utánzattal történő elkövetésre vonatkozóan nem volt megfelelő minősítő körülmény, nem lehetett megállapítani az adott bűncselekmény elkövetése után minősítő körülményként a fegyveres elkövetést, még akkor sem, ha a

¹⁸ 1978. évi IV. törvény 137. § 3.

¹⁹ Ennek alapján lőfegyver az, amelynek kalibere 4,5 mm vagy ennél nagyobb és egy mkp-nál nagyobb csőtorkolati energiájú lövedék befogadására és kilövésére alkalmas. A lőfegyverekről, lőszerkekről és lőterekről szóló 2/1975. (IV. 16.) BM rendelet 2. § a) pont. Az újabb jogszabály szerint a lőfegyver olyan eszköz, amelynek csövéből gáz- (lőporgáz, sűrített levegő stb.) segítségével 7,5 joule-nál nagyobb csőtorkolati energiájú lövedék lőhető ki. A kézi lőfegyverekről és lőszerkekről, a gáz- és riasztófegyverekről, valamint a légfegyverekről és a lőterekről szóló 115/1991. (IX. 10.) kormányrendelet 34. § (1) bek. a) pont.

²⁰ A Büntető Törvénykönyvről szóló 1978. évi IV. törvény 137. § 4. a).

²¹ Kovacsicsné Nagy Katalin: *Bírósági Indexek. A bűnözés és a büntetésiskizabás mérése 1990-1997.* Központi Statisztikai Hivatal, Budapest, 2000, 7. o.

sértettek az adott helyzetben felismerték a fegyvert vagy a robbanóanyagot, löfegyvernek vagy robbanóanyagként vélték az eszközt. E módosító jogszabály keretében a jogalkotó is elismerte a joghézagot, és kibővítette a régi Btk.-ban foglalt fegyveres elkövetésre vonatkozó szabályokat azzal, hogy a fegyveres elkövetésre vonatkozó rendelkezéseket kell alkalmazni, ha a bűncselekményt löfegyver vagy robbanóanyag utánzatával fenyegetve követik el.²²

Álláspontom szerint a módosított fogalom rendkívül modern és pontos meghatározását adja a fegyveres elkövetésnek, hiszen nemcsak a löfegyver vagy robbanóanyag használatát és magánál tartását bünteti, hanem az azok utánzatával történő elkövetést is.

A szocialista Btk.-ban foglaltakkal szemben a régi Btk.-ban szabályozott fegyveres elkövetésre vonatkozó rendelkezésekhez már tartoztak háttérjogszabályok, amelyek kielégítő módon rögzítik a löfegyver²³, a robbanóanyag²⁴ fogalmát, azonban az utánzat fogalma kapcsán nem lelhető fel jogszabályi rendelkezés, amely megfelelő módon szabályozná azt. Törvényi rendelkezés hiányában az utánzat értelmezése tekintetében kizárólag annak általános jelentése alkalmazható, illetve az áru hamis megjelölésének bűncselekményében foglaltak kis eltéréssel tekinthetők az utánzat fogalmának.²⁵

Mint említettem, az utánzat fogalmát nem tartalmazza sem a régi, sem pedig az új Btk., ennek következtében a jogalkalmazó feladata lényegesen nehezebbé vált. Megjegyzendő, hogy a fegyverutánzatnak van egy általánosabb értelmű fogalma is, amely szerint a fegyverutánzat olyan szilárd anyagú, lövedék kilövésére alkalmatlan eszköz, amely az utánzás jellege és méretarányos kivitelezése miatt megtévesztésig hasonlít a löfegyverre.²⁶

A bírói gyakorlat eredményei a fegyveres elkövetés terén

A fegyveres elkövetést értelmező bírói gyakorlat – tekintettel arra, hogy a régi Btk. harmincöt évig volt hatályban – rendkívül széles körűnek és alapos-

²² 2001. évi CXXI. törvény a Büntető Törvénykönyvről szóló 1978. évi IV. törvény módosításáról 19. § (3) bek.

²³ Löfegyver: a tüzfegyver, valamint az a légfegyver, amelyből 7,5 joule-nál nagyobb csőtorkolati energiájú, szilárd anyagú lövedék lehet ki. A löfegyverekről és lőszeréről szóló 2004. évi XXIV. törvény 2. § 16.

²⁴ Robbanóanyagok és keverékek: az olyan folyékony, képlékeny, kocsonyás vagy szilárd anyagok és keverékek, amelyek a légköri oxigénnel vagy anélkül, gyors gázfejlődéssel járó hőtermelő reakcióra képesek, és amelyek adott kísérleti körülmények között, illetőleg nyomásra vagy hőre felrobbannak. A kémiai biztonságról szóló 2000. évi XXV. törvény 3. § (1) bek. aa) pont.

²⁵ 1978. évi IV. törvény 296. §

²⁶ Bokros Gábor: Jog & Fegyver. Kaliber Magazin, 2003/64., 2. o.

nak tekinthető, több kiemelt jelentőségű határozat született e területen. A határozatok jelentős részében a fegyveres elkövetés kapcsán annak eszközeit értelmezte a jogalkalmazó, más esetekben a különböző bűncselekmények közötti elhatároláshoz nyújtott segítséget a fegyveres elkövetés, egy határozat pedig a fegyveres elkövetés céljával foglalkozott.²⁷

A fegyveres elkövetés eszközei

A fegyveres elkövetés eszközével kapcsolatban a jogalkalmazó megállapította, hogy a rablás kísérlete nem minősül fegyveresen elkövetettként, ha a terhelt az elkövetéskor olyan riasztó-forgópisztolyt használ, amely az igazgatási jogszabályok értelmében nem tekinthető lőfegyvernek vagy robbanóanyagának. A határozat alapvetően az utánzat kérdéskörét járja körül, rögzítve, hogy a riasztó-forgópisztoly nem alkalmas arra, hogy a sértettben az éles lőfegyver képzetét keltse, ennek és a vonatkozó jogszabályok alapján pedig semmiképpen sem állapítható meg a fegyveres minősítés.²⁸ Álláspontom szerint e határozat az utánzat mint büntetőjogi fogalom hiányát jelenítette meg, hiszen a minősítés azért változott meg fegyveresről felfegyverkezve történő elkövetésre, mert még nem született meg a régi Btk. olyan módosítása, amely ezeket az eszközöket is magába foglalná, és megalapozná a fegyveres minősítés megállapítását.

A bíróság egy másik határozatában állapította meg azt, hogy a gáz-, illetve riasztófegyver nem minősül lőfegyvernek, így ezek használata nem alapozza meg a rablás fegyveresen történő elkövetés szerinti minősítését.²⁹ A bíróság helyzetét megkönnyítette az, hogy 1991-ben elfogadták azt a jogszabályt, amely már átfogó módon szabályozta a fegyverek és a lőfegyverek fogalmát is, élesen elkülönítve egymástól a lőfegyver, illetve a gáz- és riasztófegyver fogalmát. A módosítás elfogadását megelőzően a gáz- és riasztófegyverrel történő elkövetés kizárólag a felfegyverkezve történő elkövetés megállapításával járhatott, a fegyveres elkövetés megállapítása kizárt, tekintettel arra, hogy ezek az eszközök nem lőfegyverek, illetve lőfegyverutánzatok.

A joggyakorlat nagymértékű változáson ment keresztül: egy másik, az eszköz jellegére vonatkozó határozatában a Legfelsőbb Bíróság megállapította, hogy fegyveresen követi el a rablást az, aki az élet elleni közvetlen fenyege-

²⁷ A következőkben csak a fegyveres elkövetés eszközeivel, illetve a fegyveres elkövetés céljával foglalkozom, tekintettel arra, hogy a vonatkozó határozatok közül ezek tekinthetők relevánsnak a fegyveres elkövetés szempontjából; így nem vizsgálom a fegyveres elkövetés és az egyes bűncselekmények megállapíthatóságának kapcsolatát, és a halmazati kérdéseket sem.

²⁸ Székesfehérvári Megyei Bíróság B. törv. II. 836/1991.

²⁹ Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Bíróság I. Bf. 1081/1994. sz. II.

tés során gázpisztolyt tart magánál. E határozat jelentősége abban jelent meg, hogy a gázpisztoly – bár nem felel meg a lőfegyver törvényi fogalmának, mégis – megalapozza a fegyveres minősítést, mivel utánzatnak tekinthető.³⁰ Véleményem szerint e határozat kiemelt jelentőségű, hiszen ennek alapján a jogalkalmazó a lőfegyvernek nem minősülő fegyverekkel történő elkövetést már nem a felfegyverkezve történő elkövetés szerint minősítheti – amely több bűncselekmény esetében enyhébb minősítést jelent, mint a fegyveres elkövetés –, hanem a fegyveres elkövetés szerint, felhasználva annak utánzatokra vonatkozó rendelkezéseit.

A joggyakorlat nemcsak a lőfegyverekkel elkövetett fegyveres bűncselekmények vizsgálatára terjedt ki, hanem a robbanóanyagokkal is foglalkozott mint a fegyveres elkövetés lehetséges eszközeivel, ám lényegesen kevesebb esetben, tekintettel azok előfordulására és az elkövetés gyakoriságára. Egy ilyen határozatban a jogalkalmazó megállapította, hogy a közveszéllyel fenyegetés vétsége is megvalósul a pénzintézet sérelmére elkövetett rablás után, ha az ügyfélszolgálati pultra álbombát helyeznek, és az elkövetők a közveszéllyel járó esemény bekövetkezésére utaló, azzal fenyegető valótlan tényről állítanak.³¹ Álláspontom szerint az álbomba nem más, mint utánzat. A határozat a fegyveres elkövetésre vonatkozó rendelkezések 2001-es módosítása előtt keletkezett, így nem lett volna lehetősége az utánzattal történő elkövetés esetén a minősítő körülmény megállapítására. A fegyveres elkövetésre vonatkozó rendelkezések kiegészítése hiányában a jogalkalmazó csak a bűncselekmény alapesetét állapíthatta volna meg, azonban a határozat e szempontból mindenképp az utánzat meghatározásának és törvénybe iktatásának igényét fogalmazta meg.

A fegyveres elkövetés célja

A Btk.-ban foglaltak szerint a fegyveres elkövetés esetén nem szükséges semmilyen olyan cél, amely miatt az elkövető a lőfegyvert vagy a robbanóanyagot magánál tartja, illetve ezek utánzatával követi el a bűncselekményt. A cél közömbösségét támasztja alá az egyik ilyen határozat, amely szerint a szökés büntetének fegyveresen elkövetésként minősítése szempontjából közömbös, hogy az elkövető a fegyvert vagy a robbanóanyagot milyen célból tartja magánál. E határozatban megállapították azt is, hogy a szökés során

³⁰ Legf. Bír. Bfv.II.934/2005.

³¹ Bács-Kiskun Megyei Bíróság 3. B. 1291/1998.

ezen eszközök birtokban tartása önmagában lehetővé teszi a használatot, és így batorítón hat az elkövetőre.³²

A jogalkalmazó álláspontja azonban az évtizedek alatt változott. A Kúria megállapította, hogy a személyi szabadság megsértésének büntette nem minősül fegyveresen elkövettként, ha a tényállás nem tartalmaz adatot arra, hogy az elkövető által magánál tartott lőfegyverutánezatot a személyi szabadságtól megfosztáshoz vagy a megfosztottság fenntartásához fenyegetésül használta.³³ Ennek alapján rögzíthető, ha a tényállás tartalmaz adatot arra vonatkozóan, hogy az elkövető ténylegesen milyen célból használta a lőfegyverutánezatot, akkor a fegyveres minősítés megállapítható, leszűkítve a Btk. -ban foglalt rendelkezéseket, tekintettel arra, hogy csak akkor tette megállapíthatóvá a minősítő körülményt, ha a fegyver igénybevételének célja a személyi szabadsághoz kapcsolódó fenyegetés lett volna.

A fegyveres elkövetés alakulása a statisztika tükrében

A fegyveres elkövetés átfogó és megalapozott vizsgálatának érdekében álláspontom szerint mindenképp érdemes foglalkozni a vonatkozó statisztikai adatokkal és azok eredményeivel is, ugyanis ezek mutatják be e minősítő körülménnyel jellemzett bűncselekmények alakulását, tendenciáját.³⁴

Elsőként mindenképp az összes fegyveresen elkövetett bűncselekményt azok jellege szerint célszerű megvizsgálni. Megállapítható, hogy a fegyveresen elkövetett bűncselekmények száma egy nagyobb mértékű növekedés után jelentős mértékben csökkenni kezdett, egyre kevesebb ilyen bűncselekmény elkövetésére kerül sor³⁵ (*1. számú táblázat*).

A fegyveresen elkövetett bűncselekmények esetében – amint azt már a fogalmak elemzésénél, illetve a bírósági határozatokat vizsgálva részletesen bemutattam – az eszköz rendkívüli szerepet tölt be, egyes esetekben meghatározza, hogy az adott cselekmény bűncselekménynek minősül-e vagy sem, illetve a fegyveres elkövetés állapítható-e meg, vagy a felfegyverkezve törtéző elkövetés tekinthető tényállásszerűnek.

³² Legf. Bír. Katf. I. 04/1987.

³³ Kúria Bfv. I. 776/2012.

³⁴ A vizsgálatot nagymértékben nehezíti, hogy a fegyveres elkövetés mérésére 2009-től került sor, az Egységes Nyomozóhatósági és Ügyészégi Büntügyi Statisztikába 2009-től került be e minősítő körülmény, így annak eredményeit 2009-től vizsgálom.

³⁵ Ig. 32/97/2013. Legf. Ü. szám LFIIGA//318-2/2013. számú megkeresés küldése a Legfőbb Ügyészsegnek.

I. számú táblázat
Rendőri eljárásban regisztrált fegyveresen elkövetett bűncselekmények számának alakulása*

	2009	2010	2011	2012	2013. I.–V. hó
Személy elleni bűncselekmények	10	14	34	12	4
Az államigazgatás, igazságszolgáltatás és közelet tisztasága elleni bűncselekmények		1	1	3	
Közrend elleni bűncselekmények	4	141	116	82	36
Vágyon elleni bűncselekmények	223	321	315	257	55
Fegyveresen elkövetett bűncselekmények összesen	237	477	466	354	95

Megállapítható, hogy az elkövetők a regisztrált bűncselekmények negyven százalékában lőfegyvert használtak az elkövetéskor, huszonhét százalékban gáz- és riasztópisztolyt, illetve huszonegy százalékban fegyverutánzatot.³⁷ A 2. számú táblázatból megállapítható az is, hogy a fegyveres minősülés az esz-közrel elkövetett bűncselekmények huszonöt százalékát adja, előfordulása átlagosnak mondható.

A jogalkotó 2013 júliusában hatályon kívül helyezte a harmincöt éve hatályos régi Btk.-t, és hatályba lépett az új büntető törvénykönyv (a továbbiakban: új Btk.), így új tényállások jelentek meg, és maga a törvény is új szerkezetet kapott, továbbá a fegyveres elkövetésre vonatkozó szabályok is megváltoztak.

A fegyveres elkövetés minősítő körülményként értelmezhető esetei kimértékben bővültek, hiszen a régi Btk.-hoz képest az új Btk.-ban foglaltak alapján fegyveresen követhető el még a rendbontás bűncselekménye is. Megjegyzendő, hogy a törvény általános részében is megjelentek a fegyveres elkövetésre vonatkozó rendelkezések.

A fegyveres elkövetés új fogalma

Az új Btk.-ban foglaltak szerint fegyveresen követi el a bűncselekményt, aki lőfegyvert, robbanóanyagot, robbantószer, robbanóanyag vagy robbantószer felhasználására szolgáló készüléket tart magánál, vagy a bűncselekményt ezen

³⁶ A táblázat a Legfőbb Ügyészségnek az Ig. 32/97/2013. Legf. Ü. szám LFIIGA//318-2/2013. számú megkeresés alapján készült.

³⁷ Az ENYÜBS a fegyverutánzatot elkülönítve kezeli az olyan fegyvernek minősülő eszközöktől, amelyeket a büntetőjog egyértelműen fegyverutánzatnak tekint, mint például a légpuskát, a játék fegyvert, a flóbertet.

2. számú táblázat
**Rendőri eljárásban regisztrált fegyveresen elkövetett bűncselekmények számának alakulása
 az elkövetés eszköze szerinti bontásban³⁸**

Az elkövetés eszköze	2009	2010	2011	2012	2013. I–V. hó
gáz- és riasztópisztoly	45	103	106	76	35
lőfegyver	102	156	148	106	25
fegyverutánzat	46	79	50	80	21
légpuska	9	1	1	5	4
játék fegyver	8	14	29	43	4
flóbert	7	9	5	10	2
egyedi készítésű robbanószer	0	1	1	0	0
egyedi készítésű robbanószerkezet	1	0	1	1	0
lőszer	0	2	0	0	0
Molotov-koktél	0	0	2	0	0
robbantószer	0	0	0	2	0
vadászlőfegyver	0	0	1	1	0
benzin, gázolaj, hajtóanyag	0	0	0	1	0
Összesen	218	365	344	325	91
Eszközzel elkövetett bűncselekmények összesen	331	1047	1418	1591	701

eszközök utánzatával fenyegetve követi el.³⁹ E fogalom álláspontom szerint rendkívül tágnak tekinthető, hiszen már a robbanóanyag vagy robbantószer felhasználására szolgáló készülék, illetve a robbantószer fogalma is megjelent, de – hasonlóan a régi Btk.-ban foglalt fogalomhoz – itt sem definiálták e két eszközcsoportot, azok értelmezése a jogalkalmazó feladatává vált.

A fogalom kapcsán célszerű kiemelni, hogy a bűncselekményt a törvényben foglalt eszközök utánzatával fenyegetve kell elkövetni. Fenyegetés hiányában nem állapítható meg a minősített eset és így a büntetés is enyhébben minősül, tekintettel a minősítő körülmény hiányára.⁴⁰

A három fogalmat összehasonlítva megállapítható, hogy az új Btk.-ban foglalt fogalom tekinthető a legtágabbnak, míg a szocialista Btk.-beli a legszűkebb, nem tartalmazza az utánzatokat, illetve az egyéb robbanóanyagokat és robbantószerkezetet (3. számú táblázat).

³⁸ A táblázat a Legfőbb Ügyészségnek az Ig. 32/97/2013. Legf. Ü. szám LFIIGA//318-2/2013. számú megkeresés alapján készült.

³⁹ A Büntető Törvénykönyvről szóló 2012. évi C. törvény 459. § (1) 5.

⁴⁰ http://www.debrecenitotabla.hu/doc/bunteto/AROP/FSZA_ErtelmezoRendelkezesek.pdf

3. számú táblázat
A fegyveres elkövetés fogalmi elemeinek változásai

	szocialista Btk.	régi Btk.	új Btk.
Fegyver	x		
Lőfegyver		x	x
Robbanóanyag	x	x	x
Robbantószer			x
Robbanóanyag vagy robbantószer felhasználására szolgáló készülék			x
Utánzat		x	x

A fegyveres elkövetés és a bírói gyakorlat

Az új Btk. hatálybalépése után több, fegyveres elkövetéssel kapcsolatos határozat meghozatalára is sor került, amelyek közül kiemelt jelentőségű a Kúria két határozata, illetve három ítéletábrlai határozat, amelyeket a következőkben mutatok be.

A Kúria 4/2013. büntető jogegységi határozata az élet és a testi épség büntetőjogi védelméről szóló 15. számú irányelv III. része helyébe lépett, és a jogos védelem kibővült kérdéseivel foglalkozik.⁴¹ A határozat rögzít egy aggályos megállapítást is, amely szerint a fegyveresen történő elkövetés értelmező rendelkezései megegyeznek a régi Btk.-ban foglalt meghatározásokkal, ezért alkalmazásuk nem okozhat gondot, mivel a létező ítélkezési gyakorlat folytatható.⁴² Tekintettel arra, hogy az új Btk.-ban rögzített fogalom egy része semmilyen formában nem kimunkált, így felvetődhet a kérdés, hogy ténylegesen hogyan folytatható az ítélkezési gyakorlat, amely egyes fogalmak szempontjából nem is létezett. Álláspontom szerint a Kúria figyelmen kívül hagyta e tényt, és olyan formában próbálta meg áthidalni az értelmezési nehézségeket okozó joghézagokat, illetve fogalmi hiányokat, hogy visszautalt a korábbi bírósági gyakorlatra és annak alkalmazási lehetőségeire.

A büntetés kiszabási szempontok között vetődött fel egy 2014-es kúriai határozatban a fegyveres elkövetés mint speciális minősítő körülmény. A határozatban foglaltak szerint ha a cselekmény elbírálásakor már olyan rendelkezés van hatályban, amely kötelezővé teszi a tényleges életfogytiglani bün-

⁴¹ A jogos védelem és a fegyveres elkövetés kapcsolatával nem foglalkozom, tekintettel arra, hogy jelen cikk a fegyveres elkövetés általános jellemzőit és a vonatkozó bírósági gyakorlatot mutatja be a büntető anyagi jog különös részére és az általános részben fellelhető értelmező rendelkezésekre összpontosítva.

⁴² 4/2013. számú BJE határozat 2.

tetés kiszabását, az elkövetéskor hatályos Btk.-t kell alkalmazni. A határozat alapját adó bűncselekmények mindegyikét fegyveresen követte el a tettes (többrendbeli, társtettesként vagy bűnsegédként, fegyveresen közfeladatot el- látó személy ellen vagy hivatalos személy ellen elkövetett rablások), a hatá- lyos büntetéskiszabási szempontok szerint tényleges életfogytig tartó bünte- tés kiszabására került sor az elsőfokú bíróság által, amit a másodfokú bíróság is megerősített. A Kúria ugyanakkor megállapította, hogy törvénsértő büntetés kiszabására került sor, és enyhébb büntetés alkalmazása indokolt.⁴³

A másik három határozat a fegyveres elkövetéssel mint kétszeres minősítő körülménnyel foglalkozik. E határozatok rögzítik, hogy a vádlott szempontjából súlyosbító körülmény az, hogy visszaesőnek nem minősülő különös bűnismétlő, a bűncselekményt fegyveresen és csoportosan követte el, így kétszeres minősülés esete valósult meg⁴⁴, illetve a fegyveres rablás bűncselekményére kiszabható maximális büntetési tétel az új Btk.-ban csökkent.⁴⁵ A harmadik határozat ismét a súlyosbító körülmények között foglalkozott a fegyveres elkövetéssel, megállapítva, hogy a vagyoni elleni erőszakos bűncselekmények elszaporodottságát kell az adott büntetőeljárás során súlyosbí- tó körülményként figyelembe venni.⁴⁶

A fegyveres elkövetés alakulása – előrejelzések

Tekintettel arra, hogy az egyes, büntetőjogi statisztikát gyűjtő intézmények vonatkozásában lényeges szervezeti változásokra került sor, továbbá arra, hogy az összegyűjtött adatok kizárólag megkeresés révén érhetőek el⁴⁷, így még nem lehetséges felállítani olyan általános előrejelzéseket, amelyek kielé- gítő módon mutatják be a fegyveres elkövetés számának alakulását az új Btk. hatálybalépését követően.

Kiindulva azonban a korábban bemutatott statisztikai adatokból – amelyek csökkenő trend képét festik elénk –, figyelemmel a büntetőpolitika, va- lamint a fegyvertartásra vonatkozó szabályok szigorítására, valószínűnek tű- nik, hogy a trend továbbra sem törik meg.

43 Kúria Bfv. II. 406/2013.

44 Pécsi Ítéletábla Bf. 139/2013/14.

45 Pécsi Ítéletábla Bf. 288/2013/8.

46 Szegedi Ítéletábla Bf. 312/2013/8.

47 Az adatok elemzését tovább nehezíti az a tényező is, hogy az összegyűjtött adatokról semmilyen öz- szegzés nem érhető el, közzétételre sem elektronikus, sem pedig papíralapú dokumentumokban nem kerül sor.

Összegzés

Bár a felfegyverkezés és a fegyverkezés kifejezés rendkívül korán, a Csemege-kódexben is megjelent, a fegyveres elkövetés fogalmát mégis a szocialista Btk.-ban határozta meg, és alkalmazása is ekkor vált általánossá a bírósági gyakorlatban. A régi Btk. a fogalmat és az e minősítő körülménnyel jellemzett bűncselekmények körét bővítette tovább, de az egyes fogalmi elemek definiálásának elmaradásával megnehezítette a jogalkalmazó feladatát. Ez az értelmezési nehézség még az új Btk. alapján is fennáll, tekintet nélkül arra, hogy jelenleg már több mint ötvenéves bírósági gyakorlat segíti a jogalkalmazót döntése meghozatalában.

Az előbbieken alapján azonban mindenképp felvetődik a kérdés, hogy megfelelőnek és kielégítőnek tekinthetők ezek a szabályok a büntetőjogi védelem szempontjából, esetleg további módosításra, illetve kiegészítésre szorulnak.

Véleményem szerint célszerű lenne a fegyveres elkövetés tartalmát pontosabban szabályozni, ennek megfelelően új háttérjogszabályokat alkotni, és ezzel együtt lehetőséget adni a jogalkalmazónak, hogy konkrét esetben egyértelmű határozatot hozzon.

Irodalom

Az 1961. évi V. törvény kommentárja. KJK, Budapest, 1968

Belovics Ervin – Molnár Gábor – Sinku Pál: Büntetőjog Különös Rész. HVG-ORAC Lap és Könyvkiadó Kft., Budapest, 2011

Bócz Endre: A rendőrök ellen elkövetett hivatalos személy elleni erőszak Budapesten. *Belügyi Szemle*, 1977/9.

Bokros Gábor: Jog & Fegyver. *Kaliber Magazin*, 2003/64.

Csevár Antal: A politikai szemléletváltások és a hivatalos személy elleni erőszak. *Rendészeti Szemle*, 1993/2.

Hajdu Lajos: Bűnözés és büntetésbíráskodás a XVIII. század hetvenes éveinek Magyarországon. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1996

Hautzinger Zoltán: A fegyveresen elkövetett bűncselekmények vizsgálata. *Belügyi Szemle*, 2003/2–3.

Korinek László: Bűnözési elméletek. Duna Palota és Kiadó, Budapest, 2006

Kovacsicsné Nagy Katalin: Bírósági Indexek. A bűnözés és a büntetésiskizabás mérése 1990-1997. Központi Statisztikai Hivatal, Budapest, 2000

László Jenő: Az 1978. évi IV. törvény /Btk/ előkészítése. Igazságügyi Minisztérium Titkársága, Budapest, 1989

Michalik György: Ius Armorum (A fegyverek joga). Jogiforum.hu, 2003. január 8.
<http://www.jogiforum.hu/publikaciok/74>

Miskovics Mariann: A fegyveresen és felfegyverkezve történő elkövetés kialakulása Magyarországon. *Jogtudomány*, 2013

MERKL ZOLTÁN

A tömeges bevándorlás okozta válsághelyzet

A honvédelmi törvény módosításai
és egyéb jogszabályi változások a fegyverhasználatban

Magyarország határainak védelme 2015-ben új feladatok elé állította mind a jogalkotó, mind a jogalkalmazó hatóságokat. A kormány az uniós és nemzetközi szabályokat szem előtt tartva az ország fizikai védelme (határzár) mellett döntött. A törvényhozás, a végrehajtás és a bírói hatalmi ágak ennek a feladatnak alárendelve kaptak új működési irányt (például bíróságok, bírók számának növelése, új törvények hozatala). A kutatási téma fő pontja a két fegyveres, illetve rendvédelmi szerv bevetése új hatáskörök létrehozásával.

A következőkben a törvényi változtatásokat áttekintve elemzem a rendszeti feladatok újításait, és végül sarkalatos pontként bemutatom a fegyverhasználatot.

Először a jogalkotó által hozott új jogszabályok ismertetésére kerül sor: A közös nevező, amely ezt az igényt kifejezi, az „*a tömeges bevándorlás okozta válsághelyzetben való közreműködés*”.

A tömeges bevándorlás kezelésével összefüggően bizonyos törvényeket módosítottak. A teljesség igénye nélkül ezek a következők:

- a) a polgári perrendtartásról szóló 1952. évi III. törvény;
- b) a környezet védelmének általános szabályairól szóló 1995. évi LIII. törvény;
- c) az épített környezet alakításáról és védelméről szóló 1997. évi LXXVIII. törvény;
- d) a menedékjogról szóló 2007. évi LXXX. törvény, a következőket konkrétan érinti a változtatás:
 - a határon lefolytatott eljárás,
 - törvényes bevándorlás okozta válsághelyzet,
 - törvényes bevándorlás okozta válsághelyzetben alkalmazható ideiglenes igénybevétel;
- e) az államhatárról szóló 2007. évi LXXXIX. törvény, amely tartalmazza a konkrét intézkedést, a tranzitár kialakítására vonatkozó szabályokat;
- f) a termőföld védelméről szóló 2007. évi CXXX tv.;

- g) a büntetőeljárásról szóló 1998. évi XIX. tv. Konkrét változtatás a következő területeken következett be:
- a határozással kapcsolatos bűncselekmények esetén,
 - bíróság elé állítás,
 - lemondás a tárgyalásról;
- h) A büntető törvénykönyvről szóló 2012. évi C. törvény, amely a következő bűncselekményeket sorolja fel újításként:
- határozár tiltott átlépése,
 - határozár megrongálása,
 - határozással kapcsolatos építési munka akadályozása;
- i) az autópályák, autóutak és főutak használatáért fizetendő, megtett úttal arányos díjról szóló 2013. évi LXVII. törvény módosítása;
- j) a büntetések, intézkedések, egyes kényszerintézkedések és szabálysértési elzárás végrehajtásáról szóló 2013. évi CCXL. törvény. E törvény szolgálja az európai parlamenti és tanácsi irányelvnek való megfelelést.

A következő felsorolás a kormány rendeleteit és az azokban történt változásokat tartalmazza:

- a) az építésügyi és az építés felügyeleti hatóságok kijelöléséről és működési feltételeiről szóló 343/2006. (XII. 23.) kormányrendelet;
- b) a harmadik országbeli állampolgárok beutazásáról és tartózkodásáról szóló 2007. évi II. törvény végrehajtásáról szóló 114/2007. (V. 24.) kormányrendelet;
- c) a menedéjogról szóló 2007. évi LXXX. tv. végrehajtásáról szóló 301/2007. (XI. 9.) kormányrendelet;
- d) a régészeti örökség és műemléki érték védelemével kapcsolatos szabályokról szóló 39/2015. (III. 11.) kormányrendelet;
- e) az államháztartásról szóló törvény szerinti közérdekű használati joggal összefüggő kártalanításról szóló 211/2015. (VII. 23.) kormányrendelet;
- f) a honvédelemről és a magyar honvédségről, valamint a különleges jogrenddel bevezethető intézkedésekről szóló 2011. évi CXIII. tv. egyes rendelkezéseinek végrehajtásáról szóló 290/2011. (XII. 22.) kormányrendelet.

Az említett változások is jelzik, hogy mind a törvényhozás, mind a közigazgatás jelentős mértékben módosította a jogszabályokat.

A vizsgálat középpontjában a honvédelmi feladatok során alkalmazott rendészeti tevékenységek állnak. Az adott téma ismertetéséhez nélkülözhe-

etlen néhány fogalom tisztázása, például intézkedés¹, hatósági² eljárás, válsághelyzet.

A tanulmány egyik sarokpontja a válsághelyzet meghatározása.

A tömeges bevándorlás okozta válsághelyzet fogalmát Magyarországon a menedéjogról szóló 2007. évi LXXX. törvény módosítása vezette be. A módosítást – a polgári perrendtartásról, a környezet védelmének általános szabályairól, az épített környezet alakításáról és védelméről, az államhatárról, a termőföld védelméről, a büntetőeljárásról, a büntető törvénykönyvről, az autópályák, autoutak és főutak használatáért fizetendő, megtett úttal arányos díjról, valamint a büntetések, intézkedések, egyes kényszerintézkedések és a szabálysértési elzárás végrehajtásáról szóló törvények módosításával együtt – 2015. szeptember 4-én szavazta meg az Országgyűlés a kormány nevében, *Pintér Sándor* belügyminiszter által előterjesztett javaslat alapján.

Tömeges bevándorlás okozta válsághelyzetnek minősül:

- ha a Magyarországra érkező elismerést kérők száma egy hónap átlagában a napi ötszáz főt; vagy
- két egymást követő hét átlagában a napi hétszázötven főt; vagy
- egy hét átlagában a napi nyolcszáz főt meghaladja;
- ha Magyarországon a tranzitónában tartózkodók száma – a külföldiek el látásában közreműködő személyeket nem számítva – egy hónap átlagában a napi ezer főt, vagy két egymást követő hét átlagában a napi ezeröttszáz főt; vagy
- egy hét átlagában a napi kétezer főt meghaladja;
- ezeken kívül pedig bármely olyan migrációs helyzettel összefüggő körülmény, amely valamely település közbiztonságát közvetlenül veszélyezteti.

A tömeges bevándorlás okozta válsághelyzetet az országos rendőrfőkapitány és a menekültügyi hatóság vezetőjének kezdeményezésére, a miniszter javaslatára a kormány rendeletben rendelheti el. Az egészségügyi államigazgatási szerv haladéktalanul megvizsgálja, hogy a járványügyi intézkedések elrendelésének jogszabályban meghatározott feltételei fennállnak-e.

¹ A rendészetről lásd Balla Zoltán: A rendészet fogalma és rendszere, a nemzetbiztonsági igazgatás. In: Korinek László (szerk.): Értekezések a rendészetről. NKE-RTK, Budapest, 2015, 17–51. o.

² A rendőri intézkedés hatósági jellegéről lásd Buzás Gábor: Gondolatok közrendről, közbiztonságról, rendészetről és rendőri intézkedésről. In: Gaál Gyula – Hautzinger Zoltán (szerk.): Tanulmányok a „Biztonsági kockázatok – rendészeti válaszok” című tudományos konferenciáról. Pécs, 2014, 113–116. o. [Pécsi Határőr tudományos közlemények XV.]

A felsorolt pontok olyan körülmény kialakulásában játszanak szerepet, amely során valamely település közbiztonságát, közrendjét vagy a közegészségügyet közvetlenül veszélyeztetni különösen, ha az adott településen vagy annak külterületén található befogadóállomáson vagy a külföldiek elhelyezéséről gondoskodó egyéb létesítményben zavargás tör ki, vagy erőszakos cselekményt követnek el.

A kormányrendeletben ki is hirdetett hat megyére válsághelyzetet. Fontos megjegyezni, hogy az említett rendelet nem jelent különleges jogrendet. Ez szintén a „megszokott” törvényi szabályozástól való eltérést mutatja, hiszen eddig csak a különleges jogrendben nyílt lehetőség a különböző fegyveres szervek működésének a megváltoztatására jogszabályi módosítással.

A kihirdetett állapotban a Magyar Honvédség a jogalkotótól több intézkedési jogosultságot kapott, és ez adott okot a honvédelemről szóló törvény változtatására.

A változtatások jogszabályi hátterét az egyes törvények Magyarország államhatárának hatékonyabb védelmével és a tömeges bevándorlás kezelésével összefüggő módosításairól szóló, az Országgyűlés által 2015. szeptember 21-én elfogadott 2015. évi CXLII. törvény tartalmazza.

A honvédelemről és a Magyar Honvédségről, valamint a különleges jogrendben bevezethető intézkedésekről szóló 2011. évi CXIII. törvény módosítása

4. § A honvédelemről és a Magyar Honvédségről, valamint a különleges jogrendben bevezethető intézkedésekről szóló 2011. évi CXIII. törvény (a továbbiakban: Hvt.) 36. § (1) bekezdése a következő *h*) ponttal egészül ki:

A Honvédség fegyverhasználati joggal látja el a következő feladatokat:

„*h*) a menedékjogról szóló törvény szerinti tömeges bevándorlás okozta válsághelyzet idején közreműködés az államhatár őrzésében, az államhatár rendjét közvetlenül veszélyeztető konfliktushelyzet és a tömeges méretű migráció kezeléséhez szükséges intézkedések végrehajtásában, valamint az államhatár rendje ellen irányuló erőszakos cselekmények elhárításában.”

5. § (1) A Hvt. 37. §-a a következő (1a) és (1b) bekezdéssel egészül ki:

„(1a) A 36. § (1) bekezdés *h*) pontja szerinti közreműködés során a Honvédség a rendőrség feladat- és hatáskörét nem vonhatja el.

(1b) A 36. § (1) bekezdés *h*) pontja szerinti közreműködés során a katona kizárólag a menedékjogról szóló törvény szerinti tömeges bevándorlás okozta válsághelyzetet kihirdető kormányrendeletben meghatározott területen – e törvényben meghatározottak szerint – segítheti a rendőr feladatainak ellátását.”

(2) A Hvt. 37. § (2) és (3) bekezdése helyébe a következő rendelkezések lépnek:
„(2) A 36. § (1) bekezdés *h*) pontja, valamint a 36. § (2) bekezdés *a*) pontja szerinti közreműködői feladatokat az abban résztvevő honvédségi szervezetek katonai függelmi rendszerben, saját parancsnokaik vezetésével hajtják végre.

(3) A 36. § (1) bekezdés *h*) pontja szerinti közreműködői feladat során meg kell határozni az igénybevétel pontos célját, időtartamát, a kirendelt erők feladatait, létszámát és eszközeit, fegyverzetét, továbbá földrajzilag körülírt területét. A 36. § (1) bekezdés *h*) pontjában és a 36. § (2) bekezdésében meghatározott feladatok teljesítésére alárendelt szervezeteitől legfeljebb 200 fő 21 napi időtartamot meg nem haladó igénybevételéről a Honvéd Vezérkar főnöke, az ezt meghaladó létszámú vagy időtartamú igénybevételről a honvédelemért felelős miniszter dönt. A 3000 főt meghaladó igénybevételről a honvédelemért felelős miniszter – a döntéssel egyidejűleg – az Országgyűlés honvédelmi ügyekkel foglalkozó bizottságát tájékoztatja.”

6. § A Hvt. 54. § (1) bekezdése helyébe a következő rendelkezés lép:

„(1) A katonai szervezetek objektumait, létesítményeit, szállítmányait, javait fontosságuknak megfelelően őrizni, személyi állományát pedig védelmezni kell. A Honvédség által védendő, kijelölt létesítményeket a Honvédség kormányrendeletben meghatározottak szerint őrzi. Az őrzés katonai erővel, fegyveres biztonsági őrseggel, technikai rendszer telepítésével, őr-kutyákkal, és ezek kombinált alkalmazásával biztosítható.”

7. § A Hvt. a következő 35/B alcímmel egészül ki:

„35/B. *A katona tömeges bevándorlás okozta válsághelyzetben való közreműködése*

54/D. § (1) A 36. § (1) bekezdés *h*) pontja szerinti feladatra vezényelt katona – e törvény rendelkezéseitől eltérően –

a) a Rendőrségről szóló 1994. évi XXXIV. törvény (a továbbiakban: Rtv.) 29–32. §-ában, 33. § (1) bekezdés *a*) és *f*) pontjában, 33. § (2) bekezdés *a*)-*b*) és *f*) pontjában, 35–36. §-ában, 37. § *a*) és *e*) pontjában, továbbá

- 42–43. §-ában meghatározottak szerint jogosult intézkedni, illetve kényszerítő eszközt alkalmazni, valamint
- b) a jogszabályban meghatározott feladatának ellátása során a közúti forgalmat irányíthatja, korlátozhatja, illetve szüneteltetheti.
- (2) Ha a katona az (1) bekezdés szerinti rendőri intézkedés végrehajtásában közreműködik, eljárására az Rtv.-ben meghatározott szabályok az irányadóak. A katona intézkedésének a jogszerűségét az e törvényben meghatározottak szerint kell vizsgálni.
- (3) A 36. § (1) bekezdés *h*) pontja szerinti feladat
- a) *végrehajtására* vezényelt katonát nem terheli az e törvény szerinti fegyverhasználati kötelezettség,
 - b) *végrehajtására* vezényelt katona – ha más kényszerítő eszköz nem áll rendelkezésre vagy a használatára nincs lehetőség – bárkivel szemben testi sérülés okozására alkalmas, e törvényben meghatározottaktól eltérő, más kényszerítő eszközt is használhat, azonban annak használata nem irányulhat az emberi élet kioltására, és
 - c) *végrehajtása* során nem minősül lőfegyverhasználatnak a gumilövedék, a pirotechnikai eszköz, a könnygázgránát, az elfogó háló lőfegyverrel vagy az e célra szolgáló egyéb kilövő eszközzel történő célba juttatása.”

8. § A Hvt. 61. § (2) bekezdése helyébe a következő rendelkezés lép:
- „(2) A kényszerítő eszköz alkalmazását a szolgálati előljárónak haladéktalanul jelenteni kell, aki a kényszerítő eszköz alkalmazásának a jogszerűségét köteles megvizsgálni, majd – a műveleti területen, valamint a 36. § (1) bekezdés *h*) pontja szerinti feladat végrehajtása során végzett katonai tevékenység kivételével – álláspontjáról a kényszerítő eszköz alkalmazásától számított nyolc napon belül értesíti azt, akivel szemben a kényszerítő eszközt alkalmazták. Ha a kényszerítő eszközt utasításra alkalmazták, a jelentés megtétele az utasítást adó előljáró kötelezettsége, és annak jogszerűségéről a Honvéd Vezérkar főnöke foglal állást.”

A honvédek jogállásáról szóló 2012. évi CCV. törvény módosítása

9. § A honvédek jogállásáról szóló 2012. évi CCV. törvény 17. § (1) bekezdése helyébe a következő rendelkezés lép:
- „(1) Az állomány tagja a honvédelemről és a Magyar Honvédségről, valamint a különleges jogrendben bevezethető intézkedésekről szóló 2011. évi

CXIII. törvény (a továbbiakban: Hvt.) 36. § (1) bekezdés *a)*, *b)* és *f)* pontjában meghatározott feladatok végrehajtására kapott parancsot önfeláldozásig terjedő bátorsággal köteles végrehajtani. A Hvt. 36. § (1) bekezdés *c)–e)*, *g)* és *h)* pontjában és (2) bekezdés *a)* pontjában meghatározott feladatok végrehajtására kapott parancsot az állomány tagja akkor is köteles teljesíteni, ha az az életét vagy a testi épségét közvetlenül vagy súlyosan veszélyezteti.”

Szintén jelentős a rendőrségről szóló 1994. évi XXXIV. törvényben történt módosítás.

1. § A Rendőrségről szóló 1994. évi XXXIV. törvény (a továbbiakban: Rtv.)

2. §-a a következő (5) bekezdéssel egészül ki:

„(5) A rendőrség határrendészeti, bűnüldözési és bűnmegelőzési célból a nemzetbiztonsági szolgálatokkal együttműködve külföldön felderítő tevékenységet végezhet, amely során információkat gyűjt az államhatár rendjét veszélyeztető cselekmények, valamint a terrorizmussal összefüggő cselekmények felderítése és a tömeges méretű migráció kezeléséhez szükséges intézkedések végrehajtása érdekében.”

Magyarország Alaptörvényét sem lehet figyelmen kívül hagyni. A feladatok meghatározásánál sarokpontot jelentenek a jogszabály rendelkezései. A honvédelem feladatát meghatározó jogszabályok, rendeletek a következők:

- alaptörvény;
- honvédelmi tv.;
- egyes törvényeknek a tömeges bevándorlás kezelésével összefüggő módosításáról szóló 2015. évi CXLII. tv.;
- Btk.
- szolgálati szabályzat (24/2005. HM rendelet);
- 25/2015. (IX. 4.) HM–BM együttes utasítás.

Magyarország Alaptörvénye a magyar honvédséget a magyar fegyveres erőként rögzíti. Alapvető feladata az ország függetlenségének, területi épségének és határainak katonai védelme, nemzetközi szerződésből eredő közös védelmi és békefenntartó feladatok ellátása, valamint a nemzetközi jog szabályaival összhangban humanitárius tevékenység végzése. A legfőbb törvényünk ugyanígy tartalmazza a rendőrség alapvető feladatait, amely a „bűncselekmény megakadályozása, felderítése, a közbiztonság, a közrend és az államhatár rendjének védelme”.

A honvédelmi törvény szabályozza a fegyverhasználati jogot, a vázolt fegyverhasználati joggal való feladatellátás kiegészül: a menedékjogról szóló törvény szerinti tömeges bevándorlás okozta válsághelyzet idején közreműködés az államhatár őrzésében, az államhatár rendjét közvetlenül veszélyeztető konfliktushelyzet és a tömeges méretű migráció kezeléséhez szükséges intézkedések végrehajtásában, az államhatár rendje ellen irányuló erőszakos cselekmények elhárításában. Változás egyebek között: „A belügyminiszter és a honvédelmi miniszter 25/2015. (IX. 14.) BM-HM együttes utasítása”³ a honvédelem és a rendőrség feladatainak ellátásában történő közreműködése céljából. Ez az utasítás is érinti a katona feladatvégzése közbeni fegyverhasználati jogát, mert szabályozza a közös eljárási rendet. Az utasítás hatálya kiterjed a rendőrségre és a Magyar Honvédségnek a rendőrségi feladatok közreműködése mellett történő ellátásában részt vevő állományára.

A feladat teljesítéséhez az utasítás szerint a két fegyveres szervnek megállapodást kell kötnie. A szerződés meghatározott pontja szerint közös járőrözést, létesítmény-védelmi feladatokat kell ellátnia, ilyen például az államhatár védelmével összefüggő feladatokat végrehajtó rendőri állománnyal közös járőrszolgálat. Erre a feladatra a honvédség felkészített honvédet biztosít.

Az utasítás továbbá tartalmazza „A Magyar Honvédségnek a tömeges bevándorlás okozta válsághelyzet idején történő közreműködése során alkalmazandó különös intézkedési rend” szabályait.

E szabály szerint a rendőr a jogszabályban, illetve szerződésben meghatározott feladatok összehangolt ellátása érdekében kérheti fel a kijelölt honvéd elöljáróját, ennek hiányában a honvédet. A felkérést, ami nem ütközik az utasítás 4. § (2) bekezdésébe, teljesíti a kijelölt honvéd és a rendőr-honvéd együttes részvétele mellett látja el az ór- járőrszolgálatot. Tehát a honvéd jogait csak a rendőr személyes jelenlétében gyakorolhatja. A közös szolgálat vezetője a rendőr, ő a járőrvezető. Az utasítás 8. § (1) bekezdése rendelkezik a járőrszolgálatban fellépő önálló intézkedési jogkörökről.

„(1) A közös szolgálat járőrszolgálatként történő ellátása során az intézkedéseket elsősorban a járőrvezetőnek kell kezdeményeznie.

(2) Ha az intézkedésre okot adó eseményt vagy körülményt a járőrtárs észleli, intézkedést önállóan csak akkor kezdeményezhet, ha a járőrvezetővel nincs közvetlenül kapcsolatban, vagy azonnali intézkedési kötelezettsége áll fenn.”

³ Honvédelmi Közlöny, XLII. évfolyam 9. szám, 776. o.

A közös intézkedés szabályait a 9. § (1) és (2) bekezdése tartalmazza.

„(1) Az intézkedést elsősorban a járőrvezetőnek kell foganatosítania a járőr társ közvetlen módon történő biztosítása mellett.

(2) Az intézkedést biztosító járőrtársnak folyamatosan figyelemmel kell kísérnie a közvetlen környezetét és az intézkedés alá vont személyt, készen kell állnia az intézkedés alá vont személy esetleges menekülésének megakadályozására vagy esetleges támadás elhárítására.”⁴

Az iménti jogszabály-változások vezettek el a fegyverhasználati jog átalakulásához a honvédelem bevetésekor. Ezzel kapcsolatban természetesen több kérdés is felvetődik, például milyen fegyvert használhat a honvéd – hiszen a rendőrral ellentétben, a honvédelem fegyverezvénye teljes mértékben más foglalat magában.

E kérdés e tanulmányban nem tárgyalom, hiszen a téma a fegyverhasználati jog változásának indokai, ezek bemutatása.

A katona fegyverhasználat

56. § (1) A fegyverhasználat a legsúlyosabb kényszerítő eszköz alkalmazása, amelynek során a fegyveres szolgálatot teljesítő katona – saját elhatározásából vagy parancsra – szándékosan személyre irányított, célzott lövést ad le.

(2) Fegyveren az (1) bekezdés alkalmazásában a honvédségnél rendszeresített egyéni lőfegyvert kell érteni. A lőfegyver használhatatlanná válása vagy hiánya esetén fegyvernek kell tekinteni a testi sérülés okozására vagy az élet kioltására alkalmas bármely más eszközt is.

(3) A fegyveres szolgálatot teljesítő katona – ha más kényszerítő eszközt nem alkalmazhat, vagy az nem vezetett eredményre, és a szolgálati feladatának teljesítéséhez feltétlenül szükséges – a jogos védelem és a végszükség esetén kívül is jogosult és köteles fegyvert használni:

a) fegyveres szolgálat ellátása során a maga vagy társa, az őrzött, védett személyek, létesítmények vagy tárgyak biztonságát veszélyeztető, bárki részéről elkövetett támadás vagy az őrzött objektumba, lezárt területre történő jogellenes behatolás megakadályozására;

b) fogoly őrzésére, kísérésére irányuló szolgálatban, ha a fogva tartott vagy bárki az őrt megtámadja;

⁴ Honvédelmi Közlöny, CXLII. évfolyam, 9. szám, 777. o.

- c) katonai rendészeti szolgálatban a katona vagy polgári személy részéről a katonai rendszert ért támadás elhárítására, és a jogszerű intézkedéssel szembeni tettleges ellenállás leküzdésére.
- (4) A támadás az a tevékenység, amely a támadó részéről közvetlenül:
- a) a fegyveres szolgálatot teljesítő katona élete vagy testi épsége ellen irányul, vagy a katonát a szolgálata ellátására képtelen állapotba helyezi, vagy ilyen cselekményt megkísérel, veszélyezteti az őrzött, védett személyek, létesítmények vagy tárgyak biztonságát, vagy az őrzött objektumba, lezárt, védett és biztosított területre való jogellenes behatolásra,
 - b) a fogoly kiszabadítására, az őrhely, az őrzött objektum, és tárgyak megromlására, használhatatlanná tételére, megszerzésére, birtoklására vagy megsemmisítésére irányul.
57. § (1) Katonával szemben lőfegyver használható – ha más intézkedésre, kényszerítő eszköz alkalmazására nincs mód vagy az eredménytelen volt – az 56. §-ban meghatározottakon túl:
- a) lőfegyver, robbanóanyag, robbantószerkezet vagy azt magában foglaló haditechnikai eszköz, és az élet kioltására vagy élő erő harcképtelenné tételére rendszeresített más anyag erőszakos megszerzésére irányuló cselekmény megakadályozására;
 - b) élet, a testi épség elleni bűncselekmény lőfegyverrel, robbanóanyaggal, robbantószerkezettel való elkövetésének megakadályozására;
 - c) szándékos emberölés elkövetésének megakadályozására vagy megszakítására;
 - d) közveszélyokozás, terrorcselekmény elkövetésének megakadályozására vagy megszakítására;
 - e) a fegyver és az élet kioltására alkalmas más eszköz letételére irányuló felszólítás eredménytelensége esetén, ha a magatartás annak ember elleni közvetlen felhasználására utal.
- (2) Az (1) bekezdés b)–e) pontjában meghatározott esetekben, továbbá, ha a lőfegyvert tömegben levő katonával szemben kell alkalmazni, a katona köteles a rendőrség segítségét kérni, kivéve, ha az eset összes körülményei folytán erre már nincs idő, és a késedelem az intézkedés eredményességét, a katona vagy más személy életét, testi épségét veszélyezteti.
58. § (1) A fegyverhasználatot – az 55. § (5) bekezdésének kivételével – meg kell előznie
- a) felszólításnak cselekvésre vagy a kifogásolt jogellenes magatartás abbahagyására;
 - b) más személy segítségül hívásának;

- c) lehetőség szerint más kényszerítő eszköz alkalmazásának;
 - d) figyelmeztetésnek, hogy fegyverhasználat következik; és
 - e) figyelmeztető lövésnek.
- (2) A fegyverhasználatot megelőző intézkedések részben vagy teljesen mellőzhetők, ha az eset összes körülményei folytán azokra már nincs idő, és a kétsédelem az intézkedés eredményességét, az intézkedő katona vagy más személy életét, testi épségét közvetlenül veszélyezteti.
 - (3) Fegyverhasználat során kerülni kell az élet kioltását.
 - (4) Nincs helye fegyverhasználatnak
 - a) ha annak indoka már megszűnt;
 - b) megtorlásként;
 - c) ha a támadás elhárítása tárgyra vagy állatra leadott lövéssel is elérhető;
 - d) ha olyan személy életét vagy testi épségét veszélyezteti, akivel szemben a fegyverhasználat feltételei nem állnak fenn;
 - e) magatehetetlen személlyel, valamint a konfliktusban részt nem vevő terhes nővel és gyermekkorúval szemben, ha e körülményekről az intézkedőnek tudomása van, vagy azok számára nyilvánvalóan felismerhetők;
 - f) jogellenesen összegyűlt, vagy fegyvertelenül jogellenes magatartást tanúsító tömeg, katonai csoportosulás széteszlatására;
 - g) a honvédség feladatairól szóló rendelkezések közül olyan esetben, amikor a feladatait fegyverhasználati jog nélkül hajtja végre.
 - (5) Tömegben, katonai csoportosulásban levő katona ellen fegyver használata kizárólag akkor jogszerű, ha vele szemben a fegyverhasználat feltételei fennállnak. A fegyverhasználatnak az egyes katona ellen kell irányulnia.
 - (6) A tömegben, katonai csoportosulásban levő katonával szembeni fegyverhasználatot – a következő sorrendben – meg kell előznie:
 - a) a tömeg vagy katonai csoportosulás széteszlatására, vagy a jogellenes magatartás megszüntetésére irányuló felhívásnak;
 - b) a tömeg vagy katonai csoportosulás széteszlatására irányuló egyéb kényszerítő eszköz alkalmazásának; valamint
 - c) az (1) bekezdés d) és e) pontjában foglaltaknak.

Hvt. módosításai (az ismertetés vázlatos):

- a közreműködés során a honvédség a rendőrség feladat- és hatáskörét nem vonhatja el;
- a katona kizárólag a válsághelyzetet kihirdető kormányrendeletben meghatározott területen segítheti a rendőr feladatainak ellátását;

- a feladatot a honvédségi szervezetek katonai függelmi rendszerben, saját parancsnokok vezetésével hajtják végre;
- a feladatra vezényelt katona jogosult fegyver és más kényszerítő eszköz polgári személlyel szembeni alkalmazására, a kényszerítés végrehajtására vezényelt katona bárkivel szemben testi sérülés okozására alkalmas, e törvényben meghatározottaktól eltérő, más kényszerítő eszközt is alkalmazhat (például sokkoló, vízgyűtő, akár földről felszedett bot is), azonban csak akkor, ha rendszeresített eszközök használatára nincs lehetőség, és nem irányulhat az emberi élet kioltására;
- kényszerítő eszközök alkalmazása során nem minősül löfegyverhasználatnak a gumilövedék, a pirotechnikai eszköz, a könnygázgránát, elfogó háló löfegyverrel vagy az e célra szolgáló egyéb kilövő eszközzel.

E módosítás célja, hogy a katona, ha a körülmények megkövetelik, bárkivel szemben a rendőrségnél rendszeresített kényszerítő eszköz alkalmazására is jogosulttá váljon. Ha a kényszerítő eszköz alkalmazása utasításra valósul meg, akkor a felelősség a parancs adóját és a jelentési kötelezettségek is az utasítás adóját terhelik.

A Magyar Honvédségnek a tömeges migrációs helyzetben alkalmazott kényszerítő eszközök alkalmazása után nem kell a jogszerűségről tájékoztatnia azt, aki ellen fellépett.

Továbbra sincs helye fegyverhasználatnak jogellenesen összegyűlt, vagy fegyvertelenül jogellenes magatartást tanúsító tömeg szétosztatására. A szükségesség és arányosság betartása nem hagyható figyelmen kívül.

Fő szabály szerint a katonát fegyverhasználati kötelezettség nem terheli, de önvédelem, a járőrtárs védelme esetén a joga igen. Jogosult fegyvert használni a saját maga vagy a társai biztonságát közvetlenül és életveszélyesen veszélyeztető támadás elhárítására, veszélyeztető támadás megakadályozására.

Összegzés

A tanulmány által tárgyalt fő kérdéskörben – fegyverhasználat – bemutatott változások lényegében a két szerv gyakorlatát kívánják összhangba hozni. A törvények által is különálló szervezatként említett rendőrség mint rendvédelmi és a honvédség mint fegyveres szerv fegyverhasználati, intézkedési jogköreinek egymáshoz illesztése a változtatás egyik fő indoka.

FEHÉR JUDIT

A rendőrség informatikaihálózat-védelmének fejlesztési irányai és feladatai

A fejlesztési irányvonalak meghatározásához alapdokumentumként tekintek a 77/2013. (XII. 19.) NFM rendelet (a továbbiakban: rendelet) keretében az állami és önkormányzati szervek elektronikus információbiztonságáról szóló 2013. évi L. törvényben (a továbbiakban: Ibtv.) meghatározott technológiai biztonsági, továbbá biztonságos információs eszközökre, termékekre vonatkozó, valamint a biztonsági osztályba és biztonsági szintbe sorolási követelményeiről megalkotott eljárás módszertanára. A módszertan alapjaiban véve az Ibtv. törvény védelmi területeire koncentrálna, három spektrumon (bizalmosság, sértetlenség és rendelkezésre állás) vizsgálva a rendőrség elektronikus információs rendszereit, öt biztonsági osztályba sorolása mellett lehetőséget ad a rendőrségi informatikai hálózatok védelmi fejlesztési irányvonalainak meghatározására. Az Ibtv. előírásaiban megjelenő védelmi területeket kívánom használni az irányvonalak meghatározásánál:

- „zárt védelem: az összes számításba vehető fenyegetést figyelembe vevő védelem”¹;
- „teljes körű védelem: az elektronikus információs rendszer valamennyi elemére kiterjedő védelem”²;
- „folytonos védelem: az időben változó körülmények és viszonyok között is megszakítás nélkül megvalósuló védelem”³;
- „kockázatokkal arányos védelem: az elektronikus információs rendszer olyan védelme, amelynek során a védelem költségei arányosak a fenyegetések által okozható károk értékével”⁴.

Az irányvonalakat a következő területekre értelmeztem:

- adminisztratív;
- fizikai;
- logikai.

¹ Az állami és önkormányzati szervek elektronikus információbiztonságáról szóló 2013. évi L. törvény. Magyar Közlöny 2013/69., 50244. o.

² Uo. 50243. o.

³ Uo. 50242. o.

⁴ Uo. 50243. o.

Az irányvonalakat szervezeti szinten és a rendőrségi informatikai hálózatok szintjén fogom értelmezni a törvény és végrehajtási rendeleteinek elemzett formájának erejéig.

Adminisztratív fejlesztési célkitűzések a rendőrségi szervezet részére

Miután az Ibtv.-t vettem alpdokumentumként a fejlesztési irányvonalak meghatározásánál, az elektronikus információs rendszereket – és így közvetve az informatikai hálózatokat – működtető szervezetet biztonsági szintbe kell sorolni, így első adminisztratív irányvonali célkitűzésként határozom meg a rendőrségi informatikai hálózatokkal való összefüggésében.

Az Ibtv. általános irányelvei szerint „*az érintett szervezet az elektronikus információs rendszere biztonsági osztályba sorolásakor a bizalmasság, sértetlenség és rendelkezésre állás követelményét a rendszer funkciójára tekintettel, ahhoz igazodó súllyal érvényesíti, így például*

1.1.1. a nemzeti adatvagyonot kezelő rendszerek esetében a sértetlenség követelményét emeli ki;

1.1.2. a létfontosságú információs rendszeremek esetében a rendelkezésre állást követeli meg elsődlegesen;

1.1.3. a különleges személyes adatokkal kapcsolatban alapvető igényként fogalmazza meg a bizalmasság fenntartását”⁵.

Figyelembe véve a rendelet meghatározásait, és az Ibtv. 9. § (2) bekezdés b) alpontját, a rendőrséget mint szervezetet a minimális törvényi előírásoknak megfelelően 3-as biztonsági szintbe sorolom. Ez a besorolás azt feltételezi, hogy a rendőrségnél mint szervezetnél nincs 3. biztonsági osztálynál magasabb besorolású rendszer, és az „*érintett szervezet megköveteli, hogy az érintett szervezet elektronikus információbiztonsági folyamatai jól szabályozottak legyenek, a folyamatokat dokumentálják és az adminisztratív védelmi intézkedéseket hatékony logikai védelmi intézkedésekkel támogassák*”⁶.

Ez a meghatározás tágabban értelmezve a rendőrség esetében azt jelenti, hogy „*az elektronikus információs rendszerek biztonsági eljárásait meghatá-*

⁵ Az állami és önkormányzati szervek elektronikus információbiztonságáról szóló 2013. évi L. törvényben meghatározott technológiai biztonsági, valamint biztonságos információs eszközökre, termékekre vonatkozó, valamint a biztonsági osztályba és biztonsági szintbe sorolási követelményeiről szóló 77/2013. (XII. 19.) NFM rendelet 2. melléklet 1.1. Magyar Közlöny, 2013/214., 85388. o.

⁶ Uo. 2. melléklet 2.1. Magyar Közlöny, 2013/214., 85392. o.

rozták, és azokat összehangolták az informatikai biztonságpolitikával, informatikai biztonsági stratégiával, és az informatikai biztonsági szabályzattal”.

Ebből egyértelműen meghatározható a rendőrségnek az a célja, hogy megfogalmazza a stratégiáját és az érintett szervezetre érvényes követelmények szerint dokumentálja is azt. Mindemellett a szervezeten belül ki is kell hirdetnie az informatikai biztonsági stratégiát, amely pontosan meghatározza a biztonságpolitikai célok megvalósításának módszerét, eszközrendszerét, ütemezését. Az informatikai biztonsági stratégiának rövid, közép- és hosszú távú célokat kell megfogalmaznia, ezzel a teljes körű védelem hatását keltheti a szervezet. Álláspontom szerint mindemellett másodlagos céljának kell lennie, hogy belső szabályozásában vagy magában az informatikai biztonsági stratégiában meghatározza az informatikai biztonsági stratégia felülvizsgálatának és frissítésének gyakoriságát, ezzel biztosítva a folytonosságot.

Továbbá ezen az irányvonalon, „*az elektronikus információs rendszerek biztonságával kapcsolatos felelősségeket meghatározták, és azokat az érintettek ismerik és elfogadják*”.⁸

A rendőrség tekintetében értelmezve ezt az előírást, a rendőrség harmadlagos célja gondoskodni arról, hogy az informatikai biztonsági stratégia jogosulatlanok számára ne legyen megismerhető, módosítható. Véleményem szerint gondoskodnia kell még arról is, hogy az informatikai biztonsági stratégia illeszkedjen az érintett szervezet más stratégiáihoz (így különösen a költségvetési és humán erőforrás-tervezéshez, tevékenységkör-változáshoz, fejlesztéshez), jövőképehez.

Mindemellett a rendelet megengedő ebben a témakörben, mert elvárás szinten fogalmazza csak meg, hogy a szervezetnél „*a biztonságtudatosságot megteremtették, és azt az érintett szervezet megköveteli, az informatikai és az általános szakmai területeken folynak biztonsági képzések, de azok ütemezése és a megtartása nem formalizált*”⁹. Tehát a szabályozottságot a védelem nem minden terére terjeszti ki.

A rendelet az adminisztratív védekezések tekintetében a következő területeket különíti el egymástól:

- Szervezeti szintű alapeladatok.
- Kockázatelemzés.
- Tervezés.
- Rendszer- és szolgáltatásbeszerzés.

⁷ Uo. 2. melléklet 2.3. Magyar Közlöny, 2013/214., 85392. o.

⁸ Uo. 2. melléklet 2.3.2. Magyar Közlöny, 2013/214., 85392. o.

⁹ Uo. 2. melléklet 2.3.6. Magyar Közlöny, 2013/214., 85392. o.

- Biztonsági elemzés.
- Emberi tényezőket figyelembe vevő – személy- – biztonság.
- Tudatosság és képzés.

Álláspontom szerint ezeket az általános érvényű védelmi területeket szervezeti szinten kell megalkotni, a szervezet egészére kell értelmezni, és a rendőrségi informatikai hálózatok tekintetében csak közvetve alkalmazhatók.

Az említett területekhez védelmi feladatok csatolhatók, a feladatok által pedig eljárásrendek és dokumentációk. Ebből a szemszögből elemzést végeztem a rendelkezésre álló rendőrségi dokumentációk és a jogszabályi követelmények között, és a következőket állapítottam meg:

- a rendőrségnél az informatikai hálózatok tekintetében a vizsgált dokumentációk sem keresett eljárásokat sem irányvonalakat nem fogalmaz meg;
- még a gyakorlatban is egyértelműen hiányzik az említett eljárások kidolgozása, az adminisztrációs tevékenységek eredményei;
- az előbbi területek tekintetében nem határozták meg a feladatokat.

A fizikai védelmi terület fejlesztési célkitűzései

A fizikai védelmi terület célkitűzéseinek meghatározásához a rendelet iránymutatásait vettem alapul a 3-as szervezeti biztonsági osztályú besorolás tekintetében. A fizikai védelmi terület elemzéséhez feltételezem, hogy a rendőrségnél mint szervezetnél nincsenek 3. biztonsági osztálynál magasabb besorolású, a rendőrségi informatikai hálózatok által magukban foglalt rendszerek.

E hipotézis alapján a rendelet az általam megállapított szinthez követelményként határozza meg, hogy „*a fizikai védelmi intézkedések kiterjednek az információs rendszerelemekhez történő fizikai hozzáférések felügyeletére és további védelmi eszközök alkalmazásával a rendszer fizikai egységeit védik a lehetséges fizikai károk ellen*”¹⁰. E követelmény természetesen feltételezi, hogy a szervezet már végzett kockázatelemzést, és minden tekintetben tisztában van a rendőrségi informatikai hálózatokat érintő fenyegetettségekkel.

A követelmények között a rendelet előtérbe helyezi a rendelkezésre állás fontosságát, ami ennél a besorolásnál feltételezi, hogy „*tartalék munkahelyek vannak kialakítva, vagy az érintett szervezet által meghatározottak szerint rendelkezésre állnak*”.

¹⁰ Uo. 2. melléklet 2.3.7. Magyar Közlöny, 2013/214., 85392. o.

A 3-as besorolás tekintetében további követelmény, hogy „*az elektronikus információs rendszerek fejlesztésénél törekednek az integrált elektronikus információs rendszer biztonsági értékelésére vagy tanúsítására*”.

Az előbbi követelményi felsorolásból egyértelműen kitűnik, hogy ezek az előírások a rendőrségi információbiztonsági dokumentumelemzések folyamán nem jelentek meg. Vagyis célkitűzésként fogalmazódik meg a következő területekre koncentrált eljárások pótlása:

- kockázatelemzés;
- fizikai fenyegetettség vizsgálat;
- tartalék munkahelyek kialakítása;
- tanúsítási rendszer kidolgozása.

A logikai védelmi terület fejlesztési célkitűzései

A logikai védelmi terület célkitűzéseinek meghatározásához a rendelet iránymutatásait vettem alapul a 3-as szervezeti biztonsági osztályú besorolás szempontjából. Feltételezem, hogy a rendőrségnél mint szervezetnél nincsenek 3. biztonsági osztálynál magasabb besorolású rendszerek, amelyet a rendőrségi informatikai hálózatok magukba foglalnak.

A terület vizsgálatánál a rendelet előtérbe helyezi a „*kockázatokkal arányos védelmet*”. E szerint a védelem költségei arányosak a fenyegetések által okozható károk értékeivel. Ismét azt a feltételezést érhetjük tetten, amelynek során a kockázatelemzésre alapozva döntés-előkészítések sorozatát célozza meg a követelményrendszer. A biztonsági osztályba soroláskor a rendelet feltételezi, hogy „*a kockázatelemzés eredményeit figyelembe vették a biztonsági megoldások kidolgozásánál*”¹¹, jelen esetben a rendőrségi informatikai hálózatok tekintetében. Ebből a követelményből is egyértelmű, hogy a célkitűzések megvalósításához elengedhetetlen a kockázatelemzés lefolytatása.

Víszont a követelménysorozatok között nem teljes körű az elvárás. Ezt a tényt az is alátámasztja, hogy „*a biztonságirányítási célokat és mérési módszereket meghatározták, de még nem teljes körűen alkalmazzák*”¹². Ebben a megfogalmazásban feltételezhető a végrehajtó halasztó hatályú jellege, amellyel előremutatásként lehetőség nyílik további védelmi célkitűzések megalkotására a teljes körű alkalmazás területén.

¹¹ Uo. 2. melléklet 2.3.3. Magyar Közlöny, 2013/214., 85392. o.

¹² Uo. 2. melléklet 2.3.4. Magyar Közlöny, 2013/214., 85392. o.

Mindemellett a rendelet egésze tekintetében megjelenik a visszajelzés, az ellenőrzés „intézménye” minden védelmi eljárás területén. Ez a védelmi visszajelző mechanizmus ezen az osztályba sorolási szinten is megjelenik: „*ese-tti biztonsági tesztelést és sérülékenységi teszteket végeznek*”¹³.

A logikai védelmi terület elemzésekor is fény derült arra a tényre, hogy a jogszabályi normák által meghatározott minimális követelmények nem jelennek meg a normatív szabályozásban a rendőrségi informatikai hálózatok tekintetében, ezért a logikai védelmi terület célkitűzéseit a következőképpen rendszerezem:

- kockázatelemzés;
- biztonsági megoldások kidolgozása;
- mérési módszerek meghatározása;
- tesztelések;
- sérülékenységelemzés.

A célkitűzések megvalósításának feladatai – intézkedések

A 3-as biztonsági szervezeti szintű besorolást figyelembe véve a bizalmaság, sértetlenség és rendelkezésre állás spektrumán a megvalósítandó biztonsági intézkedéseket alapul véve meghatároztam azt a tény, hogy a rendőrségi informatikai hálózatok hármas besorolásúnál magasabb elektronikus információs rendszereket nem foglalnak magukban. Az előzőekben rendszerezett célkitűzések megvalósításához a rendelet szerint intézkedéseket kell meghatározni, megvalósításuk sorrendjét intézkedési tervben kell rögzíteni.

Elemzést végeztem a rendelet mellékletében található útmutató táblázat és a Nemzeti Elektronikus Információbiztonsági Hatóság által rendszeresített biztonsági osztályba sorolást segítő 1700 kérdéssoros kérdőív kapcsán, továbbá a Közigazgatási és Elektronikus Közszolgáltatások Központi Hivatala (KEKKH) által készített segédletet tekintetem át. Az elemzések alapján rendszereztem a rendőrség számára legfontosabb intézkedések körét. Mindent az állami és önkormányzati szervek elektronikus információbiztonságáról szóló 2013. évi L. törvényben meghatározott technológiai biztonsági, valamint biztonságos információs eszközökre, termékekre vonatkozó, továbbá a biztonsági osztályba és biztonsági szintbe sorolási követelményeiről szóló 77/2013. (XII. 19.) NFM rendelet 3. és 4. mellékleteiben meghatározottak

¹³ Uo. 2. melléklet 2.3.5. Magyar Közlöny, 2013/214., 85392. o.

szerint készítettem el, ennek alapján a következő – fejlesztési – javaslatot teszem rendőrség informatikai hálózatának védelmének megteremtésére. Az intézkedések körét javaslom rögzíteni a következő szabályzatokban:

1. Szervezeti szintű alapfeladatok, amelyben ki kell térni a következő alszabályzókra:
 - a) kockázatelemzés;
 - b) tervezés;
 - c) rendszer- és szolgáltatásbeszerzés;
 - d) biztonsági elemzés;
 - e) emberi tényezőket figyelembe vevő – személy- – biztonság
 - f) tudatosság és képzés.
2. Fizikai védelmi eljárásrend, amelynek magában kell foglalnia a következő részszabályzókat:
 - a) fizikai belépési engedélyek;
 - b) a fizikai hozzáférések felügyelete;
 - c) a látogatók ellenőrzése;
 - d) vészvilágítás;
 - e) tűzvédelem;
 - f) hőmérséklet és páratartalom ellenőrzése;
 - g) be- és kiszállítás.
3. Logikai védelmi eljárás rend, amelynek ki kell térnie a következő szabályzatokra:
 - a) konfigurációkezelés;
 - b) üzletmenet (ügymenet) folytonosság tervezése;
 - c) karbantartás;
 - d) adathordozók védelme;
 - e) azonosítás és hitelesítés;
 - f) hozzáférés ellenőrzése;
 - g) rendszer- és információértetlenség;
 - h) naplózás és elszámoltathatóság;
 - i) rendszer- és kommunikációvédelem;
 - j) reagálás a biztonsági eseményekre.

FÓRIZS SÁNDOR

Berlin 2014-es bűnügyi statisztikája

Németországban tartományonként és szövetségi szinten évente adnak ki bűnügyi statisztikát. Ezek az anyagok nem csupán pusztá számokat, kiegészítő-sül szóbeli értékeléseket, magyarázatokat is tartalmaznak. Az elérhető elmúlt tíz év anyagai már alkalmasak meghatározott trendek megállapítására, trendelemzések végzésére. A lezajló bűnügyifolyamat-változások bizonyos mértékig, áttételesen tükrözik a társadalomban ható átalakulásokat, de még a világpolitika fordulását is a külföldiek vonatkozásában. Összefüggésben vannak a technológia fejlődésével, amennyiben a bűnelkövetés is felhasználja a lehetséges új eszközöket az elektronikus kulcsmásolástól az internetes csalásokig, bankkártya- és okmányhamisításig. Ez természetesen hosszabb távon kihát a bűnüldözés szervezeti és módszertani fejlődésére. Berlin esetében sok speciális, a városra jellemző sajátosság is előfordul a mindennapi rendőri munka hátterében. Izgalmas feladat megvizsgálni, miként alakul a bűnözési statisztika Európa egyik meghatározó fővárosában, a világ negyedik ipari hatalma központjában, ahol irigylésre méltó az életszínvonal, és a szociális háló nyújtotta biztonság. Rövid országos kitekintést is szeretnék nyújtani a tisztelt olvasónak. Egy feldolgozott anyag bemutatja az ország tíz bűnügyileg legveszélyesebb települését, és néhány szövetségi adat segít elhelyezni Berlint a teljes rendszerben. A bűnelkövetés nemzetközi jellegének növekedését mutatja a külföldiek által elkövetett cselekmények emelkedése, ehhez kedvező hátteret nyújt a szabad utazás és a bűnüldözés nemzetközi összefogásának relatív elmaradása a másik fél aktivitásától.

A város sajátos rendészeti helyzete

Berlinben, véleményem szerint, több érdekes tényező is befolyásolja a rendőri munkát földrajzi és társadalmi szempontból egyaránt. A lakosság összetétele a berlin–brandenburgi statisztikai hivatal 2014. június 30-i adatai alapján:

- összlakosság 3 530 999 fő;
- férfi 1 733 587 (49,1 százalék);
- nő 1 797 412 (50,9 százalék);

- német (német állampolgár) 2 981 066 (84,4 százalék);
- nem német (nem német állampolgár) 549 933 (15,6 százalék);
- németek migrációs háttérrel és nem németek együttesen 984 142 (27,9 százalék).

A statisztikát befolyásolja, hogy Berlin lakossága folyamatosan növekszik, az utolsó évben nagyjából ötvenezerrel. Ez a folyamat a statisztika százezer lakosra számolt adatait módosítja, torzítja hosszabb időszak alatt. Korábban jellemző volt a városból történő kiköltözés. Berlint teljesen körbeveszi Brandenburg tartomány, mint Budapestet Pest megye. A korábbi elköltözés egyben a tartomány elhagyását is jelentette, most a trend megfordult. Az ilyen jellegű földrajzi elhelyezkedésnek sok hátránya van. A két tartomány, Berlin–Brandenburg rendőrségeinek fokozottabb együttműködésére van szükség a miatt a tendencia miatt, amely szerint a bűncselekmények egy részét a másik tartomány területén követik el, megnehezítve a nyomozást.

A szövetségi köztársaság fővárosáról, egy jelentős történelmi és kulturális centrumról beszélünk. A politikai igazgatás részeként itt helyezkednek el az ország meghatározó intézményei. Emiatt folyamatosak a különböző, változatos események: külföldi vezető politikusok látogatásai; nemzetközi konferenciák, rendezvények; demonstrációk; kulturális programok. A biztosítási feladatok ellátása esetenként több ezer rendőr mozgósítását igényli. A hat városi rendőr-kapitányság (két-három közigazgatási kerületenként van egy kapitányság) közül különösen a település központjában elhelyezkedő középső (Mitte) leterheltsége meghatározó, ahol a történelmi-kulturális-igazgatási objektumok zöme található. Ezen lényegesen az sem változtat, hogy a fővárosi rendőrséggel párhuzamosan létezik egy parlamenti rendőrség, amelynek illetékessége a kormányzati épületek területére korlátozódik. Nyilvánvalóan nem véletlenül, a szövetségi rendőrség, Németország legnagyobb rendőrségének irányítási központja, elnöksége, közvetlenül a város mellett, Potsdamban található. A Szövetségi Bünyügyi Hivatal, a szintén önálló és nem a városhoz tartozó rendőrség, részt vesz biztosítási feladatok ellátásában. Így a fővárosban négy különböző rendőri szervezet működik. Ezek mellett Berlin rendőrségi állományában két készenléti rendőr zászlóalj tevékenykedik.

A turizmus jelentősen hozzájárul a város gazdasági bevételeihez. A statisztikai hivatal adatai szerint az elmúlt években jelentősen fejlődött. A bel- és külföldi látogatók száma folyamatosan emelkedik. 2014-ben a megelőző évhez képest 4,8 százalékos volt a változás, 11,8 millióra, ez az eltöltött éjszakákat 28,7 millióra növelte (+6,5 százalék). Ez azt jelenti, hogy a bejelen-

tett lakók mellett még naponta 78 600 ember tartózkodott a városban. Ehhez kapcsolódik 128 100 ingázó, akik Berlinbe járnak, a napi emelkedés a 2012-es évhez képest 3400. Tipikusak, és növekvő irányú a külföldiek sérelmére elkövetett bűncselekmények száma, különösen a trükkös lopásoké. Megjelentek a román és bolgár zsebtolvajbandák, koldusok.

Berlin területe 892 négyzetkilométer. Ennek körülbelül harmada erdő és üdülőterület. Sok a hétvégi ház, villák, csónakházak, kikötők. Tendencia az ezek sérelmére elkövetett betörések emelkedése. Számatalan folyó, csatorna és tó díszíti a tartomány területét, színvonalas sportolási és kikapcsolódási lehetőséget kínálva a víz szerelmeseinek. Ennek következtében a rendőrség külön speciális szolgálati ágat tart fenn, a vízirendőrséget, annak minden jelentős költség- és emberigényével.

A városhatár egyben tartományi határ is, a hossza 234 kilométer. A város legnagyobb kiterjedése kelet-nyugati irányban 45, észak-déli irányban 38 kilométer. Közel van a lengyel államhatár, sok a keletről érkező látogató.

A közlekedési helyzet is rendkívül sajátos. A városi környűrűbe futnak be az ország meghatározó autópályái. A Párizs–Berlin–Varsó–Moszkva régi hadászati irány két évszázadon keresztül meghatározott minden katonai mozgást. Ma a közlekedés területén uralkodó ez a kapocs. A Benelux államok, Hamburg mint Európa negyedik legnagyobb kikötője keletre irányuló kamion- és vasúti forgalma halad Lengyelország, a balti államok, Belorusszia, Oroszország és részben Ukrajna felé. Kamionparkolók, raktárak tömege igényli a folyamatos rendőri ellenőrzést. A háromsávú autópályákon elképesztő a teherforgalom nagysága, és erre viszik a lopott gépkocsikat keletre.

A fővárosban természetesen jelentős repülőterek találhatók schengeni belső és külső légi forgalommal, és impozáns, megtekintésre érdemes Európa legnagyobb személyforgalmi vasútállomása a városközpontban.

Németország tíz legmagasabb bűnözési rátájú városa 2014-ben¹

A rendőrségi statisztika a következő sorrendet tükrözi a százezer lakosra jutó ismertté vált bűncselekmény vonatkozásában:

1. Frankfurt am Main a legnagyobb bűnözési rátájú nagyváros volt 2014-ben Németországban az előző évhez hasonlóan másodsorra is: 16 292 ismert-

¹ Das sind Deutschlands gefährlichste Städte. Wirtschafts Woche, 2014. 06. 04. <http://www.wiwo.de/politik/deutschland/kriminalstatistik-das-sind-deutschlands-gefaehrlichste-staedte/8208158.html>

té vált bűncselekmény jut százezer lakosra. Ebben a vonatkozásban figyelembe kell venni, hogy itt található az ország legnagyobb repülőtere, és a városban nagyon jelentős „piroslámpás” negyed működik.

2. A második legveszélyesebb város Köln, 15 009 esettel. Észak-Rajna–Vesztfáliának még két városa, köztük a főváros is a tízes statisztikában szerepel, és ezzel a harmincnégyezer négyzetkilométeres, 18 milliós lakosú tartomány a szövetségi köztársaság legrosszabb helyzetű tartománya lett. A szakértők a nagyszámú agglomerációs, ipari körzet negatív hatására vezetik vissza a kedvezőtlen mutatókat.
3. Berlin 14 908 esettel az ország harmadik legrosszabb besorolásától városa volt (2014. június 4-i adat), a teljes 2014-es évben ez a szám tovább emelkedett 15 873 cselekményre.
4. Düsseldorf, Észak-Rajna–Vesztfália fővárosa 14 757 eset. A városi rendőrfőkapitány panasa szerint az ismertté vált cselekmények meghatározó részét ingázók, a repülőtéren és a pályaudvarokon átutazók, turisták és a népszerű vásárok látogatói követik el.
5. Hannover 14 756 eset. Egy hellyel rontott az előző évről képest.
6. Dortmund, szintén észak-rajna–vesztfáliai település, 14 078 eset, az előző évben még 13 917.
7. Lübeck, 11 585.
8. Drezda, 11 365.
9. Halle an der Saale, 11 332.
10. Bonn 11 182.

Az anyag összeállítói megjegyzik, a demográfiai változások olyan értelemben is észlelhetők a bűnügyi statisztikában, hogy az elkövetők 7,4 százaléka 60 év feletti, és több mint százötvenezer bűnelkövetés írható a számlájukra.

Kitekintés a 2014-es országos helyzetre²

Természetesen a szövetségi belügyminisztérium is adott ki bűnügyi statisztikát az országos helyzetről. Ez szerkezetében és tartalmában eltér a tartományok kimutatásaitól, magában foglalja a politikailag motivált cselekményeket, amelyeket itt nem kívánok feldolgozni. Néhány országos adatot érdemes megismerni a tendenciák felmérése és Berlin viszonylagos helyzetének meg-

² Polizeiliche Kriminalstatistik 2014. bmi.bund.de/SharedDocs/Pressemitteilungen/DE/2015/05/pks-und-pmk-2014.html

értése céljából. 2014-ben 6 082 064 bűncselekményt regisztráltak a szövetségi köztársaságban, az előző évben 5 961 661-et. A felderítési arány enyhén emelkedett 54,9 százalékra. A gyanúsítottak száma 2 149 504 volt (+2,6 százalék). A korábbiakhoz hasonlóan az elkövetők több mint negyede, 26,3 százaléka, többszörös elkövető, legalább két cselekménnyel gyanúsítva. A bűnelkövető nem német állampolgárok száma is növekedett, 617 392 fő (+14,7 százalék).

Emelkedés következett be a következő bűncselekmények esetében:

- Lopás: +2,4 százalék, 2 440 060 eset.
- Lakásbetörés: +1,8 százalék, 152 123 eset.
- Utcai bűncselekmény (ez a bűncselekménycsoport német besorolás szerint a közterületeken és a közforgalmi járműveken elkövetett eseteket foglalja magában): +2,5 százalék, 1 342 905 eset.
- Kábítószerrel összefüggő: +9,2 százalék, 276 734 eset.
- Csalás: +3,3 százalék, 968 866 eset.
- Idegenrendészeti bűncselekmény: +41,5 százalék, 156 396 eset.

Örvendetes csökkenés volt több más vonatkozásban:

- Erőszakos cselekmények: -2,1 százalék, 180 955 eset.
- Szexuális visszaélés gyermekekkel: -2,4 százalék, 12 134 eset.
- Rongálás: -3,3 százalék 601 112 eset.
- Gépjárműlopás: -2,8 százalék, 36 388 eset.
- A fejezék törvénybe ütköző cselekmény: -2,1 százalék, 30 785 eset.

Az évben 66 386 bűncselekményt követtek el a rendőrség, a tűzoltóság és a mentőszolgálat személyzete ellen. A rendőrökkel szemben 62 770 cselekmény következett be (+7,0 százalék). Aggasztó, hogy a megsérült rendőrök száma 17 472-re nőtt. Különösen a súlyos, veszélyes sérülések aránya emelkedett 14,4 százalékkal.

Berlin város (és tartomány) 2014-es bűnügyi statisztikája³

A 180 oldalas statisztikai anyagot a rendőr elnökség (rendőr-főkapitányság) adta ki, a belügyminiszter (belügyi és sportszenátor) és a rendőrfőkapitány együtt mutatta be a sajtó képviselőinek. A városra vonatkozó bűnügyi statisztika

³ https://www.berlin.de/polizei/_assets/verschiedenes/pks/pks_2014.pdf

tikát a tartományi büntügyi hivatal készíti el. Az adatbázis szöveges és táblázatos elemekből áll. A tanulmány hat fő fejezetre, tartalomjegyzékre és a táblázatokból álló mellékletre tagolódik. A fejezetek magukban külön-külön is önállóak, kiadhatók lennének: 1. Fogalmi magyarázatok. 2. A büntügyi helyzet általános áttekintése. 3. Az egyes fontosabb bűncselekményfajták bemutatása. 4. A gyanúsítottak, elkövetők összetételének elemzése. 5. Áldozatok és az okozott károk feldolgozása. 6. Különleges témák, mint internetes bűnözés, családi erőszak, fiatalok csoportos erőszakos bűnelkövetése, bűnözés a közösségi járműveken, bűncselekmények iskolákban, elkövetési eszközök (lőfegyver, kés), nyomozati tevékenység.

A Szövetségi Büntügyi Hivatal is ad ki statisztikát a tartományok és a saját adatai alapján.

2009 óta egységes büntügyi statisztikát készítenek a tartományi rendőrségek és a szövetségi büntügyi hivatalainál. A Berlin által kiadott 2014-es adatok egy helyen térnek el a szövetségi statisztika Berlinre vonatkozó adataitól: a kábítószerrel elkövetett bűncselekmények amfetamint tárgyaló mutatóinál.

A politikailag motivált bűncselekmények közül az államellenes tevékenységet a statisztika nem tartalmazza, de az itt szereplő bűncselekmények esetében előfordulhatnak politikai motivációjú esetek.

A teljes anyag bemutatására természetesen már csak területi okok miatt sincs lehetőségünk, a további válogatás pedig a rengeteg témából esetleges. Így az általános áttekintés után néhány speciális területtel kívánok foglalkozni. Berlin általános rendőrségi körülményeinek leírása természetesen nem szerepel a statisztikában.

Az elkövetett bűncselekmények száma az előző évhez képest 7,9 százalékkal, 543 156 ismertté vált esetre nőtt. A változást elsősorban a lopások és a szolgáltatások jogosulatlan igénybevételének emelkedése okozta. A német büntető törvénykönyv 265/A szakasza „*szolgáltatások jogosulatlan igénybevétele*” címszóval tárgyalja a közforgalmi járműveken viteldíj nélkül történő utazást, rendezvények fizetés nélküli megtekintését, szolgáltató automata (cigaretta, ital, szendvicsek stb.) ellenszolgáltatás nélküli igénybevételét. Az utaztatási vállalkozók szigorított ellenőrzései az évben 34 850 jegy nélküli utazást (+27 812 esetet) rögzítettek. Ha az összes bűncselekmény közül kivesszük az utazás kérdéskört, akkor 12 179 (+2,5 százalék) a növekedés.

Jelentős az emelkedés a lopások területén. A számuk összesen 16 620 esettel nőtt, a zseblopás +11 327 eset, kerékpárlopás +4245 eset.

Érezhető csökkenés következett be az erőszakos bűncselekmények esetében: – rablás: –8,4 százalék, 5697 eset, 525 cselekménnyel kevesebb;

- testi sértés: –2,5 százalék, 40 736 eset, 1059 cselekménnyel kevesebb;
- a veszélyes és súlyos testi sértések vonatkozásában: –3,8 százalék, 9946 eset.

Ezzel az erőszakos cselekmények száma az elmúlt tíz év legalacsonyabb szintjére került. 2005-höz képest a rablások száma 2181 esettel, 27,7 százalékkal csökkent. A testi sértés 1881 esettel, 4,4, a veszélyes és súlyos testi sértés 1818 esettel, 15,5 százalékkal lett kevesebb. Már korábban is látható volt a csökkenő trend. A legtöbb bekövetkezett bűncselekményt (594 393 eset) 1996-ban rögzítették.

A bűncselekmények gyakorisága 14 908-ról 15 873 esetre nőtt, ami azt jelenti, hogy százezer lakosra számítva 965 esettel volt több, mint 2013-ban. A felderítési kvóta 1,2 százalékkal, 44,9 százalékra emelkedett. Összesen 144 116 gyanúsított került kézre, 10 265-tel több, mint az előző évben.

A nem német állampolgárok száma 34,8-ról 35,2 százalékra változott. A Berlinben lakó gyanúsítottak aránya enyhén emelkedett, 79,7-ről 80,0 százalékra. A 21 év alatti gyanúsítottak ismételt bűnelkövetése az összes elkövetők körén belül 17,8-ről 17,2 százalékra mérséklődött. Enyhe csökkenés tapasztalható a fiatalok csoportos erőszakos elkövetése terén, mindenekelőtt a rablások esetében: 2822 bekövetkezett cselekmény, –34 eset, –1,2 százalék.

A regisztrált áldozatok számában 2,2 százalékos visszaesést tapasztaltak, a lakossági veszélyeztetettség szám ezzel 2252-ről 2176-ra mérséklődött (a százezer lakosból bűncselekmény áldozatává váltak száma).

Ebben az évben a bűncselekmények útján okozott kár 39 millió euróval, 598,7 millió euróra növekedett. Az átlagos károkozás egy cselekményre vetítve 1936-ról 1820 euróra módosult.

Az államhatalomnak való ellenszegülés bűncselekménycsoport kérdéskörét tárgyalja a statisztika 73. oldala. Összesen 2433 eset vált ismertté, a növekedés plusz 209 cselekmény (+9,4 százalék). Közülük 2014-ben 2301 esetet derítettek fel 94,6 százalékos felderítési aránnyal. Bár az előző évhez képest emelkedés jelentkezik, ez is az elmúlt tíz év második legalacsonyabb értéke. A bűncselekménycsoport legjelentősebb bűncselekménye az *„ellenszegülés a rendőrnek”* elnevezést viseli. Ebben 2093 alkalmat regisztráltak, 112 esettel 5,7 százalékos a növekedés, szintén a második legalacsonyabb érték, a nyilvántartási kódszámnak 2010-ben a bűnügyi statisztikába vétele óta.

A 2014-es rendőrségi statisztikában 6540 rendőrő és rendőr szerepel, akik szolgálati feladataik teljesítése közben bűncselekmény áldozatává váltak. Ez az előző évhez képest 622 esettel (+10,5 százalék) több. Az *„ellenszegülés a rendőrnek”* kategóriánál 4363 áldozatot regisztráltak (az előző év-

ben 4162 eset, +201 személy, +4,8 százalék). Közülük 4340 volt a rendőrség tagja. Többnyire enyhe testi sérülés következett be, 1340 fő (+210 személy, +18,6 százalék) az előző évhez képest. A veszélyes, súlyos sérülések 355 áldozatot követeltek (+10 fő, +2,9 százalék). Összesen 2067 gyanúsítottat derítettek fel, közöttük 692 nem németet (33,5 százalék), 389 elkövető (18,8 százalék) volt 21 évesnél fiatalabb. A felderített cselekmények 44,3 százalékát követték el alkoholos befolyásoltság alatt.

Ehhez a bűncselekménycsoportozáshoz tartozik a „*hivatali tevékenység során elkövetett testi sértés*” (bántalmazás hivatalos eljárásban) tényállás is. Összesen 462 eset vált ismertté, 38-cal kevesebb a korábbinál (-7,6 százalék). A tízéves időszak legalacsonyabb száma. Ezt a cselekményt mindenesetre nem csak rendőrök követhetik el. A német btk. 340. szakasza az érintettet három hónaptól öt évig terjedő büntetéssel, illetve pénzbírsággal szankcionálja.

Gépjárműlopás bűncselekményből az évben 6664 eset vált ismertté, ötlet több, mint az előző évben. A növekedés 0,1 százalék. A statisztika tartalmazza a járművek jogosulatlan igénybevételét is. Tízéves időszakot vizsgálva a legrosszabb évek 2009, 2010, 2011 voltak, utána enyhe csökkenés következett be. Az esetek 21 százaléka kísérleti stádiumban maradt.

A bűncselekményfajtánál túlnyomórészt kelet-európai szervezett bandák tevékenykednek. A 766 elfogott gyanúsított közül 476 nem volt német állampolgár (62,1 százalék). Az üzletszerűen profi módon tevékenykedők számára Berlin ideális lehetőségeket kínál a nagy értékű gépjárművek magas számával. A város földrajzi elhelyezkedése is kedvez az elkövetőknek Kelet-Európa közelségével és az autópályán való gyors eltűnés lehetőségével. Az előnyben részesített márkák a VW, az Audi, a BMW, a Mercedes. Alacsony forgalomra helyezési száma miatt a legnagyobb arányban a Range Rovert lopták.

Az okozott összes kár a befejezett esetek tekintetében 87 770 589 euró (az előző évben 83 299 335). Az átlagos kár egy járműre vetítve a befejezett esetekben 16 671 euró (az előző évben 15 854) volt. Az elkövetők a gépjárművek mechanikus biztonsági elemeit hagyományos módon küzdik le, esetleg az ablakok betörésével jutnak a járműbe. Az elektronikus indításgátlók kikapcsolásához a feketepeciacon vásárolható típus-specifikus lopássegítő eszközöket alkalmaznak. A statisztika összeállítói a járműtulajdonosoknak javasolják kiegészítő lopásgátló megoldások, berendezések beépítését. Ezek lehetnek mechanikus megoldások, kerékszárak, riasztórendszerek, GPS helymeghatározó megoldások. Javasolt egyéni kapcsolók beépítése az indító- és üzemananyag-ellátó rendszerekbe, ha ezek a változtatások nem ütköznek a garanciális előírásokkal.

A *kézitáska elrablását* a 32. oldalon ismertetik; 437 esetet jelentettek be, ez a tíz év legalacsonyabb adata. Tipikus az idősebb áldozat, akinek az esetében ellenállás nem várható. A felfedési kockázat is alacsonyabb. Meghatározó módszer a táska hátulról történő elrántása, kézből kiszakítása. A gyors végrehajtás miatt jellemző a hiányos személyleírás. Mindezek következtében a felderítési arány 17,6 százalék, ellentétben az utcai rablások 26,1 százalékkal. Kilencvenhét elkövetőt fedtek fel, közöttük 42 külföldit, 61 21 év alatti. Hetvenhét felderített esetről 51 volt magányos elkövető, hetvennek pedig már akadt dolga a rendőrséggel.

A 463 áldozatból 418 (90,3 százalék) volt nő, 173 áldozat hatvanéves vagy idősebb, 105 (22,7 százalék) külföldi. A statisztika szerint egyébként az összes rablást vizsgálva az áldozatok 31,7 százaléka volt nő.

Nem német (állampolgárságú) bűnelkövetők a statisztikában

Berlin mint világváros vonzza a külföldieket. Az állampolgárság szerinti elemzést a 104. oldaltól olvashatjuk, bár ilyen adatok más helyeken is megjelennek. A statisztikában az évre vonatkozóan 50 761 nem német állampolgár bűnelkövetőt rögzítettek. Ez az összes elkövető 35,2 százaléka, az előző évben 34,8 százalék, az emelkedés 0,4 százalékpont. Korábban csökkenő tendenciát mutatott, de 2007 óta folyamatosan nő a külföldiek aránya. A 2014-es adat a tízéves időszak legmagasabb mutatója. A nem német elkövetők magas arányáért olyan tettescsoport is felel, amelynek tagjai nem a városban laknak. Az úgynevezett „utazó elkövetők” aránya Berlin vonatkozásában igen magas. A ténylegesen a városban élő elkövetők száma csak mérsékelten emelkedett. A rendőrségi statisztika tartalmazza az idegenrendészeti bűncselekményeket is (tartózkodási szabályok és a menekültügyi eljárás előírásainak megsértése), és ezeket csak külföldiek követhetik el. Szövetségi szinten bevezették a 890000 nyilvántartási kódszámot. Ez az összes bűncselekményt tartalmazza az idegenrendészeti nélkül. Ezen a kódszámon a nem németek aránya 33,4 százalék, 2013-hoz képest 0,8 százalékponttal magasabb (32,6 százalék). A dokumentum külön vizsgálja a tartózkodási engedéllyel bíró külföldiek arányát, leszámítva az elkövetők közül az illegálisan ott lévőket, átutazókat, a turistákat, tehát azokat, akik nem kapcsolódnak Berlinhez. Ebben az esetben a nem németek aránya 31,1 százalékra csökken (2013: 30 százalék). Berlinben a bejelentkezési kötelezettség alapján nyilvántartott külföld-

diak a lakosság 15,6 százalékát adják (2014. június 30-i adat), egy évvel korábban 14,9 százalék volt.

Az 50 761 nem német elkövető 164 államból származik, valamint hontalanok, illetve ismeretlen állampolgárságúak. Leggyakoribb kategóriák számszerűleg és a külföldi elkövetők százalékában: Törökország 6934 fő, 4,8 százalék; Lengyelország 5363 fő, 3,7 százalék; Románia 3758 fő, 2,6 százalék; Szerb Köztársaság 3065 fő, 2,1 százalék; Bulgária 2747 fő, 1,9 százalék; ismeretlen 2553 fő, 1,8 százalék; Oroszország 1733 fő, 1,2 százalék; Bosznia-Hercegovina 1562 fő, 1,1 százalék; Libanon 1286 fő, 0,9 százalék; Olaszország 1218 fő, 0,8 százalék; Vietnam 1202 fő, 0,8 százalék.

A legjelentősebb emelkedés Szerbia vonatkozásában következett be.

A statisztika a külföldi elkövetőket lakóhely szempontjából is elemzi: Berlinben lakott 58,8; ismeretlen lakóhely 6,9; nincs állandó lakhelye 15,4; külföldön lakik 12,4; a szövetségi köztársaság más területén lakik 6,5 százalék.

A külföldiek által elkövetett cselekmények aránya várhatóan tovább növekedhet. Ez bizonyos mértékben összefügg a napjainkban lezajlott migrációs hullámmal. A statisztikában megjelenő adatok kapcsolatba hozhatók és könnyebben megérthetők *A migráció trendjei, okai és kezelésének lehetősége* című 2015-ben megjelenő tanulmány *A globalizáció mint a migráció katalizátora* (21. o.) és a *Migrációs trendek Európában* (45. o.) fejezeteivel.⁴

Nem elhanyagolható kérdés, milyen hatással van a berlini rendőrség hangulatára, külföldiekhez való hozzáállására az előbbi, más állampolgárságú elkövetőkhöz kapcsolódó tendencia. Itt a magyarországi rendőrségi tapasztalatokat feldolgozó publikációra kívánok utalni, amely szerint a rendőrök esetében „*a gyakorlati munka során való napi találkozásuk az idegenekkel, módosítja, negatív irányban befolyásolja a véleményalkotásukat*”⁵.

Életellenes bűncselekmények

Összesen 190 eset vált ismertté (statisztika 21. o.), hárommal kevesebb az előző évinél, a csökkenés 1,6 százalék. A bűncselekményeken belül az arányuk 0,03 százalék, egy évvel korábban 0,04 százalék. Az arányok vizsgálatánál látnunk kell, hogy alacsony számukból kifolyólag már néhány eset is erősen mó-

⁴ Ritecz György – Sallai János: A migráció trendjei, okai és kezelésének lehetősége. Hanns-Seidel Alapítvány, Budapest, 2015

⁵ Görbe Attiláné Zán Krisztina: A rendőrök és a külföldiek. Belügyi Szemle, 2011/10., 102. o.

dosítja a százalékos megítélést. 2012-ig a statisztika külön tárgyalta a gyilkosságot és a halálos testi sértést, jelenleg ismét együtt tartják nyilván.

Gyilkosság és halálos testi sértés 131 esetben fordult elő, +25 cselekmény, +23,6 százalék. Bár az éves adat jelentős emelkedést mutat, hosszú távon az érték az átlagos szint alatt található. Torzítja a nyilvántartást, hogy a rendőrségi statisztika az adatokat a nyomozás lezárásának évéhez kapcsolja, nem feltétlenül az elkövetés ideje jelenik meg, átnyúló események is szerepelhetnek a kimutatásban. Összesen 174 gyanúsítottat nyomoztak ki. A nem német elkövetők száma 76 (43,7 százalék). A kísérletek aránya az előző évi 59,4-ről 69,5 százalékra változott. A 2014-es évben lezárt 131 esetről 91 kísérlet és 40 befejezett cselekmény szerepel, az előző két évben 43-43 befejezett. A végrehajtott cselekményeknél 44 áldozat volt (az előző évben 45), 34 férfi és 10 nő. Az áldozatok közül 26 közeli kapcsolatban volt az elkövetővel, 13 közös háztartásban élt vele. Tizenöt esetet alkoholos befolyásoltság alatt követtek el, hét esetben használtak lőfegyvert, a gyilkosságok kb. felében egyszerű konyhakést.

Tiltott terhességmegszakítás tíz esetben történt, hárommal kevesebb, mint 2013-ban.

Gondatlanságból elkövetett emberölés 49 eset, ez huszonötlet kevesebb az előző évhez képest. Ezen a nyilvántartási számon szerepelnek az orvosi műhibák, valamint azon munkahelyi balesetek áldozatai, akiknek esetében nem tartották be a munkavédelmi előírásokat.

Összegzés

Egy publikáció keretében nincs lehetőség olyan nagy terjedelmű és adatokkal telített tanulmány teljes körű bemutatására, mint a berlini rendőrség 2014-es büntügyi statisztikája. A kiemelések bizonyos önkényességet is tükröznek, amelyek akár egyoldalú megközelítést is feltételezhetnek. Leghasznosabb volna, ha a tisztelt olvasó eredetiben, a teljes anyagot elolvashatná, és a korábbi, valamint a következő évek adatainak tükrében alakítaná ki a véleményét a leírtakról. A bűnözés helyzete sem statikus, évről évre változik. Vajon mennyire jellemző a folyamatos növekedés? Nem szabad, hogy a berlini adatok megtévesszenek bennünket! Itt egy világvárosról, egy fővárosról van szó, ahol a büntügyi viszonyok általában mindig eltérnek az országos helyzetétől, mégpedig negatív irányba. Bajorország Németország legbiztonságosabb tartománya. A szövetségi köztársaságban délről észak felé haladva a bűnözés mutatói, számadatai is növekednek. Természetesen nem a földrajzi koordiná-

ták változása, sokkal inkább a nagyobb iparvárosok elhelyezkedése okán. A tipikus német kisváros rendezett és nyugodt. A bűnözés az emberi társadalom rákfénéje. Eredete a történelem homályába vész. Mikor és milyen gyógyszerrel fogunk találni rá? Az egyik bizonyára a sokoldalú társadalom összetett védekezése, a másik minden bizonnyal annak részeként a jól felkészített, felszerelt és motivált bűnüldözés. Mindenesetre 2015 első negyedévében tovább emelkedett Berlinben a bűncselekmények száma.⁶

Talán meglepi az olvasót, de a külföldiek lehetséges mozgását, menekülését a Balkán irányából már több magyar rendőr kutató is elemezte és előrevezítette az ottani helyszíni tapasztalatai alapján. Lehetséges, hogy ezek az adatok a nagy távolság és a vezetési szintek lényeges különbségei miatt a német érintettekhez nem jutottak el. Egyrészt hivatkozni kívánok *Kovács Gábornak* a macedóniai határbiztonsági helyzet elemzésére vonatkozó írására.⁷ Az anyag 2008-ban készült, jóval a későbbi problémák bekövetkezése előtt. Kovács Gábor nemzetközi projekt keretében részt vett a török határőrizeti rendszer átszervezésében és modernizálásában, már öt évvel ezelőtt rámutatott a Törökország irányából várható menekültügyi veszélyhelyzetre.⁸

A tízéves összehasonlításban 2014-ben a legmagasabb a bűncselekmények száma. 1992 és 2003 között évente legalább ötszázötvenezer bűncselekményt regisztráltak.

⁶ <http://www.bz-berlin.de/berlin/mehr-morde-und-einbrueche-berlin-immer-krimineller>

⁷ Kovács Gábor A Balkáni stabilizáció, a további EU bővítés kulcsa. Macedonia határbiztonsága. In: Hautzinger Zoltán – Gaál Gyula (szerk.): Tanulmányok a „Rendészet és rendvédelem – kihívások a XXI. században” című tudományos konferenciáról. Magyar Hadtudományi Társaság Határőr Szakosztály Pécsi Szakcsoport, Pécs, 2008, 267–274. o. [Pécsi Határőr Tudományos Közlemények IX.]

⁸ Kovács Gábor: A törökországi határrendészeti rendszer fejlesztésének főbb elemei az „Action Plan on Integrated Border Management” EU Twinning projekt tükrében. In: Gaál Gyula – Hautzinger Zoltán (szerk.): Tanulmányok a „Rendészeti kutatások – a rendvédelem fejlesztése” című tudományos konferenciáról. Magyar Hadtudományi Társaság Határőr Szakosztály Pécsi Szakcsoport, Pécs, 2011, 341–349. o. [Pécsi Határőr Tudományos Közlemények XII.]

1. számú táblázat
Bűncselekmények tízévi statisztikája

	100 ezer lakosra jutó bűncselekmények száma	Regisztrált eset	Felderített eset	Felderítési mutató (%)
2005	15 030	509 175	243 232	47,9
2006	14 632	496 797	248 338	50,2
2007	14 576	496 163	250 140	50,4
2008	14 131	482 765	238 840	49,5
2009	14 194	496 468	245 063	49,4
2010	13 798	475 021	229 905	48,4
2011	14 286	494 385	227 885	46,1
2012	14 892	495 297	221 309	44,7
2013	14 908	503 165	219 722	43,7
2014	15 873	543 156	243 912	44,9

2. számú táblázat
Külföldiek által elkövetett tipikus bűncselekmények és arányuk
a bűncselekmény-kategóriában (2014)

Kódszám	Bűncselekmény	Száma	%
72005	Hivatali jelzések hamisítása, előállítás, terjesztése	144	88,9
*90*00	Zseblopás	843	80,8
732110	Engedély nélküli kereskedelem heroinnal	206	80,8
4**100	Gépjárműlopás jelentős értékre	400	74,9
518310	Számlanyitási csalás	112	71,3
426000	Bolti lopás jelentős értékre	636	65,6
*15*00	Lopás étteremben, panzióban, boltokban, kávéházban	336	54,2
516200	Csalás jogellenesen megszerzett bankkártyával	114	56,2
450*00	Jelentős értékre elkövetett lopás gépjárművekből	319	61,9

HÍRES BŰNÜGYEK, TANULSÁGOS NYOMOZÁSOK

HORVÁTH ANDRÁS**Textilszálak jelentősége egy gázolási ügyben**

A mikro-anyagmaradványok és azon belül a textilszálak vizsgálata több évtizede szerves része a szakértői bizonyításnak. A vizsgálatok nyomán kapott pozitív analitikai eredmény (mint például egy helyszínen rögzített szálhalmazt alkotó szálaknak egy kérdéses pulóver textilanyagát alkotó szálaktól való nem megkülönböztethetősége) értelmezése, illetve mint bizonyíték, a súlyának megítélése azonban sok esetben nem könnyű feladat. Általában elmondható minden úgynevezett transzfer bizonyítékról (például textilszálak, festékmáradványok), hogy kriminalisztikai szempontból abszolút jelentése nincsen, azok csak adott kontextusban, a vád és védelem által képviselt hipotézispár keretében értékelhetők, és az értékelés során a szakértőnek gyakran egyéb, a bűncselekménnyel kapcsolatos háttér-információra is szüksége van. A textilmaradványok vizsgálati eredményének értékeléséhez a feldolgozott esetekből összeállított, a textilszálak jellemzőit magában foglaló adatbázis használata mellett sokszor szükség lehet olyan szubjektív becslésekre is, amelyek bár szakértői tapasztalatokon alapulnak, az eredményt felhasználók (például bíróságok) számára nem könnyen átláthatók. A vizsgálati eredmények értékelése különösen akkor állítja nehéz feladat elé a terület szakértőit, ha a hipotézisek úgynevezett *activity level* hipotézisek, azaz nem pusztán a származási viszonyokat kell vizsgálni; a hipotézisek a bűncselekmény feltételezett cselekvésével kapcsolatosak. Textilszálak esetén pedig legtöbbször ez a helyzet. A következőkben egy viszonylag „egyértelműnek” látszó eredményt hozó esettanulmányon keresztül kívánom szemléltetni, milyen nehézségekkel szembesülnek a szakterületen dolgozó szakértők, ha a bizonyíték erősségét a bayesi logikai struktúrában, az úgynevezett valószínűségi arány (*likelihood ratio*; *LR*) számszerű megbecslésével kívánják megadni.

Az eset

2014 novemberében K. Gy. lakott területen kívül, közvilágítás nélküli szakszón haladt a munkaeszközű szolgáltató kistehergépkocsijával. A gépjármű sebességét nem a látási viszonyoknak megfelelően választotta meg, így ké-

sőn észlelte az úttest jobb szélén, az úttestre merőleges irányban, fejjel az úttest jobb széle felé fekvő személyt, akinek a felsőtestén és fején áthaladt. Az elgázolt személy a helyszínen életét veszítette.

A szakértőnek vizsgálatra beküldött tárgyak

A helyszínelők a kistehergépkocsit alaposan átvizsgálták, és annak első lökhárítóján textilmaradványt találtak, ezt az elhunyt helyszínen viselt ruházatával együtt a vegyész szakértőnek megküldték. Nincs tudomásunk arról, hogy DNS-vizsgálatra alkalmas nyomot találtak volna a gépkocsin.

A szakértői vizsgálatok eredménye

A szakértői vizsgálatra küldött „textilmaradvány” két egyágú, sodrat nélküli, sötétkék színű fonaldarab, amely trilobál keresztmetszetű, 10 µm vastagságú, mattírozott felületű, poliészter alapanyagú úgynevezett mulifilament szálakból áll. A fonaldarabok mellett egy szálcsumó is volt, amelyet kb. tucatnyi, a fonalakat alkotó textilszállakkal azonos minőségű szál alkotott.

A fonaldarabok jellegzetes hullámos alakjából megállapítható volt, hogy azok olyan vászonszövésű textilanyagból származnak, amelyben a kérdéses fonalakra merőleges szövési irányban 2/mm sűrűséggel futnak a fonalak. Mindkét fonaldarabon jellegzetes, barnás színű, poliuretán alapanyagú ragasztómaradványok is voltak, amelyből egyértelműen következik, hogy a fonalak olyan textiltárgyból származnak, amelynek anyaga többrétegű.

Az elgázolt személy vizsgálatra küldött ruházati tárgyai közül egy sötétkék színű kabát a hátoldalán és a jobb ujjának könyökrészén a textilanyag erősen szétszakadt volt. A kabát textilanyagának vizsgálatkor megállapítottuk, hogy az többrétegű textília. A felső, a környezettel közvetlenül érintkező, vászonszövésű anyagréteget alkotó fonalak a kistehergépkocsiról biztosított fonaldarabok minden vizsgált sajátosságával megegyezők. A fonalak a textilanyagban – mindkét szálirányban – 2/mm sűrűséggel futnak. A kabát legkülső anyagrétegeinek fonák oldalán barnás színű ragasztóanyag van, amelynek színe, kémiai összetétele és a fonaldarabokon való elhelyezkedése is tökéletes egyezést mutatott a kistehergépkocsi első lökhárítójáról biztosított fonaldarabokon talált ragasztóanyag-maradványok megfelelő sajátosságaival.

Az előbbiekből következik az a ténymegállapítás, hogy a gépkocsi első lökhárítójáról biztosított fonaldarabok a sértett által viselt sötétkék színű kabát külső anyagrétegét alkotó szövettel azonos minőségű, többrétegű textilanyagból származnak, amelynél a külső réteget az alatta lévő réteghez a kabátnál felhasznált ragasztóanyaggal azonos minőségű ragasztóanyag rögzíti.

Az eredmények értékelése

Amikor a szakértőnek a vizsgálati eredményeket értékelnie kell, szinte mindig a származási viszonyokkal kapcsolatos kérdéseket kap, jelen esetben a szakértőnek a kirendelő határozatban feltett kérdés így szólt: „*A tehergépkocsi első lökhárítójáról biztosított szövetmaradvány az elhunyt melyik ruházataiból származik?*”

Ennek a kérdésnek a megválaszolása, az említett, precíz analitikai vizsgálatokból adódó ténymegállapítást olvasva, laikus szemmel egyszerűnek tűnhet: „a kabátból”. Ezzel kapcsolatban azonban adódik néhány elvi probléma. Az egyik az az automatikusan megtett feltételezés, hogy a gépkocsi első lökhárítójára kizárólag a szóban forgó gázolás következtében kerülhetett oda az a két fonaldarab és a tucatnyi textilszálból álló szálcsomó.

A másik alapvető probléma a kiegyensúlyozottság hiánya, nevezetesen, hogy a kérdést csakis egyetlen szemszögből, a vád oldaláról közelítettük meg, a védelem oldaláról nem. Ez a kiegyensúlyozatlanság sajnos jellemző a büntetőügyek bírósági tárgyalást megelőző szakaszaira, még azokban az ügyekben is, ahol van gyanúsított. Az ellenhipotézis megszerkesztéséhez pedig elég lenne a gyanúsított vallomása is. Ennek hiányában a szakértő legtöbbször arra kényszerül, hogy szakmailag ugyan teljesen korrekt, de meglehetősen semmitmondó állításokat fogalmazzon meg, mint például „*a lökhárítóról biztosított fonaldarabok és a szálcsomó származhat a sértett vizsgálatra küldött kabátjából*”. Ebből ugyanis a bizonyíték (jelesül a lökhárítón talált fonaldarabok és szálcsomó) erősségére nem lehet következtetni.

Ha a szakértő a vizsgálati eredményeket a Bayes-elven alapuló logikai struktúrának megfelelően kívánja értékelni, akkor a vád és a védelem álláspontját kifejező hipotézisek mint feltételek mellett kell megvizsgálnia azt, hogy mennyivel nagyobb eséllyel adódik az előbbieken ismertetett vizsgálati eredmény az egyik, mint a másik hipotézis igaz volta esetén.

A hipotézisek megválasztása az értékelés egyik kritikus eleme. A jelen esetben az értékeléshez a következő hipotézispárt választottuk:

HÍRES BŰNÜGYEK, TANULSÁGOS NYOMOZÁSOK

- $H_{\text{vád}}$: A sértettet a K. Gy. által vezetett tehergépjárművel gázolták el;
- $H_{\text{védelem}}$: A K. Gy. által vezetett tehergépjármű nem hozható kapcsolatba a gázolással.

Míg a vád oldaláról feltett hipotézis – amely a szakértő rendelkezésére bocsátott információkon alapult – egyértelműnek látszik, a védelem oldaláról tett hipotézis némi magyarázatra szorul. Mivel a szakértő a szakértői vélemény írásakor a védelem álláspontját legtöbbször nem ismeri, a védelem álláspontjának általában egy kézenfekvő – de korántsem biztos, hogy az adott ügyben legjobban – védekezést tételez fel, jelen esetben azt, hogy a gyanúsított tagadja a gázolás tényét. A védelem oldaláról tett hipotézist ebben az ügyben is ennek megfelelően választottuk meg. Természetesen, amennyiben a védelem a későbbiekben egyéb védekezéssel áll elő, a hipotézis is módosul és a szakértőnek az eredmény értékelését az új hipotézis figyelembevételével újra meg kell adnia.

A megbecsülendő úgynevezett valószínűségi arány (LR) kissé leegyszerűsítve és csak a fonaldarabokat figyelembe véve, néhány valószínűségi paraméterrel leírható:

- a vád hipotézisének igaz voltát feltételezve (LR számlálója): a kérdéses fonaldarabok vagy a lökhárítóval való kontaktus során kerültek át a kabátból, vagy a kontaktus során nem volt transzfer, ebben az esetben viszont a fonalak már ott voltak a lökhárítón;
- a védelem hipotézisének igaz voltát feltételezése esetén (LR nevezője) a szakértőnek azt kell megbecsülnie, hogy mekkora valószínűséggel találhatók az adott fonaldarabokkal azonos minőségű fonaldarabok a gépjárművek első lökhárítóján véletlenszerűen.

$$LR = \frac{P(E|H_{\text{vád}})}{P(E|H_{\text{védelem}})} = \frac{b_0 \cdot t \cdot 1 + b \cdot t_0 \cdot f}{b \cdot f} = \frac{b_0}{b} \cdot t \cdot \frac{1}{f} + t_0 \cdot \frac{b_0}{b} \cdot t \cdot \frac{1}{f}$$

Ezen összefüggésben szereplő paraméterek:

- b_0 : annak az esélye, hogy a gépjárművek lökhárítóján nincs fonaldarab
- b : annak az esélye, hogy a gépjárművek lökhárítóján legalább két fonaldarab van ($b \leq 1 - b_0$)
- t : a fonaldarab transzferére, a kérdéses felületen való megmaradásra és a visszanyerésre vonatkozó komplex valószínűségi paraméter
- f : a lökhárítón előforduló fonaldarabok populációjában a kérdéses minőségű fonaldarabok előfordulásának relatív gyakorisága.

Az iménti paraméterek megbecslése azonban meglehetősen nehéz feladat. „ b ; b_o ”: Habár a szakirodalomban számos felületen vizsgálták a textilszálak előfordulását, nem találtunk olyan tanulmányt, amely gépjárművek lökhárítóján előforduló fonaldarabokkal foglalkozik. Ez azonban nem feltétlenül jelenti azt, hogy a kérdés tekintetében teljesen sötétben tapogatózunk. Ha megnézzük a gázolások bűncselekményekről szóló statisztikákat és a KSH adatbázisában a gépjárművek állományára vonatkozó adatokat, azokból a szóban forgó b_o/b aránya egy, a vádlott számára kedvező, konzervatív becslés adható. 2008–2012-ig áttekintve a gyalogosgázolások száma csökken. A 2012-es KSH-adatok szerint a személyszállító és teherszállító gépjárművek száma Magyarországon 3 154 734; a gyalogosgázolásoké 2486, ebből 148 halálos, 760 súlyos sérüléssel járt, 1457 pedig könnyű sérüléssel. Ha azt a szélsőséges esetet vesszük, hogy minden egyes gázolásban érintett gépjármű lökhárítóján található fonaldarab, míg a gázolásban nem érintett gépjárművek lökhárítóin nem, akkor $b_o/b = 1268$. A valóságot legjobban tükröző b_o/b arányt nem ismerjük ugyan, szinte biztos, hogy nem minden gázolásban érintett gépjármű lökhárítóján találni fonaldarab(ka)t, és annak sem nulla – bár szubjektív megítélésünk szerint nagyon kicsi – a valószínűsége, hogy egy tetszőlegesen kiválasztott, gázolásban nem érintett gépjármű lökhárítóján mégis találunk legalább két fonaldarabot. A feladatunk a gázolásban nem érintett gépjárművek halmazában megbecsléni a b_o/b arányt. Habár ezt, ilyen irányú felmérések hiányában, nem tudjuk megtenni, meggyőződésünk, hogy a keresett arány jóval meghaladja az 1268-at.

„ t ”: Habár ez a paraméter modellkísérletek sorozatával elvileg jól megbecsülhető, sok esetben azonban – mint amilyen ez a konkrét eset is – a kísérletsorozat nem kivitelezhető. Mivel a sértett kabátjának külső anyaga nem szálhullató sajtóságú textília, így arról közvetlen kontaktus esetén csak akkor kerülhet át a lökhárítóra fonaldarab, ha az a kontaktus során elszakad, vagy már eleve erősen szakadt volt. Tekintettel a kontaktus erős voltára és arra, hogy a kabát hátoldala és egyik ujjja erősen szakadt állapotú volt, annak a valószínűségét, hogy az erős kontaktus során legalább tucatszámú fonaldarab került át a lökhárítóra $t_1 = 0,99$ -nak becsüljük. A fonaldaraboknak a lökhárítón való megmaradása valószínűségét a textilszálakra ismert tanulmányok alapján becsültük: $t_2 = 0,2$. A visszanyerés valószínűségét 1-nek vettük. Ezekből a t paraméter értéke $t \approx 0,2$.

„ f ”: A gépjárművek lökhárítóján előforduló fonaldarabok között a kérdéses fonaldarabra mint céltárgya vonatkozó felmérés a szakirodalomban nem található. Ugyanakkor ésszerűnek tűnik az a feltevés, hogy a lökhárítóra ke-

rülő textilmaradványok elsősorban felsőruházatok anyagából származhatnak. Ha ezt elfogadjuk, akkor a kérdéses fonaldarabok relatív gyakoriságát kell meghatározni a felsőruházatok populációjában. Még ez a feladat sem egyszerű, mivel a forenzikus textiladatbázisok jellemzően textil elemi szálak adatait tartalmazzák, fonalakéit nem. A szakirodalomban sem találni kifejezetten fonalakra elvégzett kutatásokat. Gyakorlati tapasztalat azonban az, hogy a fonalak szerkezete és a fonalakat alkotó textilszálak minősége egymástól független, így a keresett valószínűségének becslésére a textiladatbázis adata mégis felhasználható! Intézetünk textiladatbázisa kb. 1200 ruházat textilanyagában megtalálható 2550 textilszál részletes adatait tartalmazza. Az adatbázisban nem találtunk még egy, a kérdéses fonaldarabokat alkotó sötétkék poliészterszálakkal minden tulajdonságában megegyező szálát. A fonaldarab sajátosságait tekintve az intézetben dolgozó három, textilvervizsgálattal foglalkozó, legalább tizenöt éves tapasztalattal felvértezett szakértő arra jutott, hogy a felsőruházatok között nem több mint tíz százalékban található olyan szerkezetű szövetek, amelyek szövési módja (vászonszövés, szövés sűrűsége) a kabát szövetének jellemzőihez nagyon hasonló. E két adat alapján a lökhárítóról biztosított fonaldarab felsőruházatokban való előfordulásának relatív gyakoriságát $f \leq 1/25\ 500$ -re becsültük.

Az LR értékére ezekkel az adatokkal $LR \geq 6\ 466\ 800$ adódik, vagyis az előzőekben megtett elhanyagolások (a szálcsozó és a fonalakon lévő – a szakértői tapasztalataink alapján egyébként helyszíni textilmaradványok esetén nagyon ritkán megfigyelhető – ragasztóanyag figyelembe nem vétele) és a vádlott számára kedvező, konzervatív becslések mellett is több mint hatmilliószor nagyobb valószínűséggel találunk a K. Gy. által vezetett kistehergépkocsi lökhárítóján a sértett által viselt kabát textilanyagában lévő fonallal megegyező minőségű fonaldarabot akkor, ha a „K. Gy. által vezetett kistehergépkocsival gázolták el a sértettet” hipotézis igaz, mint ha a „K. Gy. által vezetett kistehergépjármű nem hozható kapcsolatba a gázolással” hipotézis igaz. Az ilyen nagyságrendű LR már-már összemérhető a DNS-bizonyítékok erősségével, így a vegyész szakértői vizsgálatok eredménye rendkívül erős mértékben támogatja a vád hipotézisét a védelemével szemben.

Ez azonban nem azt jelenti, hogy a vád hipotézise kb. 6,47 milliószor valószínűbb, mint a védelem hipotézise! Ahhoz, hogy ezt az adatot a bayesi logikai struktúrának megfelelően használjuk, szükséges az úgynevezett a priori hipotézisarány is, nevezetesen, a két hipotézis valószínűségének aránya mindazon ismeretek alapján, amelyek a felhasználó birtokában voltak még az előtt, hogy a szakértői vélemény tartalmát megismerte. Ez az a terület, amely egyértelmű-

HÍRES BŰNÜGYEK, TANULSÁGOS NYOMOZÁSOK

en nem a szakértő felelőssége, hanem a döntéshozóké. Vegyük azt a gyakorlatban valószínűleg nem helytálló feltételezést, hogy semmi előzetes információnk nincs, és induljunk ki abból, hogy 3 154 734 gépjármű bármelyike lehetett a gázoló. Ekkor az a priori valószínűségarány 1 : 3 154 733. A szakértő által becsült LR-értékkel módosított, úgynevezett a posteriori valószínűség-arány 2,05 : 1. Ez azt indikálja, hogy valószínűbb a vád hipotézise, mint a védelemé. Meglehetősen valószínűtlen esemény azonban, hogy a gázolás napján az adott útszakaszon 3 154 734 gépkocsi haladt volna! Tegyük fel pusztán a szemléltetés miatt, hogy száz gépjármű alkotja a „lehetséges gázolók” halmazát. Ekkor az a priori 1 : 99 arányt a bizonyíték a posteriori 65 541 : 1 arányra módosítja. Mit jelent ez, vagy másként megfogalmazva: mennyit kockáztat az a döntéshozó, aki a gyanúsítottat ezen adat birtokában elítéli? Ennyit: vegyünk egy 65 542 főből álló halmazt, közülük 65 541-en bűnösök, egy pedig ártatlan. A döntéshozó ebből egy véletlenszerűen választott személyt elítél.

Összegzés

Manapság a mikro-anyagmaradványokkal (köztük textilmaradványokkal) foglalkozó szakértők egyre gyakrabban szembesülnek azzal az igénnyel, hogy a vizsgálati eredményeiket valószínűségi alapon értékeljék. Szembesülnek azonban azzal is, hogy a valószínűségeket firtató kérdések gyakran csak a származási viszonyokra irányulnak, azok az adott ügy kontextusától függetlenül, egyoldalúan vannak feltéve a szakértőnek. Ebből következően szembesülnek azzal is, hogy jelenleg nincs egy olyan, a szakértők és döntéshozók által közösen használt logikai rendszer, amelynek keretében a felek „egy nyelvet beszélnek”. A Bűnügyi Szakértői Intézetek Európai Hálózatának (*European Network of Forensic Science Institutes; ENFSI*) szakértői közössége 2015 második fél évében jelentette meg azt az útmutatóját*, amelyben a vizsgálati eredmények értékelésére a bayesi logikai rendszerre alapozott úgynevezett *likelihood ratio* módszert tartja követendőnek. Cikkünkben egy konkrét esettanulmányon keresztül mutattuk be ezt a módszert, amelynek kiegyensúlyozott, a vád és a védelem álláspontjára alapozott, a szakértői és döntéshozó szerepeket élesen elválasztva kezelő szerkezete kiválóan alkalmazható a peres eljárásokban.

* ENFSI Guideline for Evaluative Reporting in Forensic Science. Strengthening the Evaluation of Forensic Results across Europe. 2015

